

SLAVICA SLOVACA

Ročník 51 • 2016 • 2

SLAVISTIKA

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Desislava Michajlova Atanasova, Mojmír Benža, Václav Čermák, Mária Dobriková,
Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková, Martin Hurbanič,
Jaromír Krško, Ján Lukačka, Šimon Marinčák, Zuzana Profantová, Cyril Vasiľ,
Peter Zubko, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940

© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

OBSAH

ŠTÚDIE

I. HARAJ: Kristológia vo svetle vybraných katechizmov Východu a Západu	103
H. АНУФРИЕВА: Тема Страшного суда в миниатюрах лицевого списка сочинения Псевдо-Ипполита (по рукописи собрания ЛАИ ИГНИ УрФУ)	118
M. STAŠKOVÁ: Jazyk a konfesia Slovákov v Chorvátsku v súčasnosti a ich dosah na možnosti revitalizácie	131

ROZHLADY

J. SKLADANÁ: Ján Stanislav a jazyková kultúra	147
S. VAŠÍČKOVÁ: Dva rukopisy z konca 17. storočia z Marmaroša	155
M. PROKIPČÁKOVÁ: Irmologion Jána Juhaseviča Skliarskeho (poznámky k rukopisu z rokov 1784-1785)	165
A. RAMŠÁKOVÁ: Metódy tvorby máp Slovanského jazykového atlasu	171

SPRÁVY A RECENZIE

J. KAČALA: Profesor Jozef Ružička v slovenskej jazykovede	181
V. KOMORA: Odišiel profesor Imrich Sedlák	184
J. KRŠKO: Za profesorom Jiřím Marvanom	184
M. ROMAN: Akademik Mikuláš Nevrlý sa dožil 100 rokov	186
Z. OBERTOVÁ: Storočnica varšavskej slavistiky	187
E. WILŠINSKÁ: Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia	188
K. DUDOVÁ: Konferencia o kodifikáciách slovanských jazykov v Nitre	190
P. ŠMERINGAIOVÁ: Medzinárodná interdisciplinárna slavistická konferencia o jazyku a kultúre v slovanskom kontexte	191
O. ФЕДОТОВ - А. ШЕЛЕМОВА: СУТАЙ, Л.А.: История России в художественных образах; БОРИСЕНКОВА, А., КОВАЧЕВА, М., ЛИЗОНЬ, М., РЕПОНЬ, А., СУТАЙ, Л.: История России в художественных образах	193

SLAVICA SLOVACA

Ročník 51 • 2016 • 2

SLAVISTIKA

ŠTÚDIE

IGOR HARAJ*

Kristológia vo svetle vybraných katechizmov Východu a Západu

HARAJ, I.: Christology in the light of selected Eastern and Western short catechisms. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 103-117 (Bratislava).

Oriental catechisms represent miaphysitic Christology based on formulations of St. Kyrillos of Alexandria (μία φύσις τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη). Catholic and Eastern Orthodox catechisms are written in the light of the Christology of St. Leo the Great (*Iesus Christus est Deus vere et Homo vere*). The analysis of both types of the catechisms shows, that their Christology is orthodox. Doctrine of the Oriental catechisms is made available in Slovakia for the first time.

Christology, Non-chalcedonian oriental orthodox churches, Chalcedonian churches: Catholic church and Eastern Orthodox church, The Shorter Catechism, Monophysitism, Miaphysitism, Hypostatic union, Common christological declaration.

Úvod

Kým v našich kultúrnych podmienkach poznáme množstvo katolíckych a protestantských katechizmov, ba dokonca v bývalom Československu bol napísaný aj jeden pôvodný pravoslávny katechizmus,¹ orientálne katechizmy sú u nás prakticky neznáme. Vyplyva to jednak z faktu, že až na zriedkavé výnimky (napr. malé skupiny arménskych, etiópskych či sýrskych kresťanských študentov a pod.), orientálni kresťania u nás nežijú, jednak z pomerne veľkej jazykovej a sčasti aj kultúrnej bariéry. Popri mŕtvych liturgických jazykoch (koptština, ge'ez, starosýrčina, resp. aramejčina, klasická arménčina) je pre väčšinu orientálnych kresťanov živým dorozumievacím jazykom arabčina, amharský jazyk, indické jazyky, či moderná arménčina, čo do značnej miery sťažuje prístup k poznaniu viery týchto cirkví. Aj v krajinách, kde dnes orientálni kresťania žijú v diaspóre (západná Európa, Amerika, Austrália atď.), je pomerne náročné dopracovať sa ku katechizmom, ktoré by boli napísané v pre nás zrozumiteľných jazykoch. Táto štúdia predstavuje jeden z prvých pokusov o sprostredkovanie kristologickej časti obsahu vybraných orientálnych katechizmov nášmu čitateľovi a ich porovnanie s kristológiou malých katechizmov pochádzajúcich z cirkví.

Analyzované katechizmy boli vybraté na základe jednotného kritéria. Ide o tzv. „malé katechizmy“, ktoré obsahujú súhrn tých najpodstatnejších vieroučných obsahov pre *začiatovníkov v kresťanskej viere*. Vieroučné tvrdenia sú tu podávané jednoduchším, ale pri tom jednoznačným jazykom, a je v nich obsiahnutý nevyhnutný základ kresťanskej viery, ktorý sa vyžaduje od kate-

* PhDr. Igor Haraj, PhD., Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Štúrova 9, 814 99 Bratislava 16.

¹ Autorom prvého českého *Pravoslávneho katechizmu* (Tesaloniky : Orthodox Kypseli 1993; orig. Praha 1950) je svätý novomučeník Matěj Pavlík, ktorý prijal pred biskupským svätením v Belehrade meno *Gorazd*. Okrem toho vydal aj preklady bohoslužobných textov do češtiny vo svojej antológii s názvom *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve* (Praha : Pravoslavná církev v Československu 1951). Zostavil tiež ohradnú príručku: *Třebník – Rukověť posvátných obřadů církve pravoslavné, zkrácený pro účely misijní* (Praha : Pravoslavná církev v Československu 1931).

chumena či novokrstenca a ktorý sa preberá napr. v nedeľných školách. Pri výbere katechizmov sme zvolili aj pomerne jednotné *časové kritérium*. Všetky skúmané malé katechizmy (orientálne, pravoslávne aj katolícke) boli pôvodne napísané v podobnom období – na konci 19. a začiatku 20. storočia. Dá sa teda predpokladať, že v ich artikulácii kresťanského tajomstva sa prejavuje rovnaký „duch doby“. Ďalším znakom, ktorý tieto katechizmy spája, je ich jazyk. Všetky boli preložené z pôvodných jazykov (arabčina, arménčina, gréčtina, latinčina, taliančina) do angličtiny a tieto ojedinelé preklady boli autorizované cirkevnou hierarchiou ako autentické. Primárne teda pracujeme s anglickými verziami týchto *malých katechizmov*, pričom pri gréckych, talianskych a latinských prihliadame aj na jazyk originálu.

I. Pravoverná kristológia a ekumenické koncily

Kresťanstvo sa od iných monoteistických náboženstiev odlišuje dvoma základnými vieroúčnými tvrdeniami. V katechetickej tradícii sa hovorí o „hlavných tajomstvách viery“ (*praecipua fidei mysteria*):

1. Tajomstvo jediného Boha v troch rozdielnych Osobách: Otec, Syn, Duch Svätý;
2. Tajomstvo ľudského vykúpenia vtelením, smrťou a zmŕtvychvstaním Ježiša Krista – Božieho Syna.²

Kým všetky kresťanské denominácie sa zhodujú v základnom obsahu týchto dvoch vieroúčných tvrdení a pokladajú ho za jadro kresťanskej náuky, ktoré musí každý kresťan poznať a explicitne vyznávať, aby bol spasený,³ rozdiel medzi kresťanským Východom a Západom sa prejavuje v jemnej interpretácii ako *triadológie* (I. tajomstvo), tak aj *kristológie* a *soteriológie* (II. tajomstvo). A práve tieto odlišnosti v interpretácii, používaní teologických termínov a akcentov, na ktoré sa kladol v jednotlivých cirkevných spoločenstvách dôraz, viedli k rozčleneniu kresťanstva na rôzne denominácie.

Ak skúmame vieroúčné kontroverzie s odstupom storočí, môžu sa nám na prvý pohľad javiť ako abstraktné a pomerne zložité. Timothy Ware však vo svojej slávnej knihe Pravoslávna cirkev⁴ správne tvrdí, že dogmatické zápasy naopak vychádzajú z pomerne jednoduchého posolstva Nového zákona o ľudskom vykúpení. Prvých šesť ekumenických koncilov sa nesnažilo túto biblickú a apoštolskú náuku nejako modifikovať či obsahovo dopĺňať. Naopak, snahou koncilových Otcov bolo strážiť neporušenosť a autentickosť základného posolstvo kresťanskej viery – *Kristus je pravý Boh a pravý človek* – a to aj pomocou vytvárania nových teologických pojmov a konštrukcií, pravda, pri zachovaní autentického a nezmeneného obsahu kresťanskej zvesti.

Ak sa na prvých šesť ekumenických koncilov pozrieme trochu zjednodušene iba z perspektívy obrany základného kristologického tvrdenia a nebudeme si všimáť problematiku ekleziológie ani kánonického práva, ktoré sa na konciloch tiež riešili, možno o nich tvrdiť toto: prvé dva,⁵ ktoré sa konali v 4. storočí po Kristovi, sa zameriavali na obranu prvej časti tvrdenia (*Kristus je pravý Boh*) a jasne sformulovali učenie o Najsvätejšej Trojici. Triadológii sa však pri analýze *malých katechizmov* nebudeme venovať. Zvyšné štyri koncily,⁶ konané od piateho po siedme sto-

² Porov. napr. Gasparri, P.: *Catechismus Catholicus. Romae* : Typis Polyglottis Vaticanis, 1930, s. 19; Filothaus, A.: *A Catechism of the Coptic Church. The Guide to Beginners in Religious Knowledge*. London : The Church Printing Company, 1892, s. 21.

³ Porov. vyznanie viery *Quicumque* tradične nazývané ako *Symbolum pseudo-Athanasianum*, DS 75 – 76.

⁴ Ware, T.: *The Orthodox Church*. London : Penguin Books, 1997, s. 20 – 21.

⁵ Prvý nicejský koncil (325) a Prvý konštantínopolský koncil (381). Tanner, N. P.: *Decrees of the Ecumenical Councils I*. Washington : Georgetown University Press 1990, s. 5 – 35.

⁶ Efeský koncil (431), Chalcedónsky koncil (451), Druhý konštantínopolský koncil (553), Tretí konštantínopolský koncil (680 – 681). Tanner, N. P.: *Decrees of the Ecumenical Councils I*. Washington : Georgetown University Press 1990, s. 40 – 156.

ročie po Kristovi, sa venovali objasneniu druhej časti kristologickej tézy (*Kristus je pravý človek*) a vysvetleniu toho, ako môže byť ľudský a božský aspekt zjednotený v jedinej osobe Krista.

Na prvých dvoch ekumenických konciloch biskupi pracovali s teológiou, ktorú premysleli sv. Atanáz a kappadócki otcovia (sv. Gregor Naziánsky, sv. Bazil Veľký a sv. Gregor z Nissy). Centrálnymi termínmi, s ktorými títo teológovia a potom aj konciloví otcovia pracujú, sú *ὁμοούσιος*⁷ a *ὑπόστασις*⁸. Kým sv. Atanáz termínom *jednej podstaty s Ocom* (gr. *ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ*) zdôrazňuje *jednotu v Bohu*, veď Otec a Syn sú jednej podstaty, Kappadóčania vyzdvihujú *božiu trojičnosť*: Otec, Syn a Duch Svätý sú tri osoby (gr. *τρεις ὑποστάσεις*). „Zdôraznením tejto jemnej rovnováhy trojjednosti Boha dali spomenutí teológovia plný zmysel starej kresťanskej trojičnej náuke – *tri osoby jednej podstaty*. Nikdy pred tým cirkev nemala v jednej generácii takýchto vynikajúcich teológov.“⁹

Z hľadiska kristológie doslova búrku vo vtedajšej cirkvi spôsobila téza, s ktorou prišiel kňaz z Alexandrie – Areios (lat. Arius). V dobrej viere chcel uchrániť transcendentnosť a jednosť Boha, a tak tvrdil, že Kristus je menej ako Boh, je iba najdokonalejšie stvorenie. Položil tak neprekonatelnú bariéru medzi Logos a Boha, čím podľa koncilových otcov znemožnil vykúpenie a zbožštenie človeka (gr. *θέωσις*). Biskupi zhromaždení na Prvom nicejskom koncile totiž tvrdili, že iba ak je Kristus pravý Boh, môže ľudstvo zjednotiť s Bohom, človek sa inak k Stvoriteľovi nemá ako dostať pre jeho zvrchovanosť a absolútnu odlišnosť od svojho stvorenia. A tak je Kristus „*pravý Boh z Boha pravého, splodený, nie stvorený, jednej podstaty s Ocom*.“¹⁰ Možno konštatovať, že tejto nicejskej kristológie, resp. vyznania viery sa držia všetky kresťanské denominácie, aj tie, ktoré neprijali rozhodnutia Efezského a Chalcedónskeho koncilu, ako uvidíme ďalej.

Cirkevno-právne otázky, ktoré sa na prvých dvoch konciloch riešili, a napätie, ktoré z toho vznikalo najmä medzi alexandrijským a konštantínopolským patriarchátom ohľadom poradia ich cti, sa prenieslo aj do dogmatických sporov. Efezský koncil (r. 431) sa musel vyrovnáť s Nestoriovou tézou, že nie je správne hovoriť o Márii ako o Bohorodičke (gr. *Θεοτόκος*), ale keďže porodila Krista „len ako človeka, v ktorom však prebývalo božstvo“,“¹¹ je oprávnené nazývať ju „iba“ Kristorodička (gr. *Χριστοτόκος*). „Nestoriovou snahou bolo nezlučovať Božstvo s človečenstvom, preto presadzoval formuláciu: *Mária porodila človeka, nástroj božstva*.“¹² Tento naoko mariologický problém má však vážne kristologické dôsledky. A toto si biskupi na treťom ekumenickom koncile na čele s patriarchom sv. Cyrilom, ktorý mu predsedal,¹³ dobre uvedomili. Obaja patriarchovia súperiacich stolcov – Nestorios aj sv. Cyril Alexandrijský súhlasili s tým, že Kristus je pravý Boh, druhá osoba Najsvätejšej Trojice. Navzájom sa však líšili v chápaní Kristovho človečenstva a v spôsobe, akým vysvetľovali jednotu božského a ľudského v jednej osobe. Tieto rozdiely sú dané najmä spôsobom ich myslenia, ktoré bolo poznačené teologickými školami, z ktorých obaja veľkňazi pochádzali. Kým alexandrijská škola vychádzala z *jednej prirodzenosti Krista ako vteleného Božieho Slova*,¹⁴ antiochijskí teológovia, z ktorých pochádzali aj

⁷ Gr. *homo-úsios* sa zvyčajne prekladá v teologickej literatúre ako „jednej podstaty“, „súpodstatný“ alebo „jednobytný“. Porov. oficiálny český pravoslávny preklad Nicejsko-konštantínopolského symbolu, ako sa dnes používa v liturgii v Čechách.

⁸ Gr. *hypo-stasis* sa tradične prekladá ako „osoba“.

⁹ T. Ware, c. d., s. 23.

¹⁰ Porov. *Symbolum Nicaenum* DS 125.

¹¹ Schatz, K.: Všeobecné koncily. Ohniska cirkevných dejín. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014, s. 44.

¹² K. Schatz, c. d., s. 44.

¹³ Porov. Gorazd: Pravoslavný katechismus. Tesaloniky : Orthodox Kypseli, 1993; Jedin, H.: Malé dejiny koncilů. Praha : Česká katolická charita 1990; K. Schatz, c. d.

¹⁴ Porov. Jn 1, 14. Vo svojom spise *Adversus Nestorii blasphemias* sv. Cyril Alexandrijský hovorí o *jednej vteliťšej sa prirodzenosti Boha Slovo* (*μία φύσις τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη*). Práve tejto Cyrilovej terminológii sa pri svojich

mnohí konštantínopolskí hierarchovia, viac zdôrazňovali *principiálnu odlišnosť božského a ľudského v Kristovi*, čo napokon u niektorých z nich viedlo ku klasickej nestoriánskej téze, ktorú ale vo vyhranenej podobe explicitne Nestorios nesformuloval a to, že *v Kristovi sú dve osoby resp. prirodzenosti* (božská a ľudská) *iba voľne koexistujúce v jednom tele*.¹⁵ Konštantínopolský patriarcha Nestorios sa v dobrej viere snažil zabrániť tomu, aby termín „Bohorodička“ – vo veľkom používaný v ľudovej zbožnosti (aj v Egypte) – neviedol k zmiešaniu ľudského a božského v Kristovi. Nestorios však nikdy netvrdil, že Kristus je iba človekom. Kladie však veľký dôraz na rozlíšenie oboch prirodzeností, pričom si „obe prirodzenosti zachovávajú svoje špecifické zvláštnosti a vlastnosti.“¹⁶ Jeho odporcovia však namietali, že ak by Panna Mária bola len Kristorodičkou, porodila by človeka – Krista, ktorý je len vonkajškovo a veľmi voľne zjednotený s Bohom. K takémuto chápaniu prispelo aj nešťastné Nestoriovo obrazné vyjadrenie, že Božstvo Syna prebýva v Ježišovom tele ako v chráme, ktorý božstvo úplne prijalo zo svoj.¹⁷ To, že je Mária skutočnou *Bohorodičkou* zaručuje, že z nej narodený *Kristus je Boh aj človek*. Mariologický titul „Bohorodička“ sa tak primárne vzťahuje na Krista a zaručuje jednotu Kristovej osoby a zabráňuje v rámci tajomstva vtelenia rozdeleniu Krista na dvoch (*Krista ako človeka a večný Logos*). „Rovnakú dôležitosť, akú má termín ὁμοούσιος v náuke o Presvätej Trojici, zaujíma termín Θεοτόκος v náuke o vtelení.“¹⁸

„Koncil v Chalcedóne (451) udržoval rovnováhu medzi falošnými obrazmi Krista nestoriánov a monofyzitov. Súčasne to bola syntéza medzi Východom a Západom, medzi pápežom a cisárom.“¹⁹ A vskutku pravovernú formuláciu, ktorá vystihovala apoštolskú vieru o Kristovi, sformuloval rímsky pápež sv. Lev Veľký (440 – 461) vo svojom slávnom dogmatickom liste *Tomus ad Flavianum*.²⁰ Konštantínopolský archimandrita Eutyches (380 – 456) totiž ako horlivý odporca nestoriánstva a antiochijskej kristológie tvrdil, že po zjednotení božskej a ľudskej prirodzenosti v Kristovi sa ľudská v božskej stratila a preto je oprávnené hovoriť iba o *jednej prirodzenosti v Kristovi – božskej (monofyzitizmus)*. Sám Eutyches tvrdil: „Vyznávam, že náš Pán mal pred zjednotením dve prirodzenosti, po zjednotení však vyznávam iba jednu prirodzenosť.“²¹ Napriek tomu, že bolo Eutychovo učenie na miestnom sneme Konštantínopolskej cirkvi odsúdené ako nepravoverné (r. 448), predsa sa Eutycha zastal Cyrilov nástupca – patriarcha a 25. alexandrijský pápež Dioskuros (444 – 454). Po „lupičskej synode“ v Efeze (r. 449) zvolanej cisárom Theodosiom II. na popud patriarchu Dioskura, kde bol Eutyches s jeho učením rehabilitovaný, zvolal na naliehanie rímskeho pápeža Leva Veľkého cisár Marcián (450 – 457) do Chalcedónu nový koncil. Na ňom bola práve zásluhou dogmatického listu veľkého rímskeho pápeža jasne vysvetlená pravoverná kristológia, ktorá je dodnes spoločná tzv. *pochalcedónskym cirkvám*: Katolíckej cirkvi, Východným pravoslávnym cirkvám a aj protestantským spoločen-

kristologických výkladoch pridrižavajú orientálni ortodoxní kresťania. Sami seba preto zvyknú nazývať *miáfyzitmi*, ako uvidíme v III. časti štúdie *Obraz Krista vo vybraných katechizmoch*. Porov. Muller, G. L.: *Dogmatika pro studium a pastoraci*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 347.

¹⁵ Do Chalcedónskeho ekumenického koncilu sa však termíny „osoba“ (gr. ὑπόστασις / πρόσωπον) a „prirodzenosť“ (gr. φύσις) viacerými otcami a bohoslovcami používali ako synonymné a vzájomne sa voľne zamieňali, čo okrem iného spôsobovalo neskôr mnohé teologické nedorozumenia medzi kresťanskými tradíciami. Porov. Belejkaníč, I.: *Pravoslávne dogmatické bohoslovie I.* : Prešov. Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1995, s. 144 – 161.

¹⁶ G. L. Muller, c. d., s. 346.

¹⁷ G. L. Muller, c. d., s. 346.

¹⁸ T. Ware, c. d., s. 25.

¹⁹ H. Jedin, c. d., s. 23.

²⁰ Porov. DS 290 – 295. Do slovenčiny tento vieroučný list preložil a úvodnú štúdiu o Levovej kristológii napísal Miloš Lichner (Lev Veľký a jeho *Tomus ad Flavianum*. Trnava : Dobrá kniha 2014).

²¹ Citované podľa G. L. Muller, c. d., s. 349.

stvám, ktoré vzišli z reformácie v 16. storočí na Západe. Podľa chalcedónskej viery je „*jeden a ten istý Syn, náš Pán Ježiš Kristus, dokonalý v božstve a dokonalý v ľudskej prirodzenosti, skutočne Boh a skutočne človek, z rozumovej duše a tela, jednej podstaty s Otcom čo do božstva a jednej podstaty s nami čo do ľudskej prirodzenosti, podobný nám „vo všetkom okrem hriechu“*“ (Hebr 4, 15); *zrodený z Otca pred všetkými vekmi čo do božstva a v posledných dňoch pre nás a pre našu spásu zrodený z Márie Panny, Bohorodičky, čo do ľudskej prirodzenosti: Jeden a ten istý Kristus, jednorodený Syn a Pán, sa má uznávať v dvoch prirodzenostiach bez pomiešania, bez premeny* (proti monofyzitom), *bez rozdelenia, bez odlúčenia* (proti nestoriánom). *Rozdielnosť oboch prirodzeností sa ich zjednotením neodstránila, ale skôr sa vlastnosti oboch prirodzeností zachovali a zjednotili v jednej osobe a v jednej hypostáze.*“²²

II. Osamostatnenie sa orientálnych kresťanov

Vyššie spomenuté teologické kontroverzie boli do značnej miery zapríčinené *kultúrnymi odlišnosťami* grécko-latinského a semitského myslenia, v ktorom má zrejme tiež pôvod rôzne chápanie termínu φύσις, a tým aj odlišné interpretovanie záverov Chalcedónskeho koncilu. Okrem kultúrnych rozdielov však badať aj politicky motivované separatistické snahy od centra ríše vzdialenejších provincií (*Aegyptus, Oriens, Armenia* a i.), čo časom viedlo ku konštituovaniu samostatných akoby „národných cirkví“, ktoré sa považovali za dedičky apoštolskej viery a za spredmetnenie pravej Kristovej cirkvi. Hovoríme o tzv. *orientálnych kresťanoch*, starobylých cirkvách Východu či *predchalcedónskom kresťanstve*.²³

Sýrski kresťania, ktorí žili po roku 226 v obnovennej Perzskej ríši (vtedy nepriateľský štátny útvar voči Byzancii), mocensky a administratívne záviseli práve od Peržanov, cirkevno-právne však spadali pod jurisdikciu Antiochijského patriarchátu, ktorý zasa politicky patrilo do Byzantskej ríše. Z tohto protikladu vznikali napätia a problémy, a tak sa východní Sýrčania t.j. *Asýrčania* rozhodli ustanoviť vlastného najvyššieho predstaviteľa cirkvi. Už v roku 410 sa vyhlásili na synode v Seleukii – Ktésifonte za nezávislú Apoštolskú cirkev Východu²⁴ s vlastným *patriarchom* – *katolikosom* so sídlom v kráľovskom meste, ktorým bola vtedy práve Seleukia. Nezávislou cirkevnou rodinou sa teda sýrsko-perzskí či *asýrski kresťania* stali ešte pred tretím ekumenickým koncilom v Efeze. Títo kresťania sa teda pridávajú iba prvých dvoch ekumenických koncilov a netvorí kánonickú jednotu ani s dnešným pochalcedónskym Pravoslávím s centrom v Konštantínopole, ani s ostatnými orientálnymi kresťanmi.²⁵

V dvoch starobylých apoštolských stolcoch – v Alexandrii²⁶ a Antiochii²⁷ po neprijatí kristológie sv. Leva Veľkého a Chalcedónskeho koncilu vzniká schizma. Väčšina kresťanov alexan-

²² Porov. *Symbolum Chalcedonense* DS 301 – 302; KKC, 2007: 121 § 467. Polotučné písmo a poznámky v zátvorkách vložil do citátu autor štúdie.

²³ *Starobylé orientálne cirkvi* tvoria kánonickú aj sviatostnú jednotu, pričom však nemajú jednu spoločnú hlavu, ale každá z cirkví sa spravuje sama (*autokefalita*), zachováva si liturgickú osobitosť (*starobylé formy liturgie so špecifickými anaforami*), jedinečnú duchovnosť aj teológiu. O akomsi národnom charaktere svedčia aj ich pomenovania. Do orientálnej predchalcedónskej či nechalcedónskej rodiny kresťanstva zaraďujeme tieto cirkvi: Koptskú pravoslávnu cirkev Alexandrie a celej Afriky, Sýrsku pravoslávnu cirkev Antiochie a celého Východu, Arménsku apoštolskú cirkev, Etiópsku pravoslávnu cirkev, Eritrejskú pravoslávnu cirkev a Malabarskú pravoslávnu sýrsku cirkev Indie. Menšia časť veriacich z týchto cirkví prijala časom úniu s Rímom.

²⁴ Porov. Filipi, P.: *Kresťanstvo*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury 2012; Farrugia E. G.: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium 2010.

²⁵ V tomto prípade väčšia časť asýrskych kresťanov na rozdiel od orientálnych ortodoxných kresťanov prijala v 16. storočí úniu s Rímom, ide o tzv. *Chaldejskú katolícku cirkev Východu*. Porov. Robertson, R. G.: *The Eastern Christian Churches*. Roma : Pontificium Institutum Studiorum Orientalium 1990.

²⁶ Alexandrijská katedra podľa cirkevnej tradície odvodzuje svoj pôvod od evanjelistu sv. Marka.

²⁷ Antiochijská katedra biblicky odvodzuje svoj pôvod od apoštola sv. Petra (porov. Gal 2, 11).

drijského patriarchátu zostáva verná *predchalcedónskym kristologickým formuláciám* „dvoch hviezd Orientu – alexandrijských patriarchov sv. Atanáza a sv. Cyrila.“²⁸ Špecifikum egyptských kresťanov – Koptov však treba hľadať už pred tým v slávnej alexandrijskej škole s postavami ako Origenes, Klement Alexandrijský a i., ďalej v starobylej mníšskej tradícii egyptských otcov púšte a napokon v akejsi dvojkoľajnosti samotnej miestnej cirkvi v Egypte. Kým bohatí kresťania z vyšších postov boli plnoprávnymi občanmi rímskeho impéria (etnicky boli zväčša Grékmi), väčšinu tamojších kresťanov tvorili chudobní egyptskí kresťania – Kopti, ktorí často ani nevedeli po grécky.²⁹ Časom táto sociálna štruktúra spoločnosti a jazykovo-kultúrne bariéry medzi oboma skupinami kresťanov prerástli do otvoreného separatizmu podporeného doktrínalnymi a cirkevno-právnymi spormi. Od grécko-ortodoxného patriarchu Eulogia (580 – 607) sa datuje aj dvojitá rada alexandrijských pápežov – pravoslávnych a koptských. Súčasným koptským patriarchom je Tawadros II. (od 12. novembra 2012). Grécko-ortodoxným patriarchom alexandrijským je zasa Theodoros II. (od 24. októbra 2004).³⁰

Edeský biskup Jakub Baradaïos (500 – 578), ktorého za biskupa vysvätil r. 543 alexandrijský monofyzitský patriarcha Teodor väznený v Konštantínopole, je hlavnou postavou pri cirkevno-právnom konštituovaní samostatnej Sýrskej pravoslávnej cirkvi.³¹ Hoci aj tá má, podobne ako Koptská pravoslávna cirkev, svoju osobitnú oveľa staršiu tradíciu, na ktorej stavia. V prvom rade sú to tradičné centrá sýrskeho kresťanstva – popri *Antiochii* aj *Edessa* a *Nisibis*. Práve v Antiochii boli nasledovníci Ježiša Krista po prvý raz nazvaní ako *kresťania*³² a samotný patriarchálny stolec, podobne ako rímska biskupská katedra, odvodzuje svoj pôvod od sv. apoštola Petra, ktorý tu istý čas pôsobil (porov. pozn. 27). Historicky bola Antiochia viac otvorená helenizácii kresťanstva, naopak, v Edesse vznikol osobitný typ miestneho – sýrskeho kresťanstva. A práve z Edessy pochádzajú vynikajúci teológovia – sýrski otcovia ako sv. Efrém Sýrsky, biskup Rabbula i samotný Jakub Baradaïos a i. V sýrskom kresťanstve majú tiež pôvod dve osobitné formy mníšskeho života – *stĺpnictvo*, t.j. asketické zotrvávanie na stĺpe a bláznovstvo pre Krista, tzv. *jurodivosť* (gr. μωρός). „Kým antiochijská škola so sklonmi k dyofyzitizmu či nestoriánstvu mala svojich priaznivcov skôr medzi východnými Sýrčanmi (t.j. Asýrčanmi), západná Sýria, pod nadvládou Východorímskej ríše, sa prikláňala skôr k egyptskej teológii alexandrijskej školy s jej monofyzitskými sklonmi, pričom západní Sýrčania boli čiastočne vedení odporom voči gréckemu Konštantínopolu.“³³ Od grécko-ortodoxného patriarchu Pavla (518 – 521) poznáme dvojitý rad antiochijských patriarchov. Súčasným grécko-ortodoxným patriarchom Antiochie a celého Východu je Ján X. (od 10. 2. 2013). Sýrskym patriarchom Antiochie je Mor Ignatius Ephrem II. (od 31. 3. 2014).³⁴ Napriek vzniknutej schizme aj menšia časť (najmä grécky hovoriacich) kresťanov v alexandrijskom a antiochijskom patriarcháte prijala chalcedónsku kristológiu. Monofyzitská väčšina ich preto nazývala *melchiti* t.j. tí, čo ostali verní cisárovi (porov. hebr. מלך – kráľ).

Arménski kresťania s veľkou hrdosťou zdôrazňujú historický fakt, že ich kráľovstvo prijalo kresťanstvo za štátne náboženstvo ako prvé na svete, a to ešte v roku 301, po tom ako apoštol

²⁸ A. Filothaus, c. d., s. 25.

²⁹ Porov. Kryštof: Orientální pravoslavné církve. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2004, s. 10.

³⁰ Je zaujímavé a zrejme nie náhodné, že obaja alexandrijskí patriarchovia majú rovnaké meno. Keďže koptské meno *Tawadros* má svoj grécky ekvivalent v mene *Theodoros*.

³¹ Sýrskych kresťanov tradične na Západe nazývali práve podľa postavy Jakuba Baradaia *jakobitmi*.

³² Porov. Sk 11, 19 – 26.

³³ P. Filipi, c. d., s. 50.

³⁴ Podobne ako pri alexandrijskom stolci aj pri katedre v Antiochii pre zjednodušenie zložitosti stavu paralelných cirkevných štruktúr abstrahujeme od uniatských patriarchov. Problematika vzniku paralelných patriarchátov a únie presahuje rámec tejto štúdie.

Arménov – sv. Gregor Osvietiteľ (240 – 335) pokrstil arménskeho kráľa Tiridata III. V Rímskej ríši sa stalo kresťanstvo štátnym náboženstvom až v roku 391 za cisára Theodosia. Podľa tradície do Arménska kresťanstvo priniesli apoštoli sv. Bartolomej a sv. Tadeáš. Arméni udržiavali spojenie s ostatnými cirkvami v Byzantskej ríši približne do roku 428. Vtedy sa k moci dostali Peržania, ktorí Arménov a ich cirkev izolovali od zvyšku kresťanstva podobne, ako to bolo v prípade Asýrskej cirkvi Východu. A tak sa arménski biskupi nemohli zúčastniť ani Chalcedónskeho koncilu (r. 451) a jeho rozhodnutia formálne odmietli na miestnom sneme v Dvine v roku 507. Pri tomto odmietnutí údajných „nestoriánskych“ formulácií Chalcedónskeho snemu zavážilo aj to, že v rozhodujúcej chvíli v roku 451 Arménom nepomohol byzantský cisár Marcián v boji proti Peržanom. Tento cisár ekumenický koncil zvolal v ten istý rok, kedy sa konal aj rozhodujúci protiperzský boj Arménov. Ich hnev sa teda obrátil na uznesenia tohto všeobecného snemu, ktoré interpretovali ako „cisárske“, a teda neprijateľné.

III. Obraz Krista vo vybraných katechizmoch

Doteraz sme sledovali vieroučné predpoklady odlišnej kristológie, ktoré sa spolu s kultúrnymi a historicko-politickými súvislosťami stali príčinou rozdelenia kresťanstva pred 1500 rokmi. Teraz sa pozrieme na to, ako chápu Ježiša Krista predchalcedónske a pochalcedónske cirkvi vo svojich katechizmoch.

Malý koptský katechizmus, ktorého autorom je dekan patriarchálnej Katedrály sv. Marka v Káhire Abouna Filothaus a bol vydaný pod záštitou patriarchu celej Afriky a alexandrijskeho pápeža Kyrilla V.³⁵, má podtitul *Spríevodca pre začiatočníkov v náboženskom učení*. Člení sa na štyri časti, v ktorých sa rozoberajú najdôležitejšie skutočnosti kresťanskej náuky, duchovnosti a života: prvá časť je venovaná viere, druhá *sviatostiam*, tretia *dobrým skutkom* a v štvrtej sa rozoberá *zavrženie človeka a jeho posledné veci*. Katechizmus sa začína úvodom, kde sa vymedzuje, kto je to kresťan, a končí sa záverom, v ktorom sú zhrnuté najdôležitejšie každodenné modlitby, je v ňom tiež Nicejsko-konštantínopolské vyznanie viery a vymenované ekumenické koncily, ktoré „uznáva cirkev sv. Marka. Je to koncil 318 biskupov konaný v Nikai za dní Konštantína Veľkého, kde bola odsúdená Áriova heréza, ktorý sa rúhal večnému Božiemu Synovi. Ďalej koncil 150 biskupov, ktorí sa zišli v Konštantínopole za dní Theodosia Veľkého, kde bola odsúdená Macedóniova heréza, ktorý sa rúhal Duchu Svätému. A napokon koncil v Efeze konaný za dní Theodosia Mladšieho, kde bola odsúdená Nestoriova heréza. Iba tieto tri ekumenické koncily sú uznané našou cirkvou a cirkvami, ktoré sú s nami plne zjednotené – menovite: Etiópska cirkev, ktorá je vetvou našej cirkvi sv. Marka, ďalej Sýrska cirkev Antiochie a Arménska cirkev.“³⁶

Kristologická problematika sa rozoberá v prvej časti katechizmu. V rámci kresťanskej náuky o tajomstve Boha sa ako najzákladnejšie vyčleňuje tajomstvo *jedného Boha v Trojici* a tajomstvo slávneho *vtelenia Božieho Syna*.³⁷ Vtelenie podľa učenia tohto koptského katechizmu spočíva v tom, že „*večný Syn, druhá osoba Trojice, bol podľa želania svojho dobrého Otca vtelený Duchom Svätým a narodil sa z Panny Márie a stal sa človekom pre našu spásu.*“³⁸ Táto

³⁵ Alexandrijský pápež Kyrill V. (1824/1830 – 1927) bol v poradí 112. patriarchom na katedre sv. Marka a bol najdlhšie slúžiacim patriarchom v dejinách Koptskej pravoslávnej cirkvi. Za patriarchu bol zvolený v roku 1874 a svoj úrad zastával dlhých 52 rokov až do svojej smrti. Pred svojím zvolením za patriarchu bol mníchom a neskôr opäť v slávnom egyptskom kláštore Skétis (často sa naň odvolávajú výroky v *Apofthegmata* či vo *Filokalii*). Jeho pôsobenie sa vo všeobecnosti hodnotí ako prínosné pre obnovu života Koptskej cirkvi, pričom pokračoval v reforme a podpore koptského vzdelávania, ktorú začali jeho predchodcovia. Na druhej strane sa prikláňal k tradičnejšiemu chápaniu cirkvi a kresťanského života, čo viedlo k sporom s reformnými prúdmi najmä laických koptských kresťanov (porov. Kryštof, c. d., s. 23).

³⁶ A. Filothaus, c. d., s. 52.

³⁷ Porov. A. Filothaus, c. d., s. 20.

³⁸ A. Filothaus, c. d., s. 24.

formulácia je de facto zhodná s Nicejsko-konštantínopolským symbolom a je spoločná pre obe vetvy kresťanstva, ako predchalcedónku, tak aj pochalcedónsku. Kopti veria, že „*pri zvestovaní Duch Svätý zostúpil na Bohorodičku a pripravil ju na božské počatie, keď sa večné Slovo Otcovo milostivo znížilo a vyformovalo v presvätom lone Panny čiste a nepoškvrnené telo a dovŕšilo ho prostredníctvom mysliacej a hovoriacej duše, pričom zjednotilo seba samé s týmto oduševneným telom v nevýslovnom tajomstve.*“³⁹ Zjavné rozdiely v kristológii medzi oboma cirkevnými tradíciami vyvstanú pri bližšom vysvetlení resp. priblížení tajomstva tohto zjednotenia: „*Syn Boží prijal svoje človečenstvo, t.j. svoje telo a dušu a zjednotil ho so sebou v osobnej a substanciálnej jednote bez zmiešania či pomiešania, prepodstatnenia t.j. premeny jednej podstaty na druhú (proti eutychovskému monofyzitizmu) a bez oddelenia podstát (proti nestoriánstvu). Týmto skutočným zjednotením podstaty sa stal jednou osobou (miafyzitizmus), jednou oddelenou substanciou s jednou prirodzenosťou, jednou vôľou a jednou činnosťou, t.j. jedným vteleným Synom. [...] Toto zjednotenie večného božstva s človečenstvom v osobe Krista Pána sa deje v jednote podstaty (miafyzitizmus). Veríme, že Kristus je jeden a jeho prirodzenosť je jedna, a to prirodzenosť vteleného Slova Božieho. [...] Preto je po vtelení Ježiš Kristus v jednej podstate tak, ako je jedným Synom a jednou Osobou.*“⁴⁰

Autorom Malého sýrskeho katechizmu je antiochijský patriarcha Mor Ignatius Ephrem Barsoum.⁴¹ Napísal ho po arabsky ešte ako arcibiskup v Sýrii a vydal ho už v roku 1912. Sýrsky kňaz Elias Sugar, pôsobiaci v západnom New Yorku v chráme Panny Márie, ho v roku 1950 preložil z arabčiny do angličtiny. Reedíciu pripravila v roku 1999 arcidiecéza Sýrskej pravoslávnej cirkvi pre východné USA, pričom jej vtedajší arcibiskup Cyril Ephrem Karim⁴² v úvode katechizmu odporúča používať tento spis v nedeľných školách, pretože „*je vhodný pre všetkých, ktorí sa chcú zoznámiť s vierou a praxou Sýrskej pravoslávnej cirkvi.*“⁴³ Katechizmus sa skladá z troch častí: prvá časť vysvetľuje *pravdy kresťanskej viery*, v ktorej je treba veriť, v druhej časti sa rozoberajú *prostriedky milosti*, ktoré treba používať pre spásu (modlitba a sviatosti) a v tretej časti je reč o *Božích prikázaniach*, ktoré treba zachovávať. Katechizmus otvára úvod, v ktorom sa vysvetľuje, v čom spočíva podstata kresťanskej náuky. „*Pôvodom tejto náuky je svätá Biblia, ako je vysvetlená svätou cirkvou a jej úctyhodnými tradíciami.*“⁴⁴ Záver sýrskeho katechizmu znova pripomí-

³⁹ A. Filothaus, c. d., s. 24.

⁴⁰ Výrazy podčiarkol a napísal polotučným písmom autor štúdie, aby dôležité formulácie tohto učenia, ktoré sa odlišujú od pochalcedónskej kristológie, jasne vyjadrili pozície orientálneho miafyzitizmu. Podobne výrazy v zátvorkách doplnil autor a nenachádzajú sa v pôvodnom texte koptského katechizmu. Formulácia „*jedna vtelená prirodzenosť Božieho Slova*“ pochádza od sv. Cyrila Alexandrijského a bola prijatá na Efezskom ekumenickom koncile v r. 431. (A. Filothaus, c. d., s. 24 – 25; pozri k tomu aj pozn. 14).

⁴¹ Mor Ignatius Ephrem Barsoum (1887 – 1957) bol 120. sýrskym ortodoxným patriarchom Antiochie a celého Východu. Narodil sa v irackom Mosule. Najprv navštevoval školy, ktoré viedli dominikáni. Naučil sa po francúzsky a turecky a venoval sa dejinám literatúry a náboženstvu. Potom si u moslimských učencov osvojoval arabčinu. Napokon sa v sýrskom kláštore Deir az-Za' faran v dnešnom Turecku naučil starú sýrčinu. Bol literárne mimoriadne činným autorom. Okrem Malého sýrskeho katechizmu napísal *Dejiny Sýrskej cirkvi*, *Dejiny sýrskych pravoslávnych patriarchov*, vydal mnohé cenné sýrske rukopisy a aj sýrsko-arabský slovník. V roku 1933 bol zvolený za sýrskeho patriarchu Antiochie a ako hlava Sýrskej pravoslávnej cirkvi neúnavne pracoval na budovaní cirkevného života, zakladal nové farnosti, budoval zničené diecézy, a zriadil aj teologický seminár pre budúcich bohoslovcov.

⁴² Tento arcibiskup a patriarchálny vikár pre východné USA Cyril Ephrem Karim sa stal v roku 2014 súčasným 123. sýrsko-pravoslávny patriarchom Antiochie a celého Východu a zvolil si meno svojho dávnejšieho predchodcu a autora skúmaného katechizmu a prijal meno *Mor Ignatius Ephrem II*. Katechizmus je teda nielen napísaný najvyšším predstaviteľom sýrskych pravoslávnych Mor Ignatiom Ephremom, ale je aj autorizovaný súčasnou duchovnou hlavou sýrskych kresťanov.

⁴³ Barsoum, I. E.: *The Shorter Catechism of the Syrian Orthodox Church of Antioch*. Damascus : Sidawi Printing House 1999, s. 3.

⁴⁴ I. E. Barsoum, c. d., s. 5.

na podstatu kresťanskej viery a kresťanského konania. „*Podstata viery je v tom, že musíme veriť v jestvovanie Boha a najmä v tajomstvá jednosti Boha, Najsvätejšej Trojice, vtelenia Božieho Syna a vykúpenia človeka, svätú cirkev, jej autoritu a jej sviatosti, vzkriesenie mŕtvych a všetko, čo Boh prikázal vo svätej Biblii. [...] Spásenosné skutky spočívajú v zachovávaní prikázaní Božích a predpisov jeho cirkvi, vo vyhýbaní sa hriechu a v cvičení sa v cnostiach a v konaní dobra.*“⁴⁵

Podobne, ako v koptskom katechizme a tiež v katechizmoch katolíckych a pravoslávnych, aj v Malom katechizme Sýrskej pravoslávnej cirkvi Antiochie sa vtelenie chápe ako skutočnosť, „*keď Boží Syn, druhá osoba Najsvätejšej Trojice vzal na seba ľudské telo a stal sa človekom.*“⁴⁶ Uskutočnenie tajomstva vtelenia Sýrčania vysvetľujú takto: „*Duch Svätý zostúpil na Pannu Máriu a očistil ju od každej prirodzenej nečistoty naplniac ju svojou milosťou. Potom jediný Syn Boží zostúpil a vstúpil do jej nepoškvrneného lona a zobral skrze ňu na seba telo, a tak sa stal dokonalým človekom s dokonalou dušou.*“⁴⁷ Pri priblížení tajomstva zjednotenie božského a ľudského v Ježišovi Kristovi sýrsky katechizmus prechádza na pozície miafyzitizmu: „*Veríme že Jeho pravé božstvo a človečenstvo boli v ňom bytostne zjednotené, súc jedným Pánom a jedným Synom a že potom, čo sa v ňom uskutočnilo zjednotenie, mal iba spojenú prirodzenosť (miafyzitizmus) a je jednou osobou, má jednu vôľu a jednu činnosť [...] Treba osobitne zdôrazniť, že v tejto jednote prirodzeností a osoby nie je miesto pre žiadne oddeľovanie (proti nestoriánstvu), vzájomné miešanie, premenu či transformáciu (proti eutychovskému monofyzitizmu).*“⁴⁸

Katechizmus Arménskej apoštolskej cirkvi napísal kňaz Bedros Kasarian. Autorizoval ho biskup Arménskej diecézy v Kalifornii S. D. V. Kaloustian, ktorý tento katechizmus odporučil používať všetkým členom miestnej arménskej kresťanskej komunity, najmä však mladým v nedeľných školách.⁴⁹ Katechizmus otvára najdôležitejšie modlitby kresťana: Otče náš, ranná a večerná modlitba a modlitba pred a po jedle. Pred modlitbami je krátke poučenie o tom, ako treba správne vykonať znamenie sv. kríža.⁵⁰ Katechizmus je rozdelený na dve osobitné časti: Prvá časť je venovaná *základným pravdám viery a kresťanským mravom*. Hovorí sa tu o Bohu a jeho vlastnostiach, o tajomstve Najsvätejšej Trojice, ďalej o stvorení sveta a človeka, o neposlušnosti prvých ľudí a ich páde. Rozoberá sa tiež základná kresťanská antropológia. Potom je sprístupnené tajomstvo vykúpenia ľudí prostredníctvom vtelenia, smrti a zmŕtvychvstania Ježiša Krista – Božieho Syna. Napokon sa približujú základy kresťanskej mravouky a Božie prikázania. Dru-

⁴⁵ I. E. Barsoum, c. d., s. 93.

⁴⁶ I. E. Barsoum, c. d., s. 18.

⁴⁷ I. E. Barsoum, c. d., s. 18.

⁴⁸ Zvýraznenie polotučným písmom a výrazy v zátvorkách doplnil autor štúdie a nenachádzajú sa v pôvodnom texte sýrskeho katechizmu. Orientálne učenie o jednej vôli a jednej činnosti na prvý pohľad odporuje náuke Vernardikisovho pravoslávneho katechizmu a tiež učeniu Katechizmu Pia X. Oba katechizmy totiž prijímajú uznesenia *Tretieho konštantínopolského koncilu* (680) o *Božskej a ľudskej vôli v Ježišovi Kristovi*. Ak by sa jedna vôľa a jedno konanie, ktoré sa opisujú v koptskom a sýrskom katechizme, chápali tak, že v sebe táto vôľa a toto konanie obsahuje nezmiešane, ale zároveň nerozlučne spojené a zachované vlastnosti Božského a ľudského, pravovernej kristológie by to zrejme neodporovalo. (I. E. Barsoum, c. d., s. 18)

⁴⁹ Porov. Kasarjian, B.: *Catechism of the Armenian Apostolic Holy Church*. Oakland : Diocese of the Armenian Church of California, 1956, s. 2-3.

⁵⁰ Arméni, Sýrčania, ale aj Kopti sa prežehnávajú ako východní pravoslávni kresťania resp. ako grécki katolíci: sprava doľava, pričom sú spojené palec, ukazovák a prostredník pravej ruky ako symbol trojjediného Boha, a prstenník s malíčkou sú prtláčené k dlani ako symbol zjednotenia Božskej a ľudskej prirodzenosti v Osobe Ježiša Krista. Hoci sa v literatúre uvádza, že Kopti a Sýrčania sa prežehnávajú starobyľným spôsobom pochádzajúcim z čias sv. evanjelistu Marka, a to jedným prstom na znak jednosti Boha, takýto spôsob znamenia sv. kríža som na koptských ani sýrskych bohoslužbách v Jeruzaleme nikdy nevidel. Na liturgii a aj počas modlitby žalmov či pred ikonami v Božom hrobe, ale aj v chráme sv. Heleny sa Kopti a Sýrčania prežehnávali pravoslávnym spôsobom. To isté platí o Arménach (o prežehnávaní sa jedným prstom porov. Kryštof, c. d, s. 38 a 59 a i. O koptskej duchovnosti, ktorá čerpá svoj zdroj z liturgického života cirkvi, porov. Franc, J.: *Ekumenické konsenzusy III*. Olomouc : Refugium 2011, s. 30 – 53).

há časť arménskeho katechizmu sa podrobnejšie zaoberá *ekleziológiou*, pričom sa približuje aj pôvod Arménskej apoštolskej cirkvi a jej cirkevná správa, ďalej *pôstna disciplína*, *sviatosti* a ich správne vykonávanie, *cnosti* a napokon *modlitba*.

Ak porovnáme dôkladnosť vysvetľovania kresťanského učenia v arménskom, sýrskom a koptskom katechizme, arménsky katechizmus sa javí vo výkladoch kresťanskej viery ako najjednoduchší, ako by bol určený pre absolútnych začiatčníkov vo viere. Obmedzuje sa totiž iba na základné kresťanské formulácie, pričom nepodáva ich hlbší výklad. Budí to dojem, akoby sa vyhýbal konfrontácii s inými kresťanskými denomináciami, resp. akoby zdôrazňoval spoločné kresťanské dedičstvo. Prejavuje sa to napríklad v učení o Najsvätejšej Trojici. „*Boh je v troch osobách: Otec, Syn a Duch Svätý. Hoci sa božské osoby od seba reálne odlišujú, predsa je Otec, Syn a Duch Svätý jeden Boh, pretože všetci majú tú istú božskú prirodzenosť.*“⁵¹ S takouto formuláciou zrejme budú súhlasiť všetky kresťanské tradície, všetci kresťania totiž veria v jedného Boha v troch Osobách. Medzi kresťanmi Východu a Západu je však rozdiel vo vysvetľovaní tohto tajomstva, ktoré sa prejavuje najmä v pneumatológii. Kým pravoslávni kresťania (orientálni aj byzantskí) pokladajú Otca za prameň božstva a tvrdia, že práve preto Duch Svätý vychádza (iba) z Otca, katolíci vyznávajú, že Duch Svätý vychádza z Otca i Syna ako zo spoločného prameňa, hoci aj latinskí kresťania za pôvodcu celého trojičného života a božstva pokladajú Otca. V konečnom dôsledku totiž to, že Duch Svätý vychádza aj zo Syna malo zdôrazniť Synovu súpodstatnosť s Otcom (*proti arianizmu!*), pretože Otec dal Synovi všetko čím je, až na svoje otcovstvo, teda aj vychádzanie Ducha Svätého. V každom prípade o týchto rôznych výkladoch trojičného tajomstva v skúmanom arménskom katechizme nie je vôbec reč.⁵² Podobne ani otázka kristológie nie je v arménskom katechizme hlbšie rozobratá. Vtelenie sa opisuje ako „*božský úkon, prostredníctvom ktorého si jednorodený Boží Syn vzal na seba ľudské telo a stal sa človekom. [...] Po deviatich mesiacoch od zvestovania sa jednorodený Boží Syn narodil z Panny Márie, ktorú zatónil Duch Svätý, ako dokonalý človek s dokonalou dušou a myslou.*“⁵³ Napriek stručnosti tejto formulácie, ktorú by bez problémov v takejto forme prijali aj chalcedónski kresťania, nemožno tvrdiť, že by sa arménska kristológia nepridržala *miáfyzitskej koncepcie* podobne, ako ostatné orientálne ortodoxné cirkvi. Vidno to napríklad v bežne používanej arménskej modlitebnej knihe, ktorá vyšla aj v anglickej mutácii.⁵⁴

Obraz Krista je vo vybraných pochalcedónskych katechizmoch Pravoslávnej a Katolíckej cirkvi vykreslený z trocha inej perspektívy. *Svätý katechizmus Pravoslávnej cirkvi*, ktorý napísal

⁵¹ B. Kasarjian, c. d., s. 11.

⁵² Nejde pri tom o nič prekvapivé, keďže Kasarianov katechizmus patrí medzi tzv. *malé katechizmy*, ktoré zoznamujú záujemcov so základnými pravdami kresťanskej viery a nezaoberajú sa už ich hlbším teologickým zdôvodnením, čo je v klasickom katechetickom členení úlohou tzv. *veľkých katechizmov*. Podobne slovenský tradičný *Malý katechizmus pre katolícke dieťky* schválený biskupmi Vojtašákom, Kmeťkom a i., ktorý vydal Spolok sv. Vojtecha v roku 1934, na strane 23 uvádza podobnú formuláciu trojičnej kresťanskej doktríny bez hlbšieho vysvetlenia: „V jednom Bohu sú tri osoby: Otec, Syn a Duch Svätý. Každá z troch osôb je pravý Boh a spolu sú len jedným Bohom, lebo majú tú istú nerozdielnú božskú prirodzenosť.“

⁵³ B. Kasarjian, c. d., s. 23.

⁵⁴ Arménsko-anglický modlitebník som si zaobstaral v sídle Arménskeho jeruzalemského patriarchátu v Arménskej štvrti v starom Jeruzaleme v roku 2012. V modlitebníku nie sú uvedené bibliografické údaje, iba poznámka, že kniha vyšla s podporou darcu Khachiga Bekariana. Vo vyznaní viery na strane 7 sa v súvislosti s Vtelením uvádza: „v lone nepoškvrnenej Panny sa Slovo Božie súc dokonalým Bohom stalo dokonalým človekom s dušou, myslou a telom: *jedna osoba*, jedna forma a *jedna zjednotená prirodzenosť*. Syn Boží sa teda *stal vteleným Bohom bez zmeny či zmiešania*.“ Podobne učenie o Duchu Svätom zodpovedá perspektíve východného kresťanstva ako predchalcedónskeho, tak aj pochalcedónskeho. „Veríme, že Duch Svätý je Boh, nestvorený, bezčasový a nezrodený, ale *vychádzajúci z Otca, jednobytný s Otcom* a majúci tú istú slávu ako Syn“ (Bekarian, K.: *The Armenian's prayerbook*, s. 6).

historik, laický teológ a filológ Demetrios N. Vernardakis (1833 – 1907),⁵⁵ bol v roku 1872 (čo bol pôvodný rok jeho vydania tlačou po grécky) vybratý Ekumenickým patriarchátom v Konštantínopole za najlepší pravoslávny katechizmus svojej doby. Na tomto katechizme učenci dodnes oceňujú jeho precíznosť, jasnosť a autenticnosť vo vysvetľovaní, ktoré spočíva na čistých pravoslávnych formuláciách. Prvá časť sa sústreďuje na *dogmy obsiahnuté v Symbole pravoslávnej viery* (Nicejsko-konštantínopolský symbol), druhá časť opisuje *bohoslužbu pravoslávnej cirkvi a svätej tajiny* (sviatosti). Tretia a štvrtá časť sa sústreďuje na kresťanskú morálku: najprv sa rozoberajú *Božie prikázania* a potom *Blahoslavenstvá*.

Ježiš Kristus je v perspektíve Vernardakisovho pravoslávneho katechizmu chápaný v prvom rade ako Bohočlovek. „Boží Syn, keď sa stal človekom, zostal Bohom, takým ako predtým. A tak **jedna a tá istá osoba** bola zároveň Bohom i človekom. Keďže mal Ježiš Kristus **dve prirodzenosti**, mal tiež dve vôle: božskú a ľudskú, pričom ľudská vôľa bola vždy podriadená jeho božskej vôli. Život Ježiša Krista bol tak božským aj ľudským zároveň.“⁵⁶ V tejto formulácii vidíme jasnú chalcedónsku kristológiu, ktorú môžeme vyjadriť aj takto: Po vteleení Božieho Syna má druhá osoba Najsvätejšej Trojice dve prirodzenosti – božskú a ľudskú. A k prirodzenosti nevyhnutne prislúchajú aj vôľa a činnosť, a tak v Ježišovi Kristovi rozoznávame božskú a zároveň ľudskú vôľu a tiež božské a ľudské konanie (proti heréze monoteletizmu a monoenergizmu). Vernardakis to vysvetľuje takto: „Niektoré Kristove skutky treba pripísať božskému, niektoré jeho človečenstvu. Napríklad keď plakal za zosnulým Lazárom, plakal ako človek. Keď ho vzkriesil z hrobu, vzkriesil ho ako Boh. [...] Tak isto keď bol vydaný svojím nepriateľom a keď bol odsúdený na smrť, zomrel a bol pochovaný, trpel ako človek. A keď po troch dňoch slávne vstal z mŕtvych, vstal ako Boh.“⁵⁷

Podobne Malý katechizmus Východnej pravoslávnej katolíckej cirkvi, ktorý napísal pre pravoslávnych kresťanov v Kanade biskup Arsenij⁵⁸, zobrazuje Krista ako Boha a človeka zároveň. „Boží Syn zostúpil z nebies, vzal na seba prirodzenosť človeka, t. j. rozumovú dušu a ľudské telo. Stal sa človekom bez toho, aby prestal byť Bohom. Prebýval na zemi, kde bol nazývaný Ježiš Kristus.“⁵⁹ Viac sa spôsob tejto tajomnej jednoty po vteleení v Arsenijovom katechizme nerozoberá.⁶⁰ Predsa však v dodatku k prvej časti malého katechizmu, ktorá je venovaná kresťanskému

⁵⁵ Prof. Dr. Demetrios N. Vernardakis sa narodil na ostrove Lesbos, kde získal aj základné vzdelanie. V Aténach navštevoval strednú školu a potom študoval na Filozofickej fakulte Aténskej univerzity a tiež na univerzitách v Mníchove a Berlíne (1856 – 1861) históriu, literatúru, filológiu a filozofiu. Po návrate do Grécka sa stal profesorom histórie a klasickej filológie na Aténskej univerzite. Okrem známeho *Svätého katechizmu* napísal aj *Svätú históriu* (t. j. biblické dejiny), ďalej vedecké komentáre k Euripidovým drámam a tiež monografiu o byzantskej liturgickej hudobnej tradícii. Gréci Vernardakisa zaraďujú medzi veľkých moderných učiteľov svojho novodobého národa.

⁵⁶ Polotučne zvýraznil príslušné slová autor štúdie, aby sa jasne ukázalo chalcedónske učenie o *hypostatickej únii*: Ježiš Kristus v *jednote tej istej božej osoby má božskú a ľudskú prirodzenosť nezmiešane a nerozdelene*: je zároveň skutočný Boh a skutočný človek. V originálnom texte pravoslávneho katechizmu sa toto plnotučné zvýraznenie nenachádza. (Vernardakis, D. N.: *Sacred Catechism of the Orthodox Church*. Belmont : The Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 2004. (orig. 1903), s. 36; o dvoch vôľach porov. aj pozn. 48.)

⁵⁷ D. N. Vernardakis, c. d., s. 37.

⁵⁸ Sv. Arsenij z Winnipegu (1866 – 1945) bol biskupom Ruskej pravoslávnej cirkvi v Amerike, z ktorej sa časom vytvorila samostatná Pravoslávna cirkev Ameriky (nie je uznaná všetkými pravoslávnymi cirkvami za *autokefálnu*). Na začiatku 20. stor. prišiel Arsenij do USA, kde spoluzakladal pravoslávny kláštor sv. Tichona. Potom bol administrátorom pre veriacich v Kanade. V roku 1910 sa vrátil do Ruska, kde zotrval až do občianskej vojny. V roku 1926 bol zvolený za biskupa vo Winnipegu. V roku 1938 založil Pravoslávny teologický seminár sv. Tichona. V roku 2004 bol Synodou Pravoslávnej cirkvi Ameriky vyhlásený za svätého.

⁵⁹ Arsenij: *The Shorter Catechism of the Eastern Orthodox Catholic Church*. Chicago : Morehouse Publishing, 1929, s. 7.

⁶⁰ *Malý katechizmus Východnej pravoslávnej katolíckej cirkvi* sa skladá z troch častí. V prvej časti sa vysvetľujú základné pravdy kresťanskej viery, ako sú uvedené v *Nicejsko-konštantínopolskom symbole*. V druhej časti je podaný výklad *Modlitby*

vyznaniu viery, kde okrem iného vymenúva sedem ekumenických koncilov, ktoré uznáva Pravoslávna cirkev, sa v krátkosti vymedzuje pravoslávna kristológia aj triadológia vzhľadom na odsúdené herézy. „*Na prvom ekumenickom koncile v meste Nikaia (r. 325) sa odsúdila Áriova heréza, ktorý popieral božstvo nášho Pána Ježiša Krista, a bolo zostavených prvých sedem článkov kresťanského Symbolu. Na druhom ekumenickom koncile v Konštantínopole (r. 381) bola odsúdená Macedóniova heréza, ktorý popieral božstvo Ducha Svätého, a bolo zostavených zvyšných päť článkov kresťanského Symbolu. Na treťom ekumenickom koncile v Efeze (r. 431) sa odsúdila Nestoriova heréza, ktorý učil, že **náš Pán Ježiš Kristus bol zložený z dvoch oddelených osôb.** Na štvrtom ekumenickom koncile v Chalcedóne (r. 451) bola odsúdená Eutychova heréza, ktorý učil, že **v našom Pánovi Ježišovi Kristovi bola len jedna prirodzenosť, a to božská.** Na piatom ekumenickom koncile v Konštantínopole (r. 553) bolo odsúdené učenie Theodora, Nestoriovho nasledovníka. Na šiestom ekumenickom koncile v Konštantínopole (r. 680) bola odsúdená heréza monoteletistov, ktorí **popierali ľudskú vôľu v našom Pánovi Ježišovi Kristovi a uznávali v ňom len božskú vôľu.** Siedmy ekumenický koncil v Nikai (r. 787) potvrdil úctu k svätým ikonám.*“⁶¹ Ako sme to videli aj pri koptskom katechizme, na prvých dvoch konciloch sa vymedzila pravoverná triadológia, ostatné koncily sa snažia definovať správnu kristológiu. V Ježišovi Kristovi je teda v jednej božskej osobe zjednotená božská a ľudská prirodzenosť, pričom má Kristus nielen božskú, ale aj ľudskú vôľu, ktorá sa podriadiuje tej božskej. Od tejto pravoslávnej kristológie sa neodlišuje ani katolícka kristológia prezentovaná v skúmaných katechizmoch, ako to uvidíme nižšie.

Katolícky katechizmus, ktorý po latinsky napísal kardinál Pietro Gasparri⁶², sa venuje kristológii v prvej časti spisu pri vysvetľovaní tretieho článku Apoštolského vyznania viery. „*Veríme, že Boží Syn, nad každý prirodzený poriadok vecí, mocou Ducha Svätého vzal na seba ľudskú prirodzenosť, t.j. telo a dušu v lone prečistej Panny Márie a z nej sa aj narodil.*“⁶³ Vidíme, že toto základné učenie o vtelení Božieho Syna je rovnaké pre všetky skúmané katechizmy, či už ide o orientálne alebo pravoslávne. Gasparri zdôrazňuje, že „*Boží Syn, stanúc sa človekom, neprestal byť Bohom, a tak sú v Ježišovi Kristovi dve prirodzenosti: božská a ľudská, ale iba jedna osoba, a to osoba Božieho Syna.*“⁶⁴ Dôkladnejšie toto tajomné zjednotenie božského a ľudského v osobe Ježiša Krista, vzťah dvoch prirodzeností a dvoch vôlí opisuje Katechizmus Pia X.⁶⁵

Pána. Tretia časť je venovaná *Božím prikázaniam*. Na úvod celého katechizmu sa vysvetľuje, prečo je pre človeka poznanie a zachovávanie kresťanskej náuky dôležité, a záver tvoria základné formuly kresťanského učenia (kresťanské cnosti, hlavné hriechy, skutky telesného a duchovného milosrdenstva, zlaté pravidlo, blahoslavenstvá a posledné veci človeka).

⁶¹ Arsenij, c. d., s. 12.

⁶² Pietro Gasparri (1852 – 1934) bol kardinál Rímskej cirkvi, diplomat a signatár tzv. *Lateránskych dohôd*, na základe ktorých vznikol Vatikánsky mestský štát. V roku 1904 bol povolaný do Ríma a stal sa sekretárom Komisie pre tvorbu *Kódexu kánonického práva* (vydaný v roku 1917). V roku 1929 začal pracovať na diele *Kánonické právo Východnej katolíckej cirkvi*, ktorý ale pre svoje úmrtie nedokončil a nikdy nebol ani vydaný. V roku 1930 vyšlo vo Vatikáne druhé vydanie jeho po latinsky písaného *Katolíckeho katechizmu*. Člení sa na 12 častí: v prvej je reč o *znamení sv. križa* a o najzákladnejších tajomstvách kresťanskej viery, ktoré sv. križ vyjadruje. Druhá časť hovorí o *Božom zjavení*. V tretej časti je vysvetlené *Apoštolské vyznanie viery*, v štvrtej časti sa rozoberajú *Božie prikázania*, v piatej *cirkevné prikázania* a v šiestej časti *Evanjeliové rady*. Siedma časť latinského katechizmu je venovaná *milosti*, ôsma *modlitbe* a deväta *sviatostiam*. V desiatej kapitole sa približujú *Božské a ľudské cnosti, dary a plody Ducha Svätého* a napokon *Blahoslavenstvá*. Jednásť kapitola vysvetľuje *hriech* a dvanásť *posledné veci človeka*.

⁶³ P. Gasparri, c. d., s. 108.

⁶⁴ P. Gasparri, c. d., s. 109.

⁶⁵ Sv. Pius X. (1835 – 1914) bol podľa niektorých cirkevných historikov po pápežovi sv. Piovi V. (1566 – 1572) najväčším reformátorom Cirkvi. Reformoval misál, breviár, cirkevné právo, cirkevnú hudbu, sviatostný život, semináre, biblické a teologické štúdiá a aj rímsku kúriu. V roku 1905 vydal pre Rímsku arcidiecézu spis s názvom *Katechizmus alebo Kresťanská náuka*. Člení sa na päť častí: I. *O Apoštolskom vyznaní viery*; II. *O modlitbe*; III. *O sviatostiach*; IV. *O Božích a cirkevných prikázaniach*; V. *O cnostiach a hriechoch*. Tento katechizmus je aj podľa slov emeritného pápeža Benedikta XVI. u mnohých kresťanov stále obľúbený pre svoju jasnosť, stručnosť a klasickú katechetickú metódu otázok a odpovedí.

„Vtelený Boží Syn, t.j. Ježiš Kristus bol zároveň dokonalým Bohom a dokonalým človekom. A tak v Ježišovi Kristovi sú dve prirodzenosti – božská a ľudská. [...] Napriek tomu je v Božom Synovi, ktorý sa stal človekom, len jedna osoba, a to božská osoba. A tak je Boží Syn a Syn Márie jednou osobou a Panna Mária je skutočnou Matkou Božou, pretože porodila Ježiša Krista, pravého Boha a pravého človeka v jednej božskej osobe.“⁶⁶ Rímsky pontifik vo svojom katechetickom spise učí, že „v Ježišovi Kristovi sú dve vôle – jedna božská a jedna ľudská. Kristova ľudská vôľa bola slobodná, a predsa, keďže bol Ježiš dokonalým človekom, jeho ľudská vôľa sa nemohla obrátiť na zlé, pretože schopnosť konať zlo je nedokonalosť slobody, a nie jej dokonalosť“.⁶⁷

Katolícku perspektívu učenia o Vtelení, s ktorou by zrejme súhlasili aj východní pravoslávni pochaldedónski kresťania, vynikajúco vystihuje kardinál Róbert Bellarmin (1542 – 1621) vo svojom slávnom spise *Kresťanská náuka*⁶⁸: „Náš Pán Ježiš Kristus nie je iba dokonalým Bohom, ale aj dokonalým človekom v **dvoch spojených prirodzenostiach bez pomiešania** (proti monofyzitizmu), totiž božskej a ľudskej. [...] Tieto dve prirodzenosti sú nevyhnutne späté s **dvoma vôľami a s dvoma konaniami** (proti monoteletizmu a monoenerizmu). A predsa sú **zjednotené nerozdeliteľným spojením** (proti nestoriánstvu) **iba v jednej osobe, a to božskej. A tak je iba jeden Ježiš Kristus, a nie dvaja Kristovia.**“⁶⁹

Záver

Poskladajme si teraz kamienky mozaiky katechetických formulácií do jednotnejšieho obrazu Krista. Oba typy katechizmov vychádzajú zo spoločného dedičstva Nového zákona a apoštolskej tradície, ktorá je v oboch rodinách týchto cirkví starostlivo uchovávaná. Východiskom je novozákonná viera, že *Ježiš Kristus je Pán*. K tomu sa pripája starokresťanská viera vyjadrená v Nicejsko-konštantínopolskom symbole. *Jednorodný Boží Syn, pravý Boh z Boha pravého, jednej podstaty s Otcom, sa pre nás ľudí a pre našu spásu stal človekom, keď sa vtelil z Ducha Svätého a Panny Márie*. V katechetických formuláciách, ktoré rozvíjajú a hlbšie vysvetľujú túto pravdu viery, potom do popredia vystupuje vlastná teologická tradícia a akcenty, na ktoré sa kladie dôraz. *Orientálne katechizmy* priam úzkostlivo zdôrazňujú *jednotu Krista ako vteleného Božieho Slova* a to, že po vtelení sa v Božom Synovi zjednotila božská a ľudská prirodzenosť, a práve toto zjednotenie umožnilo, aby bol vtelený Boží Syn jednou osobou. Z pozície orientálnych kresťanov ide o obranu pravovernosti proti nestoriánskej heréze, podľa ktorej v *Kristovi sú dve prirodzenosti* (t.j. božská a ľudská) *iba voľne koexistujúce v jednom tele*. Orientálni kresťania však zavrhnú aj Eutychovu monofyzitskú herézu, ktorý učil, že po zjednotení božskej a ľudskej prirodzenosti v Kristovi sa ľudská v božskej stratila, a preto je oprávnené hovoriť iba o *jednej prirodzenosti v Kristovi – božskej*. Kristológiu prezentovanú v analyzovaných orientálnych katechizmoch teda môžeme hodnotiť ako miafyzitskú: *Vtelený Syn Boží má jednu spojenú*

⁶⁶ Pius X.: Catechismo della Dottrina Christiana. Roma : Tipografia Vaticana 1905, s. 19.

⁶⁷ Pius X., c. d., s. 19.

⁶⁸ Bellarminova *Kresťanská náuka* predstavuje jeden z najúspešnejších katechetických spisov v dejinách Katolíckej cirkvi. Spis vyniká jednoduchými, presnými a do hĺbky premyslenými formuláciami kresťanskej náuky a vo svojej kratšej mutácii bol tento katechizmus určený na naučenie sa naspamäť. Z latinčiny bol preložený do arabčiny, gréčtiny, arménčiny, francúzštiny, angličtiny, nemčiny atď. Skladá sa z 10 častí a úvodu. Na úvod je vysvetlené, kto je to *kresťan* a čo vyjadruje *znamenie sv. kríža*. V prvej časti je reč o *Apoštolskom vyznaní viery*. Druhá časť opisuje *kresťanskú modlitbu*, najmä *Modlitbu Pána* a *Anjelské pozdravenie*. Tretia časť sa venuje *Božím prikázaniám*, štvrtá *cirkevným prikázaniám* a *evanjeliovým radám*. V piatej časti sa rozoberajú *sviatosti* a v šiestej *božské a ľudské cnosti*. Siedma časť je venovaná *darom Ducha Svätého* a ôsma *skutkom telesného a duchovného milosrdenstva*. V deviatej sa rozoberajú *hriechy* a v desiatej časti *posledné veci človeka* a *modlitba ruženca*.

⁶⁹ Zvýraznenie v texte a slová v zátvorkách doplnil autor štúdie. V originálnom latinskom texte sa nenachádzajú. (Bellarmin, R.: Doctrina Christiana. Parisiis : Societas Typographicae 1635, s. 25)

*prírodzenosť*⁷⁰ a (preto) *jednu osobu*. Po zjednotení v Kristovi nie sú dve osoby alebo prirodzenosti, ale jedna vtelená prirodzenosť Božieho Syna s jednou vôľou a jedným konaním, ktoré sú naraz (!) božské aj ľudské. Takáto kristológia stojí na predchalcedónskom synonymnom chápaní termínov „osoba“ a „prírodzenosť“, aké nachádzame v spisoch sv. Cyrila Alexandrijského (porov. pozn. 11). Naopak, *pravoslávne a katolícke katechizmy* zdôrazňujú pohľad na Ježiša Krista ako na *Bohočloveka, ktorý vo svojej božskej osobe spája božskú a ľudskú prirodzenosť*, pričom sa opierajú o Chalcedónsky symbol a kristologické formulácie svätého rímskeho pápeža Leva Veľkého. Katolíckym kresťanom a východným pravoslávnym kresťanom môže silno pripomínať monofyzitskú herézu prílišné zdôrazňovanie jednej prirodzenosti v Kristovi. A vskutku, ak sa neskonštatuje, že hoci je prirodzenosť jedna, je *vo svojej jednote zložená z božskej a ľudskej*, môže to viesť k vážnym rozpakom zo strany pochalcedónskych kresťanov. Dá sa samozrejme vžiť aj do nechuti zo strany orientálnych kresťanov akceptovať chalcedónsky pohľad na Krista, ktorý je jednou božskou osobou, v ktorej sú *dve prirodzenosti, dve vôle a dve konania*. Ak sa nez dôrazní principiálna jednota v Kristovi a jeho konaní, vedie to k podozreniu z nestoriánstva.

Pri dôkladnom skúmaní teologických pojmov, vieroučných formulácií, a tiež liturgických textov a duchovnosti oboch kresťanských tradícií sa v druhej polovici 20. storočia dospelo medzi bohoslovcami k pozoruhodnému teologickému výsledku, a to na najvyššej cirkevnej úrovni: *predchalcedónski a pochalcedónski kresťania majú rovnakú pravovernú kristológiu, len je vyjadrená z inej perspektívy a inými teologickými výrazmi*. Svedčia o tom aj spoločné kristologické deklarácie.⁷¹ Myslím, že pre rodiny chalcedónskych a nechalcedónskych kresťanov, ktorí žili 1500 rokov od seba oddelení, často v ťažkých podmienkach prenasledovania zo strany väčšinyvej (najmä moslimskej) spoločnosti, je povzbudivé, že napriek odlišným vieroučným formuláciám a použitým teologickým termínom, dokázali zachovať pravú apoštolskú vieru. V konečnom dôsledku je tajomstvo vtelenia „*nepochopiteľné pre akúkoľvek stvorenú myseľ a je nevysloviteľné, nevyjadriteľné, neopísateľné a pre slová príliš veľké*“, tak ako samotný Boh.⁷²

Použité skratky

KKC – Katechismus Katolíckej cirkvi

DS – Denzinger, H.: Enchiridion symbolorum

Literatúra

ARSENIJ: The Shorter Catechism of the Eastern Orthodox Catholic Church. Chicago : Morehouse Publishing 1929.

Biblia. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 2012.

BARSOUM, I. E.: The Shorter Catechism of the Syrian Orthodox Church of Antioch. Damascus : Sidawi Printing House 1999.

BEKARIAN, K.: The Armenian's prayerbook. (vydané bez bibliografických údajov)

BELEJKANIČ, I.: Pravoslávne dogmatické bohoslovie I. : Prešov. Pravoslávna bohoslovecká fakulta 1995.

BELLARMIN, R.: Doctrina Christiana. Parisiis : Societas Typograficae 1635.

DENZINGER, H., HÜNERMANN, P.: Enchiridion symbolorum, definitiorum et declarationum de rebus fidei et morum. Freiburg: Herder 2001.

FARRUGIA, E. G.: Encyklopedický slovník křesťanského Východu. Olomouc : Refugium 2010.

FILIPÍ, P.: Křesťanstvo. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury 2012.

⁷⁰ A práve túto **jednu spojenú božsko-ľudskú** prirodzenosť orientálni kresťania označujú ako **μία φύσις** a z toho je aj odvodený názov ich kristológie, ktorú pomenúvame ako „míafyzitská“. Naopak eutychovský heretický monofyzitizmus termínom **μὴν φύσις** označuje **jednu nezloženú božskú prirodzenosť**. Porov. I. časť: *Pravoverná kristológia a ekumenické koncily*.

⁷¹ Viac sa o nich čitateľ dozvie napr. v Farrugia, c. d.; Franc, c. d.; Kryštof, c. d. atď.

⁷² Porov. J. Franc, c. d., s. 84.

- FILOTHAUS, A.: A Catechism of the Coptic Church. The Guide to Beginners in Religious Knowledge. London : The Church Printing Company 1892.
- FRANC, J.: Ekumenické konsenzy III. Olomouc : Refugium 2011.
- GASPARRI, P.: Catechismus Catholicus. Romae : Typis Polyglottis Vaticanis 1930.
- GORAZD: Pravoslavný katechismus. Tesaloniky : Orthodox Kypseli 1993. (orig. 1950)
- JEDIN, H.: Malé dějiny koncilů. Praha : Česká katolická charita 1990.
- KASARJIAN, B.: Catechism of the Armenian Apostolic Holy Church. Oakland : Diocese of the Armenian Church of California 1956.
- Katechismus Katolíckej cirkvi. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 2007.
- KRAFT, H.: Slovník starokřesťanské literatury. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2005.
- KRYŠTOF: Orientální pravoslavné církve. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2004.
- LICHNER, M.: Lev Veľký a jeho Tomus ad Flavianum. Trnava : Dobrá kniha 2014.
- Malý katechizmus pre katolícke dieťky. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1934.
- MULLER, G. L.: Dogmatika pro studium a pastorační. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2010.
- PIUS X.: Catechismo della Dottrina Christiana. Roma : Tipografia Vaticana 1905.
- RAHNER, K.: Teologický slovník. Praha : Nakladatelství Vyšehrad 2009.
- ROBERTSON, R. G.: The Eastern Christian Churches. Roma : Pontificium Institutum Studiorum Orientalium 1990.
- SCHATZ, K.: Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury 2014.
- TANNER, N. P.: Decrees of the Ecumenical Councils I. Washington : Georgetown University Press 1990.
- VERNARDAKIS, D. N. Sacred Catechism of the Orthodox Church. Belmont : The Institute for Byzantine and Modern Greek Studies 2004. (orig. 1903)
- WARE, T.: The Orthodox Church. London : Penguin Books 1997.

Christology in the light of selected Eastern and Western short catechisms

Igor Haraj

The first major schism in Christianity represents the separation of the Oriental Orthodox Churches from the rest of the Church. Political tensions between the Byzantine empire and the separatist provinces and also cultural and linguistic differences contributed to the Christological controversies in the 5th century AD. Today the both parties recognise, that their Christology is orthodox, it is only expressed by different theological formulations and terms. The common theological assumptions was confirmed by analysis of selected Oriental, Eastern Orthodox and Catholic catechisms. Doctrine of the Oriental catechisms is made available in Slovakia for the first time.

НАТАЛЬЯ АНУФРИЕВА*

Тема Страшного суда в миниатюрах лицевого списка сочинения Псевдо-Ипполита (по рукописи собрания ЛАИ ИГНИ УрФУ)

ANUFRIEVA, N.: Theme of the Last Judgement in an Illustrated Manuscript Version of Pseudo- Hippolytus' Sermon. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 118-130 (Bratislava).

The paper is devoted to analysing the reception in imperial Russia of the “Sermon in the Miasopustnaia Week on the End of the World”, an essay by the fifteenth-century Christian writer Pseudo- Hippolytus. This sermon reflects one of the basic points of Christian tradition – eschatology. This essay, along with other eschatological compositions, has enriched and complemented Christian representations of the Last Judgement. Pseudo- Hippolytus' sermon was extremely popular among literate Russian Old Believer circles, and indeed they created an illustrated variant. This paper studies the miniatures of this manuscript kept in the Laboratory for Archaeographical Studies at the Ural Federal University. After examining the early Christian compositions that were at the basis of Pseudo- Hippolytus' work, the author subjects the iconography of the manuscript to comparative analysis. Here she considers other Russian depictions of the Last Judgement in icon painting frescos, and other manuscripts. Finally, the author examines iconographic elements imported into Russian book culture from the West.

Book culture; Christian tradition; miniature; iconography; eschatology, Old Believers; the Last Judgement; Daniel's prophecy.

Страшный суд – невидимая черта, которая подводит итог человеческой жизни и оценивает мысли, деяния, устремления каждого человека перед лицом Высших сил. События Страшного суда – это время, когда предстанут перед высшим Судией все люди, жившие на земле – живые и мертвые, будут показаны все человеческие прегрешения и добрые дела, и будет дана таким образом оценка всему сущему на земле, а затем неизбежно последует череда наказаний за грехи человеческие, воздаяние за добрую и праведную жизнь, произойдет обновление всего мира, как итог божественного промысла. Такой видит христианская традиция конечную историю судеб отдельных людей и человечества в целом.

Особое звучание тема эсхатологии получила в идеологии русского старообрядчества, возникшего во второй половине XVII в. в результате отказа части населения страны от принятия церковной реформы патриарха Никона. Изменения обрядовой практики и исправления книжных текстов рассматривались старообрядцами как отступление от истинного православия, как предвестие конца света. Такая оценка событий вызвала рост интереса к сочинениям, повествующим о признаках приближающегося Судного дня, о его последствиях, о том, как следует к нему готовиться и т. п. В этой ситуации средневековые произведения эсхатологического характера получили новую жизнь. Впечатляющие картины грядущего, описанные в них, давали пищу фантазии людей, выливавшейся в визуализацию образов. Результатом духовной работы старообрядцев стало формирование целого

* Наталья Ануфриева, старший хранитель фондов Лаборатории археографических исследований, Уральский федеральный университет. Пр. Ленина, 51, 620083, Екатеринбург, Российская Федерация.

пласта иллюстрированных (лицевых) памятников письменности на эту тему. Наибольшей популярностью пользовалось Откровение Иоанна Богослова с толкованием Андрея, архиепископа Кесарии Каппадокийской (конец V – начало VI в.). Его лицевой вариант начал формироваться в России еще в XVI в., но именно старообрядчество дало широкое многообразие изобразительных редакций и изводов памятника. В рамках старообрядческой книжной традиции появились лицевые списки литературных произведений эсхатологической направленности, которые раньше никогда не иллюстрировались, например, «Житие Василия Нового и Григориево видение», «Слово Палладия мниха о Страшном Суде», «Слово о скончании мира... Ипполита, папы Римского» и др. Все эти сочинения позволяют глубже понять идеологию самого мощного оппозиционного движения России, его представления об окружающем мире и месте человека в нем.

Иллюстрации литературных памятников эсхатологической направленности позволяют рассмотреть отдельные сюжеты большой картины, в совокупности составляющие единое пространство темы Страшного Суда. Целостно она представлена на многочисленных иконах и фресковых росписях храмов. Изучение иконографии лицевых рукописей дает возможность проследить этапы возникновения и развития символов и образов, характерные особенности иконографии в зависимости от характера сочинения, а также, в целом, рассмотреть историю развития этого сюжета на русской почве и этапы взаимодействия и взаимовлияния западноевропейской и русской культур¹.

О том, что в конце времен должен состояться суд над всеми живущими, а также жившими людьми, христиане знали еще из книг Ветхого Завета. Видение пророка Даниила с описанием суда над человечеством, который возглавит Судия и будут раскрыты книги, содержащие все тайные и явные дела людские, упоминается в сочинениях раннехристианских писателей (Иустина Философа, Иринея Лионского и др.)². Первое развернутое толкование книги пророка Даниила дано в одном из сочинений раннехристианского писателя Ипполита, пресвитера, епископа Римского Порто или папы Римского³. Живший в кон. II – начале III в. (память 30 января), епископ Ипполит приобрел известность своей ученостью и литературной деятельностью. Образ этого человека отчасти можно представить на основании данных древнего предания и собственных заметок Ипполита в «Философуменах», – собрании книг писателя, открытых и опубликованных в середине XIX в⁴.

Еще в XIX в. исследователи обратили внимание на существование под именем св. Ипполита двух разных сочинений об антихристе и Страшном суде⁵. Одно из них – догматический трактат «О Христе и антихристе» сохранилось в полном виде (67 глав) в трех греческих списках, в древнеславянском, армянском и сирийском переводах⁶. Второе сочи-

¹ Особенности иконографии Страшного суда по лицевым спискам памятников «Житие Василия Нового и Григориево видение» и «Слово Палладия мниха» см.: Ануфриева, Н. В.: Иконография Страшного Суда по двум памятникам книжных собраний Урало-Сибирского региона. В: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. VII/I. Olsztyn, 2016. S. 67–82.

² Нерсисян, Л. В.: Видение пророка Даниила в русском искусстве XV–XVI веков. В: *Древнерусское искусство. Русское искусство позднего средневековья: XVI век*. Санкт-Петербург, 2003, с. 294. URL: http://krotov.info/library/14_n/er/sesyan.htm (дата обращения 20.03.2015).

³ Ткаченко, А. А.: Ипполит Римский. В: *Православная энциклопедия*. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2011, т. 26, с. 193.

⁴ Сагарда, Н. И.: Лекции по патрологии I – IV века. URL: <http://Predanie.ru/lib/book/114393/> (дата обращения 28.04.2015).

⁵ См.: Невоструев, К. И.: Слово святого Ипполита об антихристе в славянском переводе по списку XII века. Москва: Синодальная тип., 1868. 257 с.; Срезневский, И. И.: Сказания об антихристе в славянских переводах с замечаниями о славянских переводах творений св. Ипполита. Санкт-Петербург: Тип. Императорской Академии Наук, 1874. 128 с.

нение, как писал К. И. Невоструев, «...издавна известное в нашей церковной литературе и обыкновенно помещаемое в Сборник в неделю мясопустную «Слово о скончании мира и о антихристе, и о втором пришествии Господа нашего Иисуса Христа». См. в Сборнике, напечатанном при патриархе Иосифе 1647 года, л. 120–140»⁷. Возникло это сочинение в XV в., когда вследствие турецкого завоевания у христиан Восточной церкви утвердилась мысль о скором пришествии антихриста, слугами и предтечами которого они считали своих притеснителей. «...И исправленное по этой мысли сочинение об антихристе введено было, еще до падения Константинополя, под именем Ипполита Римского в круг церковных поучений...»⁸. В дальнейшем в историографии сложилась традиция именовать автора этой переработки Псевдо-Ипполитом.

Оба сочинения, рубежа II–III вв. и XV в., «...переписывались и читались с уважением рядом с произведениями других отцов церкви...»⁹. По заключению К. И. Срезневского, второе сочинение фактически является творческой переработкой первого: «...особенное воспроизведение Сказания о Христе и антихристе, причем отдельные части первого сочинения дословно повторены во втором»¹⁰. Такой же точки зрения придерживаются и многие современные исследователи¹¹.

Текст второго литературного произведения пользовался большой популярностью в России и был наиболее распространен в среде старообрядчества¹². В данной статье проанализируем изобразительный ряд этого сочинения в составе старообрядческого лицевого эсхатологического сборника начала XIX в. из фондов Лаборатории археографических исследований Института гуманитарных наук и искусств Уральского федерального университета (ЛАИ ИГНИ УрФУ). Он включает в себя два сочинения: толковый Апокалипсис и Слово св. Ипполита с полным названием: «Блаженного Ипполита папы Римского и мученика слово в неделю мясопустную о скончании мира и о антихристе и о втором пришествии Господа нашего Иисуса Христа»¹³.

Весь текст можно поделить на несколько тематических частей и изобразительных блоков к ним.

⁶ Сагарда, Н. И.: Лекции по патрологии I – IV века...

⁷ Невоструев, К. И.: Слово святого Ипполита... с. 17.

⁸ Невоструев, К. И.: Слово святого Ипполита... с. 89.

⁹ Срезневский, И. И.: Сказания об антихристе... с. 12.

¹⁰ Срезневский, И. И.: Сказания об антихристе... с. 17.

¹¹ Ткаченко, А. А.: Ипполит Римский. В: Православная энциклопедия. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2011, т. 26, с. 202–222; Голышенко, В. С: Замечания к изданному тексту «Слова Ипполита». В: Изучение русского языка и источниковедение. Москва: Наука, 1969, № 603, с. 80–92; Карпов, А.Ю.: Эсхатологические ожидания в Киевской Руси в конце XI начале XII в. URL: <http://www.portal-slovo.ru/history/35247.php>. (дата обращения – 15.02.2015); Пигин, А. В., Панченко, Ф. В. и др.: Описание и изучение рукописных книг в государственных хранилищах Республики Карелия. URL: <http://av-pigin.narod.ru/opisanie.html> (дата обращения – 16.02.2015); Сагарда, Н. И.: Лекции по патрологии I–IV века.; Творогов, О. В.: Апокрифы и сказания о Данииле. В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Ленинград: Наука, 1987, с. 44–47; *Его же*. Слово и Сказание святого Ипполита об антихристе. В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Ленинград: Наука, 1987, с. 425–426; и др.

¹² См. об этом: Невоструев, К. И.: Слово святого Ипполита, с. 101–109. Реже в среде старообрядчества бывовал и другой текст. Например, рукопись конца XV – начала XVI в. из собрания государственных хранилищ Республики Карелия «Сказание о Христе и антихристе». В этом списке по тексту книжником, насельником выговского старообрядческого монастыря, была проведена редакторская работа: он выделил отличия (гlossы на полях) этого текста от другого, более позднего сочинения об антихристе, вошедшего в состав Сборника. См. об этом: Пигин, А. В. и др.: Описание и изучение рукописных книг...

¹³ Сборник эсхатологический. Нач. XIX в. В: Собр. ЛАИ ИГНИ УрФУ. V (Курганское собр.) 354p/5598. 283 л.

Предваряет сочинение выходная миниатюра с изображением стоящего на фоне церкви св. Ипполита, который обращается с речью к людям и протягивает им книгу. В первой части повествуется о пророчествах ветхозаветных учителей – Исаии, Иосии, Аммоса, Михии, возвещавших о появлении антихриста в будущем и описывавших печальные картины, которые будут происходить перед его приходом: ненависть и развращение людей, бесконечные споры и несогласие людей друг с другом («молва непрестанная...»)¹⁴, многочисленные войны, разрушение вследствие этого городов («...градные груды по лицу всея земли...»)¹⁵, появление лжепророков и лжеучений («...введут ереси погибельныя...»)¹⁶ и прочие беды. Десять миниатюр, следующих одна за другой, подробно раскрывают эту тематику. Пророки изображаются крупным планом, стоящими на облаках и держащими свитки в руках, а происходящее на земле – небольшими зарисовками внизу или в центральной части миниатюры с текстовыми разъяснениями (рис. 1).

Рис. 1. Пророк Михия возвещает о скором пришествии антихриста. Сборник. Л. 228 об.

Несмотря на условность изображений, практически в каждом передано отношение к происходящему. Так, на миниатюре, где показаны стреляющие друг в друга люди, руины церквей и домов, лежащие на земле человеческие останки, – вверх помещены изображения луны и солнца, которые печально и с укоризной смотрят вниз, а небо грозного темно-серого цвета, словно сердится и, в наказание, испускает молнии на землю (рис. 2).

¹⁴ Сборник эсхатологический... л. 232.

¹⁵ Сборник эсхатологический... л. 233.

¹⁶ Сборник эсхатологический... л. 236 об.

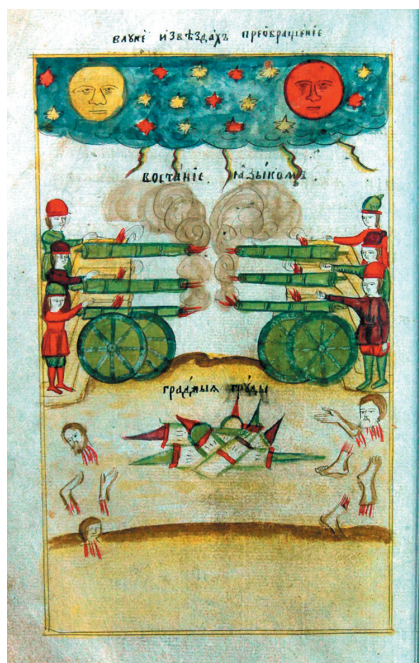

Рис. 2. Знаки пришествия антихриста: войны, разрушенные города, погибшие люди. Сборник. Л. 232 об.

Как во всяком догматическом сочинении здесь присутствует, прежде всего, элемент назидания и нравоучения. Для большей убедительности и подтверждения истинности своих слов, автор ссылается на ветхозаветные пророчества Даниила, где в повествовательной форме пересказывает толкование Даниилом сна вавилонского царя Навуходоносора. В этом сне речь идет о статуе («образе») из золота, серебра, меди и железа (символы царств – вавилонского, персидского, греко-македонского и римского), которую разбил оторвавшийся от горы камень (символ Христа), тем самым положил основание небесному Царству святых¹⁷. Художник достаточно просто и доступно (видимо, как понял из текста) изобразил на миниатюре пророка, царя и статую, сначала в виде сидящего человека, а затем «разбившуюся» на куски (рис. 3).

В видении самого Даниила более подробно охарактеризованы четыре царства–«зверя»: «...Аз Даниил зрях... четыре зверие велицы восходяще от моря <...> первый яко львица., второй подобен медведице...зверь третий яко рысь., зверь четвертый страшен и крепок зело...»¹⁸. Звери «вышли из моря» – царства образовались в результате исторических событий, – военных действий, происходивших на «море великом» – на арене деятельности обширных людских масс¹⁹. Последний четвертый зверь был особенно ужасен, поскольку отождествлялся непосредственно с царством антихриста, а это в канонической и апокрифической литературе издавна воспринималось как свидетельство прихода конца света.

¹⁷ Сагарда, Н. И.: Лекции по патрологии I – IV века...

¹⁸ Сборник эсхатологический... л. 239–240.

¹⁹ Щедровицкий, Д. В.: Пророчества книги Даниила. 597 год до н.э. Москва: Оклик, 2010, с. 116.

Рис. 3. Пророк Даниил объясняет царю Навуходоносору его сон: явление «образа» и его крушение. Сборник. Л. 237 об.

Иконы и фрески со сценами Страшного суда в русском церковном искусстве с конца XV в. включают в себя сюжет «Видение Даниилом погибельных царств» как значимый эсхатологический символ²⁰. На миниатюрах рукописи «звери» изображены достаточно условно, но с точным воспроизведением всех указанных по тексту деталей, например, десять рогов у четвертого зверя, а также «...рог мал...посреди их...»²¹. Вероятно, художник осознавал важность ветхозаветного пророчества, значимость его для всей христианской истории и поэтому не допускал никаких упущений и с помощью изображения всех деталей донесении до читателя содержания текста²².

От ветхозаветных пророчеств и указаний автор далее переходит непосредственно к рассказу о появлении и распространении царства антихриста. Он подробно повествует о личности антихриста, его происхождении, времени пришествия, имени, воцарении и господстве, о способах обольщения им людей, о преследовании избранников Божьих. Антихрист лукав, он во многом подражает Христу, хотя является его полной противоположностью: Христос изображается как лев, царь, агнец, но и антихрист выглядит также, поскольку полностью уподобляется ему, т.е. как лев и агнец (рис. 4).

²⁰ Пивоварова, Н. В.: Страшный суд. Санкт-Петербург: Метропресс, 2014, с.13.

²¹ Сборник эсхатологический... л. 240.

²² По поводу «рогов» зверя существуют интересные толкования. Так, десять рогов символизируют десять исторических частей Римской империи (Италия, Германия, Галлия, Иберия, Британия; в Восточной – Сирия со Святой землей, Греция с Малой Азией, Месопотамия, Египет, Берберия (Северная Африка). Всматриваясь в грядущую историю десяти частей Римской империи, Даниил узрел еще один «небольшой рог» ... – юго-западную часть Аравийского полуострова. Здесь в VII веке н. э. зародилась новая мировая религия – ислам. В данном случае име-

Рис. 4. Христос и антихрист. Сборник. Л. 244 об.

Для обличения и разоблачения антихриста на землю посланы «свидетели» – пророки. В Апокалипсисе св. Иоанна Богослова этому фрагменту уделяется особое внимание: двое свидетелей – Енох и Илия обличают антихриста и принимают смерть от него²³. В первом раннем сочинении «О Христе и антихристе», атрибутируемом св. Ипполиту, идут подробные отсылки на пророчества Иоанна Богослова²⁴. Во втором, переработанном сочинении автор счел необходимым объединить свидетельства трех пророков, поскольку все они обличали антихриста и проповедовали скорое Второе пришествие высшего Судии: «...прийти со славою Еноха и Илию и Иоанна Б[о]гослова явити хошет»²⁵.

В русскую иконописную композицию Страшного суда сцены обличения антихриста, наряду с «Видением Даниилом погибельных царств» пришли не позднее XV в., и образовали единую сюжетную группу²⁶. Этот период времени знаменателен тем, что именно тогда в обществе был особенно обострен интерес к теме Страшного суда, Апокалипсиса в связи с окончанием семи тысяч лет от Сотворения мира, т. е. ожиданием последних судных времен. Не случайно именно в это время появилось второе, переработанное «Слово» св. Ипполита, которое объединило отдельные эсхатологические сюжеты и догматические рассуждения.

ется в виду властное вторжение «небольшого рога» на земли, принадлежавшие прежде Римской империи, и поселение завоевателей «между ними», т. е. среди покоренных народов. Эти события происходили с 632 года (год смерти пророка Мухаммада) по 656 год (покорение Северной Африки). См. Щедровицкий, Д.В.: Пророчества книги Даниила... с. 123.

²³ Откр. 11: 3–8.

²⁴ См. текст рукописи по: Невоструев, К. И.: Слово святого Ипполита..., с. 68–71.

²⁵ Сборник эсхатологический... л. 247.

²⁶ Пивоварова, Н. В.: Страшный суд. Санкт-Петербург: Метропресс, 2014, с. 13.

Повествование об антихристе, которое в нашем списке идет в сопровождении двадцати миниатюр, занимает сравнительно много места в сочинении. Самым подробным образом, следуя за текстом, миниатюрный ряд представляет деяния антихриста, его лживую лицемерную природу, обман, бесчинства, убийства и разорение людей: «...и многи души осквернит, ...во всех жесток, гневлив, нагл будет...»²⁷. Антихрист смутит и сначала привлечет к себе души людей внешне кроткой сущностью, многими чудесами. Он изображен сидящим на престоле в позе мудрого озабоченного делами правителя. Затем демонстрируются многие явленные им «чудеса» – передвижение горы с суши на море, шествие его по глади моря, сведение с неба на землю огненного потока и прочего²⁸ (рис. 5).

Рис. 5. Чудеса, явленные антихристом: сведение огня с неба, хождение по воде. Сборник. Л. 255 об.

Но обман недолог, и вскоре люди видят какие беды несет царство антихриста. Глубоко эмоционально и жестко изображены сцены бедствий на земле: умирают рыбы в море, погибают люди и животные, звери пожирают людей, трупы людей лежат на земле непогребенными и др. Апофеозом мрачного царствования антихриста станет время, когда он объявит себя не только царем земли, но и Богом и вознесется бесами на небо (рис. 6).

Изображения бесов практически идентичны изображениям ангелов, за исключением темного цвета тел и личин. Даже характерные для демонов хохлы на головах спрятаны под кудрявые волосы и тороки (уши). Антихрист изображен в царской одежде, окруженный серым ореолом, по аналогии с Христом, окруженным всегда сияющим ореолом. На земле антихрист добивается полного подчинения себе – и людей, и бесов. С этого момента начинаются гонения на церковь, на людей, не желающих подчиниться воле антихриста:

²⁷ Сборник эсхатологический... л. 255.

²⁸ Сборник эсхатологический... л. 256.

«...тогда пошлет в горы и в вертепы и в пропасти земныя бесовския полки...»²⁹. Маски окончательно спадут, и проявится истинное лицо антихриста. Начнутся беды на земле – гонения на людей, голод, болезни, и будет тяжелое раскаяние тех, кто доверился антихристу. Миниатюры списка изображают сцены пыток и мучений людей от рук бесов. Лица людей бесы отмечают знаком антихриста (печатью), многие, пытаясь избежать этого, прячутся в горах и пещерах «...от благословения антихриста»³⁰. Одна из завершающих миниатюр этого цикла показывает горе, которое окутывает всю землю, находящуюся под властью антихриста: изображены плачущими – солнце, луна, люди, звери, птицы, море. Однако, пишет Псевдо-Ипполит, – «...отыметса царство прелестника антихриста вскоре...»³¹. На одной из миниатюр дано изображение Господа Саваофа на небе между ликами солнца и луны. Его поднятые вверх руки символизируют волю Господа к устранению греха на земле и свершению суда. Приходит время второго пришествия Спасителя и Страшного суда.

Рис. 6. Вознесение антихриста на небо. Сборник. Л. 260 об.

Последний тематический раздел сочинения посвящен библейским последним временам и «воздаянию каждому по делам его» (Откр. 22:12). Рассказ приобретает торжественные выразительные ноты, подробно излагая детали эсхатологического сюжета: явление креста на небе, поддерживаемое двумя ангелами, как знамение пришествия Христа, появление ангелов на облаках с трубами, а на земле воскресших праведников и грешников («...страшная труба возгласи... и племена и воскреснут в мгновение ока...»³²), появление огненной реки, сжигающей все на своем пути, – признак мировой катастрофы, которая

²⁹ Сборник эсхатологический... л. 262.

³⁰ Сборник эсхатологический... л. 264 об.

³¹ Сборник эсхатологический... л. 269.

³² Сборник эсхатологический... л. 271.

истребит все живое на земле (предвестие суда), отделение ангелами праведников от грешников, призыв к свершению суда («...Г[оспо]дь Саваоф исполнь н[е]бо и землю славы твоея»³³), явление Господа на престоле и суд над антихристом («...дьявол и бесы...преданы будут огню негасимому...»³⁴), суд над евреями («...еврейский же собор узрит его во образи ч[е]л[ове]чи...»³⁵), суд Божий над всем человечеством («...соберутся пред ним вси языцы, и разлучит их друг от друга...»³⁶), и, наконец, завершение суда, когда Христос вводит праведников в рай, а ангелы загоняют грешников в преисподнюю. Этот текстовый фрагмент, идущий в сопровождении девяти миниатюр, подробно описывает всю сцену Страшного суда от появления крестного знамения до свершения праведного небесного суда и обращения Господа к людям с нравственной проповедью и назиданием.

Картины, отраженные в миниатюрах рукописи, являются частями общего иконописного сюжета на тему Страшного суда. Часть из них имеет иконографические признаки свойственные и книжной иллюстрации, и иконе. Образ «огненной реки», в пламени которой сгорают грешники, один из наиболее ярких и знаковых во всей композиции. Он взят из книги пророка Даниила³⁷. На иконах изображение огненной реки, переходящей в огненное озеро или преисподнюю, в которой сгорают все демонические силы и грешники, сформировалось в иконописи, а потом появилось в рукописях. Неотъемлемыми иконописными признаками композиции Страшного суда, так же перешедшими на страницы рукописи, являются следующие: видение Сидящего на престоле с книгой в руке, изображение трубящих ангелов, сцены воскресения мертвых, отделение праведников от грешников, отправление грешников в преисподнюю, введение праведников в рай. Кроме того, в иконописную систему Страшного суда входит приведенное в сочинении ветхозаветное пророчество Даниила о четырех царствах (изображение четырех зверей внутри единого круглого сектора или четырех локальных секторов). Реже в композицию Страшного суда вносится сюжет о двух «свидетелях» — Енохе и Илии³⁸.

Кроме того, в лицевой рукописи присутствуют важные изобразительные элементы сцены Страшного суда, которые не вошли в общую, определившуюся окончательно к XIX в., иконографическую композицию. К примеру, это упомянутое выше изображение «образа» или статуи — олицетворения погибельных царств, иллюстрации людских бедствий и лишений. Отдельные бытовые зарисовки миниатюр (одежда, утварь и др.) несут на себе отпечаток времени создания рукописи. Подобную информацию, способствующую лучшему пониманию темы эсхатологии в контексте времени написания рукописи, можно почерпнуть только из лицевой книги.

Миниатюра с изображением Высшего суда над евреями (рис. 7), привлекает к себе внимание набором редких для русской иконографии признаков.

Это изображение Иисуса Христа, сидящим на престоле и показывающим свои раны. В руке он держит терновый венец, а рядом в округлой сфере возвышается крест, как грозное напоминание о распятии, учиненном собором иудеев: «...и покажет им руку свою, и ногу, и ребра его прободенная копием...»³⁹. Подобная композиция не входит в систему

³³ Сборник эсхатологический... л. 275.

³⁴ Сборник эсхатологический... л. 276.

³⁵ Сборник эсхатологический... л. 277.

³⁶ Сборник эсхатологический... л. 278279 об.

³⁷ Дан. 7:10.

³⁸ Например, на иконе «Страшный суд» из часовни Гатчинского старообрядческого кладбища. Государственный музей истории религии, г. Санкт-Петербург.

³⁹ Сборник эсхатологический... л. 277.

русской традиции изображения Страшного суда, но часто встречается в произведениях западноевропейской живописи, а также в ранней западной книжной миниатюре, как, например, на миниатюре рукописи XII в. собрания библиотеки Бенедиктинского колледжа (Sarnen, Benediktinerkollegium) в Швейцарии, Мури, (Cod. membr. 83) (рис. 8).

Рис. 7. Суд над евреями, распявшими Христа. Сборник. Л. 276 об.

Рис. 8. Христос показывает свои раны. Западноевропейская рукопись. XII в.

Существование подобных признаков в русской миниатюре может быть объяснено, отчасти, проникновением западноевропейских элементов в русскую культуру. Но, с другой стороны, это можно также объяснить тем, что и западноевропейское, и русское православное искусство на раннем этапе опиралось на византийскую культуру. Это был общий корень, который питал обе ветви христианского искусства. По словам известного исследователя и знатока русской православной культуры Ф. И. Буслаева, «...наш Страшный Суд, перенесенный к нам из Византии, предлагает замечательное сходство как с византийскими изображениями, так и с древнейшими западными, пошедшего из одного источника с нашим...»⁴⁰. Возможно, приведенный иконографический сюжет был извлечен из более ранних списков, либо художник строго следовал тексту сочинения и создал изображение исходя из написанного.

Завершая обзор иконографии сочинения, приписываемого св. Ипполиту из собрания ЛАИ УрФУ, следует отметить, что изобразительная система Страшного суда в русском искусстве складывалась на протяжении столетий. Она формировалась на основе текстов Евангелия, Апокалипсиса, ветхозаветных пророчествах Даниила, Иезекииля, малых пророков (Амоса, Михея, Аввакума, Захарии, Малахии и др.⁴¹), святоотеческих творениях («Слово Ефрема Сирина», «Слово Палладия мниха»), житийной литературы («Житие Василия Нового»), апокрифических сочинений («Хождение Богородицы по мукам») и др. Проанализированный в статье лицевой вариант «Слова в неделю мясопустную о скончании мира...» Псевдо-Ипполита наряду с другими эсхатологическими памятниками значительно обогатил и дополнил представление о последнем судном дне в христианской традиции, отразив отдельные грани единой картины Страшного суда. Это сочинение примечательно тем, что своей развернутой иконографической схемой оно свело воедино многие свидетельства, пророчества, в результате чего возникла целостная система с подробным изложением основных характеристик христианского учения о Страшном суде. Кроме того, как образец эзегетико-догматического памятника, это сочинение насыщено элементами нравоучительной церковно-назидательной проповеди.

Список сочинения Псевдо-Ипполита из собрания Лаборатории археографических исследований Уральского федерального университета в свое время принадлежал старообрядческой поморской общине г. Кургана. Вероятно, там же он был переписан и оформлен. В оформлении рукописи прослеживается характерная барочная стилистика с элементами поморского декора. Высокое мастерство художника, выполнившего миниатюрный ряд сочинения, говорит о богатстве творческого потенциала старообрядческих переписчиков и оформителей, оберегавших традицию и доносивших до читателя мудрость и красоту слова не только с помощью текста, но и изобразительными средствами, художественным языком графического искусства.

Источники и литература:

Сборник эсхатологический. Нач. XIX в. В: Собр. ЛАИ ИГНИ УрФУ. V (Курганское собр.) 354р/5598. 283 л.
Ануфриева, Н. В.: Иконография Страшного Суда по двум памятникам книжных собраний Урало-Сибирского региона. В: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. VII/I. Olsztyn, 2016. s. 67–82.

⁴⁰ Буслаев, Ф. И.: Изображение Страшного Суда по русским подлинникам. В: Древнерусская литература и православное искусство. Санкт-Петербург: Лига плюс, 2001, с. 189.

⁴¹ Подробнее см.: Пророк Даниил. Малые пророки. В: Книги Ветхого Завета в переводе П. А. Юнгера. Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2006. 292 с.

Буслаев, Ф. И.: Изображение Страшного Суда по русским подлинникам. В: Древнерусская литература и православное искусство. Санкт-Петербург: Лига плюс, 2001, с. 187 – 208.

Garidis, M.: La représentation des „nations” dans la peinture post-bizantine, *Bizantion*, 39 (1969 [1970]), 86-103.

Гольщенко, В. С.: Замечания к изданному тексту «Слова Ипполита». В: Изучение русского языка и источниковедение. Москва: Наука, 1969, № 603, с. 80–92.

Книга пророка Даниила. В: Библия. Ветхий Завет.

Карпов, А. Ю.: Эсхатологические ожидания в Киевской Руси в конце XI – начале XII в. URL: <http://www.portal-slovo.ru/history/35247.php> (дата обращения 15.02.2015).

Kocój, E.: The damned of the Last Judgment or what the Romanians paint in the Orthodox icons (historical and contemporary cultural contexts), „*Journal for the Study of Religions and Ideologies*”, vol. 12, issue 35 (Summer 2013), s. 86-108, https://www.academia.edu/6247097/The_damned_of_the_Last_Judgment_or_what_the_Romanians_paint_in_the_Orthodox_icons_historical_and_contemporary_cultural_contexts_Journal_for_the_Study_of_Religions_and_Ideologies_vol_12_issue_35_Summer_2013_s_86-108.

Невострюев, К. И.: Слово святого Ипполита об антихристе в славянском переводе по списку XII века. Москва: Синодальная тип., 1868. 257 с.

Нерсисян, Л. В.: Видение пророка Даниила в русском искусстве XV–XVI веков. В: Древнерусское искусство. Русское искусство позднего средневековья: XVI век. Санкт-Петербург, 2003. URL: http://krotov.info/library/14_n/er/sesyan.htm (дата обращения 20.03.2015).

Откровение Иоанна Богослова. В: Библия. Новый Завет.

Nováková, J. A. – Routil, M.: Sežehli svá těla, duše však v ruce Boží přinesli? K rané teologické polemice ruských staroobřadníků o smrti sebeupálením, [в:] Katarína Žeňuchová (ed.), *Ludová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky*, Bratislava 2015, www.academia.edu

Пигин, А. В., Панченко, Ф. В., Быкова и др.: Описание и изучение рукописных книг в государственных хранилищах Республики Карелия. URL: <http://av-pigin.narod.ru/opisanie.html> (дата обращения 16.02.2015).

Пророк Даниил. Малые пророки. В: Книги Ветхого Завета в переводе П. А. Юнгера. Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2006. 292 с.

Сагарда, Н. И.: Лекции по патрологии I–IV века. URL: <http://Predanie.ru/lib/book/114393/> (дата обращения 28.04.2015).

Срезневский, И. И.: Сказания об антихристе в славянских переводах с замечаниями о славянских переводах творений св. Ипполита. Санкт-Петербург: Тип. Императорской Академии Наук, 1874. 128 с.

Творогов, О. В.: Апокрифы и сказания о Данииле. В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Ленинград: Наука, 1987, с. 44–47.

Творогов, О. В.: Слово и Сказание святого Ипполита об антихристе. В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Ленинград: Наука, 1987, с. 425–426.

Ткаченко, А. А.: Ипполит Римский. В: Православная энциклопедия. Т. 26. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2011, с. 202–222.

Щедровицкий, Д. В.: Пророчества книги Даниила. 597 год до н.э. Москва: Оклик, 2010. 278 с.

Téma Posledného súdu v miniatúrach ilustrovaného rukopisu Pseudo-Hypolitú (na materiáli rukopisu zo zbierky Laboratória archeografických výskumov Ústavu humanitných vied a umenia Uralskej štátnej univerzity)

Наталья Ануфриева

Autorka sa v štúdií venuje dielu kresťanského autora Pseudo-Hypolitu z 15. storočia *Slovo na nedelu mäsopestnu a o konci sveta* (*Slovo v nedelю мясопустную о скончании мира*) a jeho uplatneniu v ruskom prostredí v novoveku. Spomínané dielo Pseudo-Hypolitu reflektuje jeden zo základných pilierov kresťanskej tradície, ktorým je učenie o konci viditeľného sveta. Popri iných eschatologických písomných pamiatkach dielo Pseudo-Hypolitu obohatilo a významne doplnilo kresťanské predstavy o poslednom súde. Dielo sa tak stalo súčasťou okruhu čítaní ruských staroobradovcov, ktorí sa zaslúžili aj o vznik jeho ilustrovaného variantu. Autorka sa v príspevku venuje miniatúram, ktoré sa v *Slova na nedelu o skončení sveta* nachádzajú v knižnej zbierke Laboratória archeografických výskumov Uralskej štátnej univerzity (Лаборатория археографических исследований Уральского федерального университета). Autorka si všíma diela ranokresťanskej literatúry, ktoré sa stali východiskom Pseudo-Hypolitovej rozpravy, a tak predkladá historicko-porovnávaciu analýzu ikonografie skúmaného rukopisu. Poukazuje na сюжеты, ktoré sú základom koncepcie zobrazenia výjavu strašného (posledného) súdu v ruskej kultúre, vymenúva obrazy, ktoré nie sú súčasťou tejto kompozície, no zvyčajne sa ako miniatúry používajú v rukopisoch. Autorka venuje pozornosť aj takým elementom ikonografie, ktorých výskyt v ruskej rukopisnej tradícii môžeme vysvetliť na základe prenikania západoeurópskych motívov.

MIRIAM STAŠKOVÁ*

Jazyk a konfesia Slovákov v Chorvátsku v súčasnosti a ich dosah na možnosti revitalizácie

STAŠKOVÁ, M.: Current State of Language and Confession of Slovaks in Croatia and Impact on Possibilities of Revitalization. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 131-146 (Bratislava).

Research, which was carried out in areas of Western Srem and Eastern Slavonia in Slovak villages in the territory of Croatia, was motivated by attempt to capture the current state of the use of Slovak language by the Slovaks in that area in the context of manifestations of ethnic identity of Slovaks in Croatia and also with regard to their confessional affiliation. Confession, has proved to be one of the main factors of maintaining the Slovak minority in the majority environment.

Slovak ethnic minority in Croatia, mother tongue, identity, confession, Srijem, Slavonia.

Úvod

Predkladaný text štúdie prináša sondu do vzťahu materinského jazyka, konfesie a identity Slovákov žijúcich na území bývalej Juhoslávie, v konkrétnych lokalitách západného Sriemu a východnej Slavónie, ktoré sú v súčasnosti z geopolitického hľadiska súčasťou Chorvátska. Slováci, ktorí žijú na území dnešného Chorvátska v lokalitách západného Sriemu a východnej Slavónie, boli v priebehu posledných dvesto rokov súčasťou viacerých štátnych útvarov. Najprv rakúskej monarchie, po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 Rakúsko-Uhorska, po roku 1918 Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (od 1929 oficiálne Juhoslávie), po vojenskom napadnutí Juhoslávie Nemeckom v roku 1941 a vyhlásení samostatného Chorvátska súčasťou nového štátu, v roku 1945 zas obnovenej Juhoslávie. Po jej rozpade sa Slováci, žijúci na území západného Sriemu a východnej Slavónie stali občanmi dvoch štátnych celkov Srbskej republiky a Chorvátskej republiky. Pôvodne stabilná, kompaktné vymedzená oblasť obývaná slovenskými kolonistami evanjelického vyznania sa rozdelila. Významné slovenské obce ako Bačka Palanka, Bački Petrovac, Stará Pazova zostali v srbskom prostredí, naopak Ilok ako najzápadnejšie osídlené mesto slovenských evanjelikov sa stal súčasťou Chorvátska. Ilok možno označiť za malé slovenské etnické laboratórium, keďže v priebehu dejín sa tu miešala slovenská katolícka a evanjelická kolonizácia Slovákov spolu s ďalšími národnosťami, ktoré prichádzali na tieto územia. Naopak, východná Slavónia bola od začiatku výlučne osídľovaná a obývaná slovenskými katolíckymi kolonistami. Hlavnou témou našej štúdie je sledovať a porovnať ako dva základné etnoidentifikačné determinanty – materinský jazyk (slovenský jazyk) a dve línie vývoja Slovákov na danom území z hľadiska konfesie (katolícka a evanjelická) pôsobia, uplatňujú sa a presadzujú v súčasnosti ako nástroje na upevnenie a udržanie etnickej identity Slovákov v tomto majoritnom spoločenstve respektíve, či sa môžu stať základom jazykovej a etnickej revitalizácie.

* Mgr. Miriam Stašková, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM Trnava, Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava.

Teoretické východiská

Nejednotnosť prístupu jednotlivých vedeckých disciplín k problematike identity spôsobil, že je tento pojem síce veľmi frekventovaný, ale nejednotne definovaný. Z hľadiska prístupu k našej téme považujeme za dôležité, vymedziť identitu najmä v rozmedzí definícií sociálnej identity, etnickej identity a náboženskej identity.

Vnímanie identity cez prizmu sociálnej identity vysvetľuje R. Marada ako sociálnu interakciu, pretože „*umiestňuje človeka do súradníc sociálneho vzťahu, pozícií a kultúrnych reprezentácií, dáva konaniu jednotlivca a osobnosti zmysel, ktorý je pre neho zrozumiteľný ako pre sociálnu bytosť. Človek sa stáva čitateľným pred druhými aj pred sebou samým, cez identifikáciu s predstavou, ktorú zdieľa s inými.*“¹

Podobné vnímanie identity prináša vo svojich prácach aj M. Homišinová, ktorá sa téme identity Slovákov na území dnešného Chorvátska a Srbska, ale predovšetkým Maďarska vo svojich prácach a výskumoch dlhodobo venuje. M. Homišinová identitu rozdeľuje na sociálnu (skupinovú) a individuálnu (osobnú) identitu, pričom vychádza z teórie sociálnej identity (SIT - Social Identity Theory), ktorú vypracoval H. Tajfel a rozpracoval J.C. Turner v roku 1986. Podľa tejto teórie pojem „ja“ obsahuje 1. personálnu identitu - presvedčenie o vlastných zručnostiach, schopnostiach, vlastnostiach ako jedinca, 2. sociálnu identitu, ktorú definuje ako stotožnenie sa jedinca, poznanie svojho členstva v sociálnej skupine/ skupinách spolu s hodnotou a emocionálnym významom spojeným s týmto členstvom.² Podľa SIT je sociálna identita základom skupinového správania.

Koncept tzv. sociálnej identity nadväzuje na problematiku etnicity pri vysvetľovaní etnických problémov a javov, preto jednou zo súčastí sociálnej identity je aj etnická identita ako uvedomovanie si a prežívanie príslušnosti k etnickému spoločenstvu, k určitému národu, národnosti v konkrétnom prostredí.³ Etnická identita je fenomén, ktorý na začiatku 20. storočia niektorí sociálni teoretici – napr. Max Weber, považovali za primordiálnu kategóriu, ktorá stratí svoj význam, resp. zanikne, a to v dôsledku modernizácie, industrializácie a individualizácie. Ako T. H. Eriksen uvádza v knihe *Etnicita a nacionalizmus*, tento trend sa nepotvrdil a poukazuje na to, že sa mýlil. „*V skutočnosti politicky význam etnicity, nacionalizmu a iných foriem politiky identít vo svete od druhej svetovej vojny až po súčasnosť rastie.*“⁴ Zároveň však upozorňuje na trendy, ktoré v súvislosti s etnickou identitou v súčasnom svete prebiehajú. Z hľadiska tzv. európskej identity, ktorú Eriksen spomína vo svojej práci, poukazuje na prepojenie vzťahu etnickej identity, asimilačných trendov resp. unifikácie národov Európy v súvislosti s globalizáciou v európskom priestore: „*Mnohí Európania sa obávajú straty národnej resp. etnickej identity v dôsledku kultúrnej štandardizácie, ktorá sprevádza tesnú európsku integráciu.*“⁵

V súčasnosti je Chorvátska republika súčasťou Európskej únie. Slovinci v Chorvátsku sa tak stali po rozpade Juhoslávie členmi nielen štátneho útvaru v podobe jedného z následníckych štátnych útvarov, ktoré na území bývalej Juhoslávie vznikli, teda Chorvátskej republiky, ale zároveň od roku 2013 aj Európskej únie, toho istého geopolitického zoskupenia ako Slovenská republika. Z hľadiska zachovania národnej identity, ktorú si Slovinci zachovali počas dvesto roč-

¹ Marada, R.: Občanský sektor a organizační identita. Utváření občanských identit po roce 1989. In: Mozaika v re-konstrukci: Formování sociálních identit v současné Střední Evropě. Brno: MU/Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 159.

² Homišinová, M.: Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 34

³ Homišinová, M.: Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku, c. d., s. 34.

⁴ Eriksen, T. H.: Etnicita a nacionalismus. Praha: Slon, 2012, s. 19.

⁵ Eriksen, T. H.: Etnicita a nacionalismus, c. d., s. 19.

ného obdobia svojej existencie na území súčasného Chorvátska, ako aj z hľadiska asimilačných trendov, tak odolávajú nielen tlaku majoritného chorvátskeho spoločenstva, ale v súčasnosti aj tlaku európskej unifikácie. M. Homišinová jazyk považuje za jeden z najvýznamnejších komponentov etnicity, keď tvrdí, že: „*bez skúmania jazyka sa vlastne etnicita a etnické procesy nedajú skúmať*“.⁶ Etnolingvisti vo svojich prácach zdôrazňujú fakt, že na možnosť udržania sa jazyka a jeho vitalitu má veľmi silný vplyv fakt, či samotní užívatelia vnímajú a reflektujú jazyk ako hodnotu a aký vzťah k tejto hodnote majú. „*V procese etnického/ jazykového pretrvania hrajú samozrejme hlavnú rolu samotní aktéri – záujem členov danej pospolitosti, zostať naďalej svojbytným celkom s osobitou kultúrou/ jazykom*“.⁷

V rámci špecifikácie identity je pre nás relevantné okrem zadefinovania etnickej identity aj vymedzenie chápania konfesionalnej identity. Náboženskú identitu spája L. Lenovský s vplyvom rodiny, ale aj úmyselným prijatím náboženskej identity resp. konvertovaním na inú vieru: „*Náboženská identita je výsledkom prijatia obsahu konkrétného náboženstva a začlenenia sa do náboženskej obce. Človek ju môže získať bez vlastného pričinenia (bez možnosti výberu) narodením sa do rodiny a prijatím do náboženskej obce následnými iniciačnými obradmi (napríklad krst), vedomým úmyselným prijatím náboženstva alebo konvertovaním na inú vieru*“.⁸ Skúmanie vzťahu jazyk - etnicita - vierovyznanie má dlhodobejšiu tradíciu. Na danú skutočnosť poukazujú jazykovedci, historici, etnológovia. V slovenskom kontexte sa týmto prepojením zaoberal vo svojich prácach L. Bartko, ktorý sa venoval výskumu Slovákov v Zakarpatskej Ukrajine práve vo vzťahu konfesia – identita ako determinantu ich udržania sa v tomto priestore. Vo svojej práci o Slovákoch v Zakarpatskej Ukrajine uvádza, že jednou z príčin, prečo si slovenské obyvateľstvo zachovalo slovenskú identitu, je odlišné vierovyznanie. Tito Slováci sú výlučne rímskokatolíci, zatiaľ čo Ukrajinci sa hlásia ku gréckokatolíckemu alebo pravoslávnomu vierovyznaniu. Bartko tvrdí, že: „*skúmanie etnickej identity určitého etnického spoločenstva je nevyhnutné spájať tak s jeho materinským jazykom, ako aj s jeho vierovyznaním*“.⁹ Pri tomto prístupe nie je dôležité, aké vierovyznanie príslušníci minority vyznávajú, dôležitá je ale inakosť tohoto vierovyznania voči majorite.

Metodologické aspekty výskumu

Výskum, ktorý sme k téme uskutočnili prebiehal v mestách a obciach západného Srieimu a východnej Slavónie. V rámci výskumu sme sa snažili overiť nasledovnú hypotézu:

Slováci si udržali svoju identitu a jazyk v inonárodnom prostredí súčasného Chorvátska aj vďaka svojmu vierovyznaniu. Z hľadiska odolávania asimilácii je evanjelická línia Slovákov vitálnejšia a homogénnejšia ako katolícka, ktorá týmto asimilačným tlakom odolávala a odoláva menej. Z tohto pohľadu predpokladáme, že evanjelická línia Slovákov v Chorvátsku je nositeľkou revitalizačných aktivít, ktoré by mohli zvrátiť pretrvávajúcu asimiláciu slovenského etnika a naštartovať proces revitalizácie slovenského etnika na území dnešného Chorvátska.

Hľadáme odpoveď na otázku, či náboženstvo môže byť v súčasnom sekulárnom priestore Európy determinantom, ktorý môže tieto procesy ovplyvniť.

Z hľadiska konfesijnej charakteristiky majú slovenskí evanjelici najpočetnejšie zastúpenie v Iloku v západnom Srieime. Katolícka reprezentácia Slovákov je najvýraznejšie usídlená v ob-

⁶ Homišinová, M.: Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku, c. d., s. 50.

⁷ Šatava, L.: Jazyk a identita etnických menšín. Možnosti zachovania a revitalizace. Praha 2009, s. 21.

⁸ Lenovský, L.: Kontexty identity. In: Ethnologica Actualis Slovaca, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2006/6, s. 17.

⁹ Bartko, L.: Poznámky k vzťahu etnická identita – jazyk. In: Šutaj, Š. (ed.): Národ a národnosti na Slovensku. Prešov: Universum, 2005. s. 256.

ciach Josipovac a Jelisavac, ktoré sú súčasťou východnej Slavónie. Keďže našim cieľom bolo skúmať význam jazyka a náboženstva ako etnoidentifikačných faktorov v súčasnosti, v teréne sme sa zamerali na tri generácie Slovákov žijúcich v Iloku a v Josipovci. Najmladšiu generáciu tvorili mladí ľudia vo veku od 15 do 25 rokov, strednú od 25 do 55 rokov a najstaršiu osoby nad 55 rokov. Výskumu prostredníctvom pološtandardizovaného dotazníka sa zúčastnilo celkovo 94 respondentov z týchto oboch obcí. Respondenti sa vyjadrovali najskôr k svojim znalostiam slovenského jazyka, miery a príležitosti jeho používania. Tieto zistenia sme dávali do korelácie s ich výpoveďami ohľadne stupňa ich identifikácie so slovenskou minoritou a chorvátskou majoritou, či všeobecne slovenskou alebo chorvátskou národnosťou. Otázky v dotazníku boli zamerané na miesto, kde Slováci rozprávajú po slovensky, kde sa mali rozhodnúť medzi možnosťami: doma, v škole a v práci, na úrade, v obchode alebo na ulici. Respondenti mohli uviesť aj viacero odpovedí. Zaujímalo nás aj to, s kým sa rozprávajú po slovensky.

Medzi možnosťami mohli uviesť najbližšie príbuzenstvo: starých rodičov, rodičov, súrodencov, ale aj priateľov, rodinných známych, spoluobčanov, kolegov v práci a nakoniec pracovníkov na úrade. Zaujímala nás aj deklarácia materinského jazyka, sebahodnotenie ovládania slovenského spisovného jazyka a nárečovej, domácej podoby slovenského jazyka a taktiež chorvátskeho jazyka. Vo vzťahu k etnickej identite sme zvolili otázku vyjadrenia, či sa cítia byť Slovákmi alebo Chorvátmi a ktorým jazykom najradšej rozprávajú. Všetci respondenti mali možnosť vyjadriť aj svoju konfesionálnu príslušnosť. Pri výskume sme využili aj formy zúčastneného pozorovania a pološtruktúrovaného rozhovoru, ktorých cieľom bolo zistiť a overiť deklarované príležitosti a situácie používania slovenského jazyka v dotazníku a taktiež overiť spisovnosť používaného jazyka.

Charakteristika lokalít a historické súvislosti ich vzniku

Lokality, ktoré sme v nadväznosti na našu hypotézu vymedzili našim výskumom, reprezentujú katolícku a evanjelickú societu, ale najmä rozdielnu vývojovú líniu Slovákov na tomto území.

Mesto Ilok leží na pravej strane Dunaja na úpätí Fruškej Gory, jeho strategická poloha je jedinečná, tento atribút mu vtlača typológia krajiny a prírodné danosti. Charakterizuje ho priama poloha na srbsko - chorvátskej hranici, ale aj celková orientácia ilockých Slovákov na Srbsko. Je reprezentované slovenskou minoritou evanjelického vyznania. Geografická izolovanosť od západnej časti Slavónie spolu s konfesionálnou odlišnosťou ilockých Slovákov prispela ku kultúrnej špecifickosti tejto lokality. Prvé vlny Slovákov, ktoré prichádzali do Iloku, boli pritom katolícke, ale veľmi rýchlo sa asimilovali. K tzv. „*rozkvetu Slovákov*“, ako udáva Vít Ušák vo svojej knihe *Slováci v Chorvátsku*, dochádza až v druhej vlne osídľovania v súvislosti s evanjelickou líniou.¹⁰ Tá dosiahla vrchol v ére farára Adama Vereša, a to v rokoch 1922 - 1926, keď sa v meste podarilo otvoriť školu s vyučovacím jazykom slovenským.

Slováci v Iloku tvoria dnes najpočetnejšiu menšinu v meste. V ňom sa podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 k slovenskej národnosti hlási 935 obyvateľov, čo je 13,82 % z celkového počtu 6767 obyvateľov. K slovenčine ako materinskému jazyku sa hlási 831 Slovákov, čo je 12,28 %. K evanjelickej viere sa prihlásilo 801 obyvateľov, čo je 11,84 %, ku katolíckej 5317, čo tvorí 78,57 % z celkového počtu obyvateľov Iloku.¹¹ „*Zápisy matrik svedčia o pestrom etnickom zložení mesta Ilok a jeho okolia. Žijú tu Chorváti, Nemci, Maďari, Česi, Moraváci (ex Bohemia, ex Moravia oriundi), Slováci, Rusíni gréckokatolíckej a pravoslávnej viery, ale aj Poliaci.*“¹²

¹⁰ Viac: Ušák, V.: *Slováci v Chorvátsku. Historický náčrt. Ilok. Slovenský ústav. 1978.*

¹¹ *Popis stanovišťa, kačanstva i stanova, 2011.*

¹² Kučerová, M.: *Slováci v Chorvátsku. Bratislava: Matica Slovenská, 2006, s. 176.*

Svoje špecifikum si Ilok udržiava dodnes - spočíva aj v tom, že slovenská menšina v Chorvátsku mala len raz vo svojej novodobej histórii dlhodobejšie slovenskú základnú školu práve tu.¹³

Obec Josipovac (Josipovec) reprezentuje katolícku líniu vývoja Slovákov na území východnej Slavónie. K charakteristike tohto spoločenstva patrí celková symbióza minority s chorvátskou katolíckou majoritou. Slovenskí „novousadlíci“ z oblasti Kysúc prichádzali do ďakovského regiónu na pozvanie tamajšieho biskupa Strossmayera. Pred ich príchodom nebola táto časť biskupstva obývaná, hoci v okolí žili chorvátski usadlíci. Ti Slovákom ich jazyku nerozumeli a pejoratívne ich nazývali Totovi. *„Ich jazyk, ale aj spoločenská situácia sa začali vyvíjať izolovane. Táto situácia ich preto nútila prijímať a preberať výrazy jazyka svojho okolia – chorvátčiny... Je zrejmé, že si Slováci pod vplyvom spoločenských zmien privlastňujú jazyk okolia, a tým preberajú pomenovania im neznámych faktov a reálií z existujúceho jazyka. Pritom si mnohé pomenovania prisvojujú osobitým spôsobom, ale udržujú si slovenský prízvuk.“*¹⁴

Všetci Slováci, ako uvádza Kvasnovski, v Josipovci rozprávajú slovenským dialektom, ktorý sa vzhľadom na izoláciu nerozvíjal. Jazyk Josipovčanov pohlcoval slová okolitých národnostných skupín.

V reči tunajších Slovákov sa nachádzajú slová tureckého, maďarského, chorvátskeho, ale aj latinského, francúzskeho a talianskeho pôvodu. Stará nárečová forma je badateľná najmä u staršieho obyvateľstva. Jazyk najmladšej generácie vykazuje známky veľkého vplyvu chorvátskeho jazyka a prechádza až do foriem jazykovej asimilácie. Príčinou tohto stavu je najmä spôsob života obyvateľov, vplyv kultúry, pracovné, hospodárske a spoločenské styky a v súčasnosti najmä enormný vplyv masovo-komunikačných prostriedkov.

Josipovac patrí do Osijecko - baranjskej župy, podľa posledného sčítania má 1803 obyvateľov. K slovenskej národnosti sa hlási 666 obyvateľov, čo je 36,94 %. Slovenský jazyk ako materinský uvádza 638 obyvateľov, čo je 35,38%. Ku katolíkom sa hlási 1752 čo je 97,17 % obyvateľov, k pravoslávii štrnásť, k evanjelictvu devätnásť obyvateľov.¹⁵

Lokality miest Iloku a Josipovca boli nosnými teritóriami nášho výskumu. Z hľadiska pochopenia stavu sme sa zamerali na skutočnosti, ktoré nám vytvorili akýsi predobraz o možnostiach a danostiach, ktoré pôsobili a pôsobia, resp. vytvárajú možnosti pre manifestáciu vlastnej identity a jazyka Slovákov v Chorvátsku.

Špecifiká kolonizácie Slovákov

Slovenská kolonizácia v Srijeme, vo Vukovarskosrijemskej župe, mala svoje špecifiká, v rámci nej mal tradične najpočetnejšiu slovenskú lokalizáciu Ilok. Prvými prisťahovalcami doň boli v 30. rokoch 18. storočia vojaci, obchodníci a roľníci, ktorí podľa záznamov pochádzali z Gemerskej, Nitrianskej a Zvolenskej stolice.

Prvá vlna Slovákov, ktorá prišla v 2. polovici 18. storočia na pozvanie kniežaťa Odescalchiho, mala katolícke vyznanie.¹⁶ V 19. storočí už boli jej potomkovia chorvátskym prostredím

¹³ Kučerová, M.: Slováci v Chorvátsku, c. d., s. 176.

¹⁴ Kvasnovski, J.: Slovník oravsko-kysuckého nářečia Slovákov v Josipovci. Josipovec: Matica Slovenská, 2006, s. 16.

¹⁵ Popis stanovišta, kačanstva i stanova, 2011.

¹⁶ Je možné, že ďalší výskum historikov posunie počiatky prítomnosti Slovákov ešte ďalej, ako sa momentálne všeobecne uznáva. Historička Kvetoslava Kučerová uvádza existenciu matriky vo františkánskom kláštore v Iloku, ktorá je vedená od roku 1713 a prvé záznamy o krstených deťoch Slovákov pochádzajú z 30. rokov 18. storočia. V roku 1730 bolo v Iloku pokrstené dieťa s priezviskom Blatniak, v roku 1732 zas dieťa s menom Antonko Blatniak, v roku 1734 sa v nej nachádza zápis o narodení syna Antona Siaka. Viac: Kučerová, K.: Počiatky Slovákov v Chorvátsku. In: Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť. Bratislava. Dom zahraničných Slovákov, 2000, s. 18.

asimilovaní a väzbu k slovenskému pôvodu prezrádzali už len priezviská ako Bačik, Balaško, Dublík, Ďurička, Ďuriš, Fojtik, Jelinek, Horniak, Gajda, Gajdoš, Gombár, Habán, Jarábek, Jurička, Kolarčík, Krajčovič, Krištek, Mrak, Michálek, Ružička, Valúšek, Zelenák.¹⁷

Druhá vlna mala charakter sekundárnej kolonizácie a prichádzala od polovice 19. storočia z oblasti Bačky a Vojvodiny. Šenoa uvádza aj konkrétny rok príchodu takejto skupiny - „*još godine 1795 dodoše mnogi bački Slovaci... podrijetlom iz županije Nytra... pa naseliše Ilok, Bingulu a Erdevik*.“ (...ešte v roku 1795 prišli mnohí Slováci z Bačky.... pôvodne pochádzajúci zo župy Nitra... a usadili sa v Iloku, Binguli a Erdeviku).¹⁸ Vít Ušák uvádza, že „prví Slováci prišli do Iloku v rokoch 1840 – 1850 a usadili sa v hornej časti mesta. Boli to katolíci.“¹⁹ Jeho záver je podľa všetkého odvodený od Adama Vereša, ktorý uvádza: „Pred 80 - 90 rokmi dosťahovali sa sem aj aj slovenskí katolíci, ktorí bývali v ulici paralelnej s hlavnou ulicou na hornom vároši, ktorá sa až podnes volá Totští šor.“²⁰

Impulzom pre väčšie kolonizačné vlny Slovákov z Vojvodiny bolo vydanie tzv. Protestantského patentu v roku 1859, ktorý umožňoval osídľovanie pravého brehu Dunaja a zakupovať si tu majetky aj protestantom.²¹ V ich rámci prichádzali celé rodiny, už adaptované v realitách tejto oblasti, agrárne orientované a s evanjelickým vierovyznaním. Na rozdiel od prvých vln si evanjelická societa udržiavala dobrý kontakt s jazykom bohoslužbami v slovenčine a snahou o existenciu slovenských ustanovizní.

V roku 1864, ako uvádza Adam Vereš, dokonca v Iloku vznikla slovenská škola, čo je isto pozoruhodný fakt, najmä keď ho porovnáme s datovaním vzniku škôl na Slovensku v rámci vtedajšieho Uhorska.

„Po roku 1860 do Iloku prišli väčšie skupiny Slovákov evanjelikov z Báčky, ktorí si už v roku 1864 za pomoci Báčsko - sriemskeho seniorátu zakúpili starý, trstinou pokrytý dom, ktorý im slúžil ako modlitebňa, škola i učiteľský byt. V tom istom roku slovenské deti začali chodiť do slovenskej evanjelickej školy.“²² Pozoruhodné je, že keď v tomto období prišli do obcí Bapska a Lipovac Slováci katolíckeho vierovyznania z katolíckej časti obce Selenča vo Vojvodine, opäť sa rýchlo asimilovali s chorvátskou majoritou, hoci v bezprostrednej blízkosti fungovala národne vyspelá komunita krajanov s evanjelickým vierovyznaním.

Slovenský jazyk vo vybraných lokalitách

„...som Slovák, pretože slovenčina je môj materinský jazyk, pretože môj otec aj starý otec bol Slovák, ale sme aj Chorváti, my sme sa tu narodili, tu je náš domov.“ (muž, Ilok, 52 rokov)

Slováci v nami skúmaných lokalitách západného Srijemu mesta Ilok a východnej Slavónie v obci Josipovac, používajú dnes v každodennej komunikácii dva jazyky: jazyk slovenský, ktorý väčšina uvádza ako svoj materinský jazyk a chorvátsky jazyk, jazyk majoritnej chorvátskej väčšiny. Považujeme ich za bilingvistov. Z dotazníkového prieskumu, pri ktorého vyhodnotení sme použili program SPSS 20, vyplynulo, že Slováci najčastejšie rozprávajú po slovensky v rodinnom prostredí. Program porovnal percentuálne rozloženie odpovedí, pričom 100% znamenalo

¹⁷ Kučerová, K.: Počiatky Slovákov v Chorvátsku. c. d., s. 18.

¹⁸ Šenoa, M.: Doseljivanje tudinaca u Srijem. Záhreb 1914, s. 13.

¹⁹ Ušák, V.: Slováci v Chorvátsku, c. d., s. 22.

²⁰ Vereš, A.: Slovensko kresťanská evanjelická cirkev a. v. v Kráľovstve Juhoslovanskom. Petrovec: Kníhtlačiareň učného spolku, 1930, s. 201.

²¹ Batorovič, M.: Doseljivanje Slovaka katolika u Ilok. In: Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť, c. d., s. 88.

²² Vereš, A.: Slovensko kresťanská evanjelická cirkev a. v. v Kráľovstve Juhoslovanskom, c. d., s. 202.

súhrn odpovedí z oboch lokalít. Zvlášť bola uvádzaná Lokalita 1 – Ilok a Lokalita 2 – Josipovac. Percentuálne zastúpenie z hľadiska pohlavia bolo v oboch lokalitách vyrovnané, v oboch sme mali 50% žien a 50 % mužov. Z hľadiska generačného zastúpenia bola najpočetnejšia stredná generácia, ktorá tvorila 48,3 % respondentov, 31% tvorila najmladšia generácia a 20,7% najstaršia generácia. Z celkového počtu respondentov bolo v Josipovci oslovených 43,1%, v Iloku 56,9 %. Z hľadiska vzdelania najpočetnejšou skupinou bola skupina so stredoškolským vzdelaním 59,6%, v poradí druhá s vysokoškolským vzdelaním tvorila 24,6 % respondentov, 15,8 % tvorili respondenti so základným vzdelaním. Z hľadiska zamestnania najpočetnejšia skupina predstavovala respondentov, ktorí sú zamestnaní alebo študujú. Táto skupina mala zastúpenie 70,6 %. Druhú skupinu tvorili nezamestnaní alebo dôchodcovia – 19,6 %, tretiu skupinu s pomerom 9,8 % respondentov tvorili podnikatelia.

Konfesia Slovákov v Chorvátsku

Pociťovanie identity u slovenských evanjelikov v Iloku ovplyvňuje predovšetkým to, že sa nachádzajú v prostredí majoritného obyvateľstva chorvátskej národnosti, z hľadiska konfesie v prostredí katolíckej majority. Slovenskí evanjelici, reprezentovaní práve ilockými Slovákmí, sú v Chorvátsku čiastočne uzavretou komunitou. Spolupracujú, komunikujú a spájajú s tými, ktorí sú pre nich blízki konfesionálne a nie národnostne, teda nie so Slovákmí v Chorvátsku, ale so Slovákmí v susednom Srbsku. Toto odlúčenie má v posledných desaťročiach svoje korene aj v občianskej vojne v Juhoslávii. „*Vojna v Chorvátsku narušila život, ba od základu sa zmenil nielen život, ale aj počet Slovákov v Slávnii a v Iloku zvlášť. Koncom vojny aj určitý čas po jej skončení sa kontakty Srijemu, Iloka, Osijeka s ostatnou Slavóniou, tobôž s Chorvátskom uskutočňovali iba ťažko a zložito.*“²³

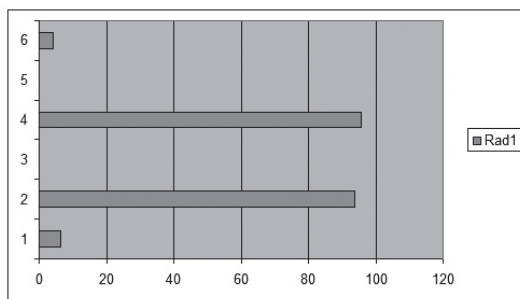
Etnický charakter občianskej vojny spôsobil, že mnohí Slováci sa počas nej a po jej skončení nehlásili k slovenskej národnosti. Za tých, ktorí sa odnárodnili, boli označovaní najmä Slováci zo Slavónie, teda tí, ktorí sú katolíci. „*Slovákov v Chorvátsku je určite viac, tá nešťastná vojna zapríčinila, že dobrá časť Slovákov si nechcela priznať, že sú Slováci. Hanbia sa svojich.*“ (muž, Ilok, 65 rokov)

Najbližšie kultúrne styky majú ilockí Slováci s obcami, v ktorých žijú vojvodinskí Slováci evanjelického vyznania. Spája ich najmä bohatá literárna tradícia, ktorá súvisí s literárnou, jazykovou, literárnovednou činnosťou súvisiacou najmä s prácami a činnosťou inteligencie spomedzi vojvodinských Slovákov, ktorí žijú na území dnešného Srbska. Bohatá literárna činnosť sa spája práve s evanjelickou societou Slovákov, ktorá na strane katolíkov má pomerne veľmi malé zastúpenie. Samotní slovenskí katolíci neprítomnosť inteligencie počas celého historického vývoja považujú za príčinu asimilácie Slovákov v Chorvátsku. „*U nás nebolo inteligencie. Aj farár bol Chorvát.*“ (žena, Našice, 46 rokov)

Vzťah konfesie, jazyka a identity sa prejavil aj v názore jedného nášho respondenta, ktorý ho jednoducho charakterizoval: „*Akým jazykom sa modlíš, tým si.*“ (muž, Ilok, 53 rokov)

Ilockí Slováci poukazovali na výraznú asimiláciu katolíckych Slovákov, práve v súvislosti s konfesiou, pretože človek pri modlitbe, nepoužíva v ich prípade materinský jazyk.

²³ Kučerová, K.: Slováci v Chorvátsku, c. d., s. 178.

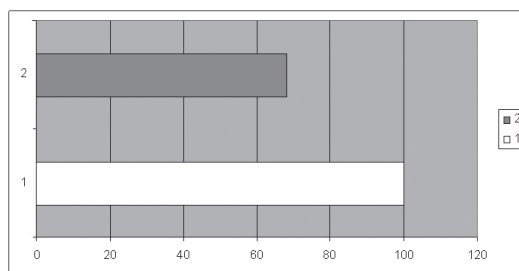
Graf č.1

1.- katolíci v Iloku, 2.-evanjelici v Iloku, 3.- bez vyznania, 4.-katolíci v Josipovci, 5.-evanjelici v Josipovci, 6.- bez vyznania

Náboženské zloženie je zreteľné z grafu. Ku katolíckemu náboženstvu sa v Iloku prihlásilo 6,25% nami oslovených respondentov. Prevaľa evanjelikov je zjavná z hodnoty 93,75 %. Možnosť bez vyznania nevyužil z respondentov nik, štatisticky je to teda 0%. V Josipovci uviedlo katolícke vyznanie 95,83% opýtaných. Evanjelické vyznanie v dotazníku neuviedol ani jeden respondent, možnosť bez vyznania 4,17%. Z výsledkov, ktoré nám dotazník poskytol, sú zrejme isté zhody, ktoré sme uvádzali pri historickom vývoji týchto dvoch lokalít. Najmä, že Ilok je spájaný v počiatkoch s katolíckou vlnou kolonizácie, ale neskôr to bola už vlna súvisiaca s kolonistami evanjelického vyznania. Dominancia evanjelikov je zjavná. Naopak Josipovec je výlučne katolícky. Evanjelická slovenská cirkev a.v. vznikla v Iloku v roku 1903. Odvtedy tu pôsobili trinásť farári, vrátane toho súčasného, ktorým je Dušan Saják. Prvá modlitebňa tu bola už v roku 1864. V Iloku pôsobil aj známy biskup Adam Vereš, ktorý má pred evanjelickou farou bustu. Za jej inštaláciou stojí v súčasnosti veľmi aktívny farár Dušan Saják, ktorý sa podujal na rekonštrukciu ilockého chrámu, výstavbu fary a celého dotvorenia komplexu, kde bude priestor pre činnosť a stretávanie sa veriacich spolu s nedeľnou besiedkou. Plánuje sa výstavba škôlky, ktorá by mala vytvoriť možnosť učiť sa deti po slovensky už od ranného veku. Pracuje a pôsobí tu najaktívnejší a najväčší evanjelický slovenský zbor a.v. v rámci Chorvátska. V škole sa v rámci vyučovania okrem modelu C, učí aj náboženstvo v slovenskom jazyku, taktiež bohoslužby sú v slovenčine. Výhodou je, že miestny farár je Slovák (narodil sa v Nadlaku, vyrástol v Oščadnici), Slovenkou je aj jeho manželka. V Josipovci sa uvádza, že sa ku katolíckemu náboženstvu hlásia všetci Slováci. My sme zaznamenali v našom dotazníku odchýlku od tejto verejnej deklarácie. Bohoslužby prebiehajú v chorvátskom jazyku a aktivity, ktoré by sa uskutočňovali v rámci fary v slovenčine, sme nezaznamenali. Josipovčania sa modlia po chorvátsky, čo komentoval jeden respondent evanjelického vyznania slovami: „Akým jazykom sa modlíš, tým si.“ S Josipovcom sa spája meno Andreja Šuljaka, josipovského Slováka, ktorý bol katolíckym kňazom a intelektuálom. Zaoberal sa najmä skúmaním a hodnotením práce ďakovského biskupa Strossmayera. Slováci, ktorí prichádzali do Josipovca po roku 1881, pôvodne navštevovali kostol v Punitovci, veľmi rýchlo si však postavili drevenú kaplnku. Dnešný kostol zasvätený sv. Michalovi bol postavený začiatkom 70. rokov 20. storočia.

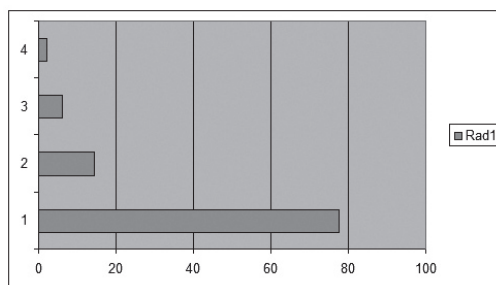
Otázka materinského jazyka

Základná otázka dotazníka sa dotýkala materinského jazyka. Predovšetkým, ktorý jazyk označujú respondenti za svoj materinský a kde sa materinský jazyk naučili. Aký je Váš materinský jazyk? Slovenčinu ako materinský jazyk uviedlo 100 % respondentov v Iloku a 68 % v Josipovci.

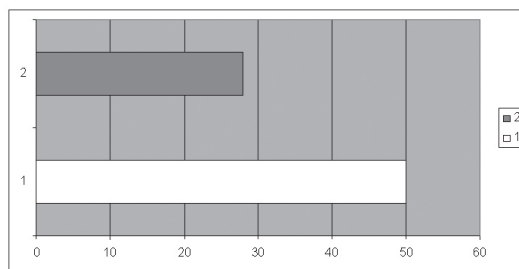
Graf č.2
1.-Ilok 2.-Josipovac

V dotazníku respondenti uvádzali v oboch lokalitách za primárny priestor, kde sa naučili slovenský jazyk prostredie rodiny a to až v 78%. (Graf č.3). Prostredie rodiny a školy uvádzalo len 14,3% respondentov a výlučne v škole 6,1% opýtaných. K iným miestam, ktoré uvádzali respondenti, patrili susedia, priatelia - táto skupina tvorila 2% opýtaných. V jednotlivých lokalitách mohli respondenti na číselnej škále od 1-7 zakrúžkovať index v akej miere sa v konkrétnom priestore naučili po slovensky. Najvyšší index 7 v rodinnom prostredí si zvolilo 50% respondentov v Iloku a 28% v Josipovci. (Graf č.4)

Graf č.3

Slovenský jazyk je jazyk, ktorý som sa naučil 1.-doma, 2.- doma a v škole, 3.- iba v škole, 4.- inde(u suseda, priateľov...). **Graf v oboch lokalitách.**

Graf č.4

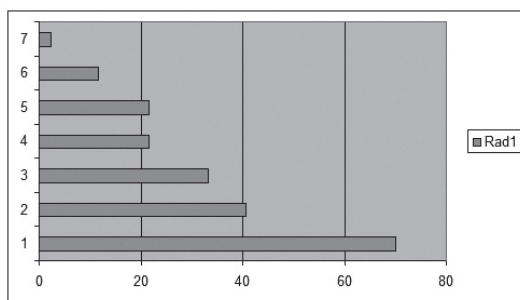
1.-Ilok , 2.- Josipovac. Slovenčinu som sa naučil výlučne doma.
Percentuálne vyjadrenie je zobrazené zo všetkých odpovedí a možností.

Keďže sme na overenie dotazníkových odpovedí použili aj pološtrukturované rozhovory, uvádzame odpovede, v ktorých respondenti taktiež deklarovali v oboch komunitách komuniká-

ciu a znalosť materinského jazyka najmä z rodinného prostredia. „Po slovensky sme rozprávali, to bolo celkom normálne, to my sme sa po slovensky prve naučili. Moja dcéra sa prve po slovensky naučila, na osem rokov, bola tu veľká generácia detí, keďže ona rozprávala len po slovensky, tak deti, chorvátske deti sa museli naučiť niečo hovoriť po slovensky, čo by s ňou komunikovali. Samozrejme časom sa naučila chorváčtinu, ale naše deti sa prve učia slovenčinu. To je samozrejme materinský jazyk.“ (muž, Ilok, 45 rokov) „My sa rozprávame po slovensky, teraz už možno tieto generácie, mladšie, sa už stáva, že deti, ktoré so mnou rozprávajú slovensky, medzi sebou rozprávajú chorvátsky.“ (muž, Ilok, 45 rokov)

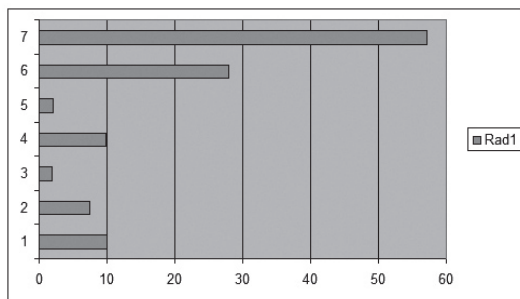
Otázka: S kým rozprávate po slovensky?

V rámci snahy zistiť, s kým Slováci najčastejšie rozprávajú po slovensky a s kým po chorvátsky, resp. v akých situáciách prebieha komunikácia v jednotlivých jazykoch, sme uviedli v dotazníku otázku: S kým najčastejšie rozprávate po slovensky? Respondenti v rozmedzí 1-7 mali uviesť osoby, s ktorými sa najčastejšie rozprávajú po slovensky. Tabuľka zobrazuje percentuálne zastúpenie najvyššieho indexu. (Graf č.5)

Graf č.5

- 1.- so starými rodičmi a rodičmi, 2.-so súrodencami, 3.-s priateľmi, 4.- s rodinnými známymi, 5.- so spoluobčanmi v obci, 6.- s kolegami v práci alebo v škole, 7.- s pracovníkmi na úrade
S kým najčastejšie rozprávate po slovensky, obe lokality, percentuálne vyjadrenia označujú najvyšší index z číselnej škály 1-7

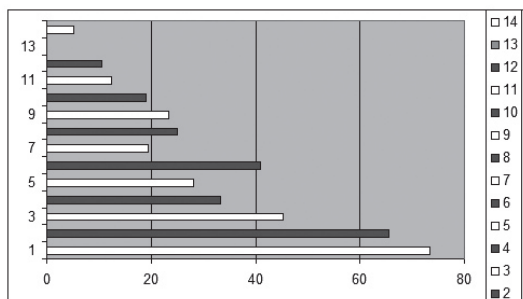

Graf č.6

- 1.- so starými rodičmi a rodičmi, 2.-so súrodencami, 3.-s priateľmi, 4.- s rodinnými známymi, 5.- so spoluobčanmi v obci, 6.- s kolegami v práci alebo v škole, 7.- s pracovníkmi na úrade.

V grafe č.6 uvádzame najnižší index uvádzaný v odpovedi, s kým najčastejšie rozprávate po slovensky.

Pre komparáciu výsledkov z oboch lokalít z Iloku a Josipovca sme zvolili vzájomné grafické porovnanie odpovedí na uvedenú otázku.

Graf č.7

S kým rozprávate najčastejšie po slovensky? - rozlíšenie podľa lokalít.

Lokalita 1 a Lokalita 2, najvyšší index frekvencie

Odpovede: lokalita 1: Ilok – žltá, 2: Josipovac- modrá

1.,2.-so starými rodičmi a rodičmi, 3.,4. -so súrodencami, 5.,6.-s priateľmi, 7.,8.- s rodinnými známymi, 9.,10.- so spoluobčanmi v obci, 11.,12.- s kolegami v práci alebo v škole, 13.,14.- s pracovníkmi na úrade

Percentuálne vyjadrenie:

1.-73,3%,2.-65,5%,3.-45,3,4.-33,3%,5.-28,13%,6.-40,91%,7.-19,35%,8.-25,9%,-23,3%,10.-19,05%,11.-12,5%,12.-10,53%,13.-0,0%14.-5,26%

Mladšia generácia preferuje používanie jazyka podľa národnosti a komunikačnej situácie. „Ja rozprávam so všetkyma slovensky, nekerí rozprávajú chorvátsky, čo by ich druhí rozumeli.“ (žena, Ilok, 18 rokov)

Z výskumov je zjavné, že najčastejšou príležitosťou a prostredím používania slovenského jazyka je predovšetkým domáce, rodinné prostredie. Na druhom mieste bolo uvádzané prostredie kostola. Tu je však potrebné vnímať respondentov ako dve skupiny: evanjelikov, ktorí používajú slovenčinu ako bohoslužobný jazyk a katolíkov, ktorí používajú ako bohoslužobný jazyk chorváčtinu.

Slováci v katolíckych obciach slovenčinu ako jazyk, ktorý používajú v kostole neuvádzali nakoľko je obradným jazykom stále chorváčtina, tak ako to bolo aj v minulosti. Naopak ilockí Slováci, ktorí sú evanjelici, ako druhé najfrekvencovanejšie miesto, kde používajú slovenčinu uvádzali práve kostol. Chorváčtina je dominantným komunikačným jazykom na úradoch, u lekára a v práci.

Zaujímavé je porovnanie používania slovenského jazyka práve na úradoch, i keď v oboch lokalitách patrí k najmenej frekvencovanému miestu komunikácie v slovenčine. Kým v Iloku je to uvedených 0 %, v Josipovci 5,26%. Tento údaj súvisí s percentuálne väčšou komunitou v rámci Josipovca, ktorú považujú aj miestni za slovenskú osadu. Komunikácia na úrade potom prebieha v slovenčine aj z dôvodu prítomnosti Slovákov na úradoch v obci. Slováci v rozhovoroch často poukazovali na to, že aj Chorváti žijúci v obci sa „musia“ naučiť hovoriť (rozumieť) po slovensky. Zaujímavé je aj porovnanie komunikácie v slovenčine v prostredí rodiny a naopak priateľov a známych. Práve prostredie priateľov a známych je výrazne vyššie zastúpené u josipovských Slovákov ako u ilockých (40,91% : 28,13%). U ilockých jednoznačne dominuje komunikácia v rodinnom prostredí. Pri komunikácii s rodičmi je to v porovnaní ilockých a josipovských Slovákov pomer 73,3% k 65,5% a 45,3% k 33,3% pri komunikácii so súrodencami taktiež v prospech ilockých Slovákov.

O potrebe medzigeneračného odovzdávania jazyka svedčia aj odpovede, ktoré sme zaznamenali v Iloku: „Deti sa málo medzi sebou rozprávajú slovensky, keď s nima my rozprávame, tak odpovedajú slovensky, ale medzi sebou už nie, medzi sebou už budu rozprávať po horvátsky. Spytujú sa ma ako sa niektoré slová hovoria po slovensky, lebo ma počujú, že ja rozprávam po slovensky aj so svojim synom.“ (žena, Ilok, 45 rokov)

Pokiaľ ide o čistotu jazyka, jednoznačne viac kontaktoých javov, najmä v lexike, ale aj v gramatike, hlavne pri používaní sufixov, ale aj prízvuku sme pozorovali v Josipovci.

Iločania považovali svoj jazyk za čistejší vo vzťahu nielen ku katolíckej societe Slovákov v Chorvátsku, ale aj vo vzťahu k jazyku Slovákov vo Vojvodine. Jazyk, ktorým rozprávajú, nevychádza z konkrétneho nárečia niektorej oblasti na Slovensku, keďže osídľovanie Iloku bolo rôznorodé.

„Naše nárečie nie je z konkrétnej oblasti, my sme tu z roznych dedín, z Vojvodiny, z Pivnici, Petrovca, Selenči, z Lugu, zo všetkých strán. Znamená, nemáme, že sme nejaká veľká skupina, ktorá prišla z jedného mesta zo Slovenska kedysi. Zovšadiaľ, takže nemáme nejaké pôvodné nárečie. Je možné, že ilocká slovenčina je zvláštna na nejaký svoj spôsob. My máme takú skoro ako na Slovensku. My poznáme, keď je niekto z Vojvodiny. Pretože my chodíme do školy, oni chodia do škôľ, my jeme chleba, oni jedia chleba, majú také iné akcenty ako my.“ (muž, Ilok, 45 rokov) „No a nepovedia ani do škôľ, ale do škole, ja som chodila v Petrovci do škole.“ (žena, Ilok, 46 rokov)

Výrazná nárečová podoba jazyka sa prejavuje najmä u Josipovčanov. *„Ve škole sme mali slovenčinu od prvej triady do osmej triady. Aj niekoľko rokov to nebolo ve škole a už sa to videlo, že to nie je tak dobre, že už nemáme telo tých mladých, že už sa ve škole nepracovalo. Takže potom sme uvideli, že to bude zase ve škole. My máme teraz šesdesiat aj tri štyri deti ve škole. Sme mala škola. V Josipovci je 800 obyvateľov. Už jest takych rodín, že žena alebo muž, ženy už nesú Slovenky.“ (žena, Josipovac, 62 rokov)*

Asimilácia, revitalizácia?

V súvislosti s našim prieskumom znalostí slovenského jazyka u našich respondentov sme využili Krausovo rozdelenie jazykov na určenie vitality slovenského jazyka Slovákov v Chorvátsku. Michael E. Krauss vypracoval škálu životaschopnosti jazykov, ktorá vychádza z veku najmladších užívateľov, uvádza ju vo svojej štúdii Leoš Šatava. Jazyky rozdelil Michael E. Krauss do štyroch skupín a tie do ďalších až deviatich podskupín. Za najživotaschopnejší jazyk považuje jazyk označený skupinou a), v ňom hovoria jazykom všetky generácie a ovládajú ho prakticky všetky deti. Za najmenej vitálny jazyk potom označuje jazyk v skupine d), týmto hovoria osoby od sedemdesiat rokov a staršie, celkový počet je menej ako 10 osôb.²⁴

Na základe deklarácie, ktorú urobili naši respondenti, ale aj na základe pološtruktúrovaného rozhovoru sme zaradili slovenčinu v Iloku do skupiny a-), v tejto skupine ovládajú jazyk všetky generácie a takmer všetky deti, či ich väčšina. Josipovec sme však posunuli do nižšej skupiny a to do skupiny b), hovoria ním všetci dospelí v rodičovskom veku a starší, ale ovláda ho malý počet detí.

Sami respondenti vyjadrovali skúsenosť s ustupovaním slovenčiny v komunikácii, ktorá sa prejavuje najmä v skupine detí. I keď cieľovou výskumnou skupinou bola mladšia generácia od 15 rokov, mali sme počas výskumu možnosť rozprávať sa aj s deťmi v detskom tanečnom a speváckom súbore v Josipovci, ktoré boli z prvého stupňa základnej školy a niektoré aj z druhého stupňa. Deti ovládali slovenské pesničky a prezentovali sa aj pohybovo-tanečnými choreografiami na detské folklórne piesne. Ovládali síce slová slovenských ľudových piesní, ale už nevedeli voľne konverzovať v slovenčine. Mali značné problémy s porozumením aj bežných otázok typu: *Koľko máš rokov? Do koľkého ročníka chodíš?* Aj inštrukcie medzi deťmi, čo má kto robiť, kam má ísť prebiehali v chorvátskom jazyku. Výslovnosť spievaných textov aj textov, ktoré

²⁴ Šatava, L.: Etnicita a jazyk. Brno: Tribun EU, 2013, s. 39.

tvorili súčasť ľudových hier bola pomerne čistá. Ochotu detí pracovať vo folklórnych súboroch a taktiež nepochopenie niektorých textov slovenských ľudových piesní nám potvrdila aj učiteľka v Iloku. „Častokrát spievajú pesničky, musím im preložiť, čo spievajú, lebo nerozumejú, naučia sa to ako papagáje, ale im to ide viac, záleží im do toho pohybu do tancu, to je niečo pre nich zaujímavé. Je to niečo pre nich, že to chcú robiť v tom slobodnom čase. Často veľa cestujeme, tiež ich to voľako láka.“ (žena, Ilok, 44 rokov) Z výskumu je zreteľný aj pomalý ústup slovenčiny zo strany mladej generácie. Tento stav citlivo vnímajú najmä starší respondenti. „Ale už sa tratí materinská reč, už sa tratí slovenčina.“ (muž, Ilok, 70 rokov)

Za dôvod pomalého ústupu slovenčiny označili respondenti nekvalitnú výuku slovenského jazyka (Ilok) v škole v súčasnosti a taktiež tlak, ktorý je vyvíjaný najmä na rodičov, ktorí chcú zapísať svoje dieťa do slovenskej triedy. Tá sa kvôli malému záujmu rodičov neotvorila a zanikla. „Úpadok slovenčiny je preto, že tu nie je slovenská škola. V Iloku bola slovenská škola, preto ja viem relatívne dobre hovoriť hovoriť po slovensky. Prve štyri roky som mal výučbu v slovenčine, v piatom a šiestom, chodil som do Erdevíku, sme mali každý deň aspoň jednu hodinu slovenského jazyka v týždni. Už v siedmom, ôsmom to bolo viac, vtedy sa hovorilo srbsko - chorvátsky a do týždňa sme mali dvanásť hodín slovenského jazyka.“ (muž, Ilok, 67 rokov)

„Keď sme sa vrátili po vojne (občianska vojna v Juhoslávii v 90-tych rokoch), tak tu bola taká situácia, že jednak riaditeľka odhovárala od zápisu do slovenskej triedy, ale bol tu aj zlý učiteľ, deti sa neučili, chodili cez hodinu ryby chytať na Dunaj. Mali sme málo detí, tak deti prestúpili na chorváčtinu, lebo tá výuka bola kvalitnejšia.“ (muž, Ilok, 54 rokov)

V súčasnosti sa objavujú snahy vytvoriť slovenskú škôlku v Iloku, ktorá by fungovala v rámci fary. Čo sa týka výučby slovenčiny na strednej škole, žiakom je poskytnutá táto možnosť len v rámci fakultatívneho predmetu. Hlavným spôsobom pestovania vedomia slovenskej identity sa u najmladšej generácie ukázal nie jazyk, ktorý by sa rozvíjal v každodennej komunikácii, ale rozvíjanie kultúrnych, najmä folklórnych tradícií súvisiacich s piesňami, detskými folklórnymi hrami a tancami a jazykom ako prostriedkom vytvárania povedomia etnickej identity. Deti deklarovali, že sú Slováci. Možno symbolickým prepojením dvojitej identity detí bol chlapec, ktorý recitoval slovenské riekanky, tancoval slovenské tance, ale mal oblečené tričko s chorvátskou šachovnicou.

Dvojité identity

O svojej etnickej identite Slováci v Iloku hovoria ako o dvojitej identite. „My sme Chorváti, slovenského rodu, nesmieme zabúdať.“ (muž, Ilok, 54 rokov)

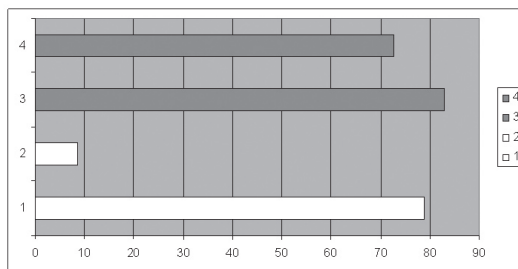
„My sme Chorváti, ale slovenského pôvodu. My sme sa tu narodili v Chorvátsku.“ (muž, Ilok, 56 rokov)

Na druhej strane sú Slováci, ktorí túto dvojitú identitu nepocitujú. „Cítim sa v prvom rade Slovenka, ale chorvátska občianka.“ (žena, Ilok, 52 rokov) „Ja sa vôbec necítim Chorvátkou, ja sa čudujem, že to ľudia tak povedia, ja som to, čo som, to zmeniť nemôžem, tak som narodená, aj keď to nebola ľahká úloha, cez tieto roky, že ty si niekto iný, aj keď žiješ tu, že nie si tá prvá, ktorú príjmu do roboty, že nie si tá prvá, ktorú príjmu na štúdium, že to ma niečo, že ty si naveky niekto iný a že si to ešte držiš. Keby som ja zaprela a povedela, ja som nie to, tak by som k niečomu ľahšie prišla. Ja učím na základnej škole a sú aj teraz kolegovia, ktorí povedia, že ty sa nemôžeš rozprávať po slovensky, ale kto mne v tom zabráni? Ja keď viem, že to dieťa sú Slováci a sa rozprávajú doma po slovensky, ja s nima na prestávke rozprávam po slovensky.“ (žena, Ilok, 45 rokov)

„Sme Slovenky, to je v nam. To je naše, to je v nás. To je život našej dediny. Od malých nohov sme načúvali, spievali piesni, rospravali po slovensky, zvyky sa zdržovali. To je naše, tu z dediny.

A my, čo sme tu zostali a ktorí odišli oni to volia pozrieť sem. To je čosi, čo v každej dedina mejú to svoje. “(žena, Josipovac, 35 rokov)

V dotazníku sme položili našim respondentom priamu otázku, ktorá sa dotýkala ich identity. Napriek tomu, že obe society vyjadrili približne rovnako svoju príslušnosť k Slovákom (Ilok – 78,9 %, Josipovac – 83 %), výrazný rozdiel je v pociťovaní príslušnosti aj k chorvátskej národnosti, ktorá sa prejavila najmä v Josipovci, kde až 72,73 % respondentov deklarovala príslušnosť aj k nej. Tento fakt môže naznačovať prejav dvojitej identity Slovákov v Josipovci, i keď v tomto konštatovaní musíme byť opatrní. Respondenti pri svojich odpovediach v rámci pološtruktúrovaného rozhovoru nerozlišovali rozdiel medzi etnickou príslušnosťou (som Slováč) a občianskou/ štátnou príslušnosťou (som Chorvát, lebo žijem v Chorvátsku, toto je moja krajina), čo by sme nemohli hodnotiť ako dvojitú identitu, ale ako nepravú dvojitú identitu. Slováci deklarujú svoju slovenskú národnosť, ale vnímajú, že sú občanmi a príslušníkmi chorvátskeho štátu. Napriek tomu si však dovoľíme tvrdiť, že v dotazníku sme zaznamenali odpovede, ktoré tézu o dvojitej identite potvrdzujú, a to v prípade najmä najmladšej generácie, keď sa táto dvojité identity, ktorú prehodnocujú (tlak rodiny, ale najmä vplyv inojazyčného prostredia), často prekláňa k jednej identite, a to už k identite chorvátskej.

Graf č.8

Cítite sa byť Slovákom?

- 1- Cítim sa byť Slovákom, najvyšší index Ilok
 - 2 - Cítim sa byť Chorvátom, najvyšší index Ilok
 - 3- Cítim sa byť Slovákom, najvyšší index Josipovac
 - 4- Cítim sa byť Chorvátom, najvyšší index Josipovac
- 1.-78,9%, 2.-8,7%, 3.-83%, 4.-72,73%

Jasnú deklaráciu tohto stavu identity sme zaznamenali najmä u najmladšej generácie: „*Sme Slováci, ale narodili sme sa v Chorvátsku. Aj jedno aj druhé. Volíme, že sme Slováci a volíme, že sme i Chorváti.*“ (mladí vo veku 17- 21 rokov, Josipovac)

Záver

Na základe výskumu sa nám potvrdila paradigma o prepojení jazyka a náboženstva ako základných etnoidentifikačných faktorov, ktoré sú nevyhnutné pre zachovanie etnickej identity. V oboch skúmaných komunitách (evanjelickej a katolíckej), je zjavná prítomnosť slovenského jazyka vo vzájomnej komunikácii. V evanjelickej priestore Iloku na vyššej a čistejšej úrovni jazyka ako v katolíckom priestore Josipovca. V oboch komunitách sa nám potvrdila asimilácia, ktorá je naštartovaná a jej akcelerácia môže byť reálna v nasledujúcom desaťročí, k čomu prispieva aj neexistujúce slovenské školstvo na území Chorvátska.

Sila evanjelickej society v Iloku sa stráca v dôsledku zániku slovenských tried na miestnej škole. Výuka slovenského jazyka sa realizuje len v tzv. modeli C, čo sa ukazuje ako nepostačujúca forma, ktorá by zaistila kvalitné vzdelávanie pre budúce generácie, pre ktoré by ovládanie a používanie slovenského jazyka zabezpečilo jeho uchovanie. Snahy o vytvorenie škôlky v slovenskom jazyku v Iloku, ktorá by potom motivovala rodičov zapisovať deti do tried s vyučovacím jazykom slovenským sa rysuje skôr v rovine priani ako reality, najmä so zámerom zapisovania detí do slovenskej, nie chorvátskej triedy. Preukázala sa snaha rodičov uprednostňovať vzdelávanie v chorvátskom jazyku.

Slovenčina sa pestuje najmä prostredníctvom folklóru a v prípade Iloku aj prostredníctvom divadla, čo súvisí s bohatou divadelnou tradíciou v tomto meste. I keď folklórne súbory napomáhajú vedomiu etnickej identity, stávajú sa skôr priestorom, ktoré svojim členom poskytujú pohybové, spoločenské, objavné a cestovateľské možnosti.

Náboženstvo, ktoré sa prejavilo vo vývoji slovenskej menšiny ako jeden zo základných elementov (okrem jazyka) identity, sa v súčasnosti neuplatňuje ako zásadný element naštartovaného vývoja, ktorý nesie asimilačné tendencie. I keď zásadný rozdiel, ktorý sa prejavil vo viacerých faktoroch, zistených prostredníctvom dotazníka a nášho výskumu v prospech evanjelickej society v Iloku, sa dotýka najmä strednej a staršej generácie.

Najmladšia generácia stále deklaruje, že je príslušníčkou aj slovenského národa, ale táto generácia vníma svoju etnickú identitu ako dvojitú alebo stále viac aj výlučne ako chorvátsku. Významné nové, revalidizačné aktivity, ktoré by mali túto situáciu zvrátiť, sme nezaznamenali. Všetky aktivity súvisia najmä s uchovávaním súčasného status quo. Predovšetkým vyučovanie v modeli C, existencia folklórnych súborov a organizovanie folklórnych podujatí, športové a spoločenské akcie. Nie sme si istí, či tento stav bude zabezpečovať pre budúcnosť model, ktorý bude postačovať pre udržanie Slovákov v Chorvátsku aspoň v takom postavení, v akom sa nachádzajú v súčasnosti.

Literatúra

- Bartko, L.: Poznámky k vzťahu etnická identita – jazyk. In: Šutaj, Š. (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku*. Prešov: Universum, 2005.
- Batorovič, M.: *Doseljovanie Slováka katolíka u Ilok*. In: *Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 2000.
- Bednárík, R.: *Vymedzenie slovenských enkláv a diaspor na Dolnej zemi*. In: *Slovenský národopis*. 2/ 23. Bratislava: Veda, 1973.
- Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*. Praha: Slon, 2012.
- Homišínová, M.: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006.
- Homišínová, M. – Výrost, J.: *Language of the Slovak Youth Living in Slovakia, Hungary, Croatia and Serbia in the Research reflexion*. Individual and Society, 2015, Vol. 18, No. 2.
- Jonáš, J.: *Kognitívny prístup pri skúmaní etnickej identity*. In: *Studia Ethnologica Pragensia*. Praha, 2013.
- Kvasnovskí, J.: *Slovník oravsko-kysuckého nářečia Slovákov v Josipovci*. Josipovec: Matica Slovenská, 2006.
- Kučerová, K.: *Počiatky Slovákov v Chorvátsku*. In: *Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 2000.
- Kučerová, K.: *Slováci v Chorvátsku*. Bratislava: Matica Slovenská, 2006.
- Marada, R.: *Občanský sektor a organizační identita. Utváření občanských identit po roce 1989*. In: Szaló, Csaba - Nosál, Igor (ed.): *Mozaika v re-konstrukci: Formování sociálních identit v současné Střední Evropě*. Brno: MU/ Mezinárodní politologický ústav, 2003.
- Popis stanovišta, kačanstva i stanova, 2011. Záhreb, 2013.
- Šatava, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný, 1994.
- Šatava, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Slon, 2009.

Current State of Language and Confession of Slovaks in Croatia and Impact on Possibilities of Revitalization

Miriam Stašková

Religion reflected in the development of the Slovak minority as one of the basic elements (except language) of identity currently does not constitute an essential element of previously initiated development containing assimilative tendencies. However, a fundamental difference, which affects predominantly the middle and the older generation, has become evident in a number of factors identified through the questionnaire and our research for the benefit of the Evangelical Society in Ilok. The youngest generation still declares themselves as the members of the Slovak nation, yet this generation perceives their ethnic identity as double or increasingly solely as Croatian. We have not observed significant revitalization activities that would have tendencies to change the situation. All activities are mainly related to the retention of the status quo. Especially in the teaching model C, the existence of folklore ensembles and organizing of folklore events, sporting and social events. We are not sure, whether this state will ensure the future model, which would be sufficient for maintaining the Slovaks in Croatia at least in the position equal to the present one.

ROZHLADY

JANA SKLADANÁ*

Ján Stanislav a jazyková kultúra

SKLADANÁ, J.: Ján Stanislav and Language Culture. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 147-154 (Bratislava).

The paper analyses the work of Ján Stanislav in the field of current Slovak literary language, current language culture and current Slovak correct pronunciation. Ján Stanislav's view on these language areas is characterized and compared to current views. The paper provides an overview of works on these areas closely in the final bibliography.

Ján Stanislav, current Slovak literary language, current language culture, Slovak correct pronunciation.

Meno univerzitného profesora Jána Stanislava, jedného z najvýznamnejších slovenských slavistov a slovákistov, sa spája predovšetkým s výskumom staroslovenčiny, účinkovania Cyrila a Metoda na území Veľkej Moravy, slovenskej historickej gramatiky, dejín slovenského spisovného jazyka, dialektológie. Osobitné miesto v jeho vedeckej práci predstavuje výskum slovenských osobných mien a miestnych názvov. O všestrannom zameraní Jána Stanislava v oblasti slovenskej jazykovedy svedčí aj jeho mimoriadny záujem o súčasný slovenský spisovný jazyk, o súčasnú jazykovú kultúru. V popredí tohto výskumu sú otázky slovenskej spisovnej výslovnosti.

V príspevku uvedieme prehľad prác J. Stanislava venovaných súčasnému spisovnému slovenskému jazyku, jeho jazykovej kultúre. Hlavnú pozornosť venujeme analýze monografie J. Stanislava *Slovenská výslovnosť*.¹

Slovenskému spisovnému jazyku všeobecne sa Ján Stanislav venoval v rozsiahlej štúdii *Spisovný jazyk slovenský* (1937). Ďalej sem patria príspevky *K mojej práci o datíve absolútnom* (1935), *Štúdium slovenčiny viazne* (1934/35), *Slovenčina po prevrate* (1937), *Slovníkové zmeny nášho jazyka* (1938), *Pri storočníci dnešnej spisovnej slovenčiny* (1942/43), *Sto rokov dnešnej spisovnej slovenčiny* (1943), *Úlohy slovenskej jazykovedy* (1946), *Zabudnuté slová* (1948), *Slovenská jazykoveda v zahraničnom svete* (1955), *Úlohy kolektívneho výskumu* (1955), *Slovenské spojky prípustkových viet* (1958), *Zo slovenskej syntaxe* (1966), *Slovakistika vo svete* (1966, 1970), *Predikatívny nominatív v slovenskom jazyku* (1967).

Pravopisným problémom sa venoval J. Stanislav v príspevkoch *Ako písať* (1931), *Lubochna a či Lubochňa* (1941), *Nový slovenský pravopis* (1948), *K pravopisným otázkam* (1965), *Ešte o Pravidlách slovenského pravopisu* (1969), *Pravopisná reforma by nepomohla alebo Starodávne starosti o pravopis* (1970).

* Doc. PhDr. Jana Skladaná, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry FF UCM v Trnave, Námestie J. Herdu 2, 917 01 Trnava.

¹ Stanislav, J.: *Slovenská výslovnosť*. Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov. 1953.

Veľkú časť predstavujú príspevky z oblasti jazykovej kultúry. Možno uviesť príspevky *Kultúra jazyka slovenského* (1938), *O správnu slovenčinu pre deti* (1948), *O jazykovú kultúru sprievodcov električiek* (1948), *Treba – načim* (1948/49), *Začína, končí* (1948/49), *Jazykovedná poznámka k „Vlčím dieram“* (1949), *Z úloh slovenskej sociálnej jazykovedy* (1950), *Kultúra slovenského slova* (1954), *Kultúra slovenského hovoreného slova* (1955), *Kultúra novinárskej reči* (1955), *O jazykovú kultúru pri kolektívnej výchove detí* (1955), *Za nové poňatie slovenského spisovného jazyka* (1956), *Dve poznámky k práci našich učiteľov slovenčinárov* (1957), *Úcta a láska k materinskému jazyku* (1957), *Aktuálna otázka: kultúra reči* (1959), *Kultúra reči* (1964), *Dnešok a perspektíva slovenčiny* (1964), *Perník, perníková chalúpka* (1968), *Enklitiky po spojkách a, i, ale, však, než, lež* (1969), *Tavený, topený, topný?* (1969), *Rozhlas a televízia v slovenskej rodine* (1970), *Predložka pre* (1970), *Polemicky s korektormi. Z kultúry slovenského jazyka* (1974).

Aj keď etymológia patrí skôr k historickým disciplinám, predsa len je často predmetom záujmu aj súčasných používateľov slovenského jazyka. J. Stanislav venoval nemalú pozornosť aj tejto tematike. Ide o príspevky *Etymologická poznámka. Krydlo, krídlo alebo kriedlo?* (1928), *Paludza. (Pokus o etymologický výklad)* (1933), *Pribina či Privina?* (1933), *Prečo zvíťazil v spisovnej slovenčine t. zv. etymologický pravopis?* (1937), *Z čoho vzniklo meno Račištorf?* (1942/43), *Verekňa – Várkoň* (1942/43), *Z miestnych názvov z okolia Nitry. Hyndice – Chyndice. Gýmeš. Gest. Kalaz* (1942/43), *O názve Slovenska a cyrilo-metodejskej tradícii* (1943), *Slovienin – Slovan – Slovák – tót* (1944), *Bratislava – Prešporok – Pressburg – Pozsony* (1948), *Čo viete o menách Klimo, Klimeš a Klinda?* (1948), *Polazník* (1948), *K otázke pôvodu slovenského národa* (1948), *Dobšiná* (1949), *O pôvode mena „Slovan“* (1949), *Čo prezrádza telefónny zoznam? Hovorí priezviská Bratislavčanov* (1970).

V súvislosti so súčasným jazykom nemožno vynechať významnú monografiu J. Stanislava *Československá mluvnica*,² ktorú analyzoval z novšieho objektívnejšieho pohľadu I. Ripka.³

Jednou z najvýznamnejších prác J. Stanislava z oblasti súčasného jazyka, aj z teoretického, aj z praktického aspektu, je monografia *Slovenská výslovnosť* z roku 1953. Táto monografia si zaslúži podrobnejšiu analýzu už aj z toho dôvodu, že okrem dôkladnej teoretickej časti sa J. Stanislav venoval aj konkrétnym praktickým otázkam správnej slovenskej výslovnosti, ktoré sú dodnes často diskutabilné. Viacerými týmito otázkami sa zaoberal v osobitných príspevkoch. Príspevkov s touto tematikou je väčší počet, takže ich bibliografické údaje uvádzame v zozname literatúry. Na tomto mieste upozorníme na niektoré tituly, ktoré J. Stanislav pokladal za mimoriadne aktuálne a naliehavé. Napr. *O správnu výslovnosť v opere* (1947), *Zlepšiť výslovnosť na slovenských javiskách* (1953), *Viac úcty k výslovnosti v našich divadlách* (1953), *O slovenskú výslovnosť Bratislavčanov* (1954), *Bratislavčania, vyslovujme mäkké l'* (1954), *Akou slovenčinou hovoríš, taký si!* (1954), *K vyučovaniu slovenskej výslovnosti na školách v Bratislave* (1954), *Výslovnosť a zrozumiteľnosť v speváckom umení* (1959), *Je slovenčina spevná reč?* (1961), *Slovenčina v tanečnej piesni* (1966) a iné.

Kniha J. Stanislava *Slovenská výslovnosť* je rozdelená na viacero kapitol. V úvode autor adresuje svoju monografiu „predovšetkým našim divadlám, profesionálnym i ochotníckym, všetkým ostatným umeleckým telesám, nášmu filmu, rozhlasu atď.“⁴ Zdôrazňuje, že všetky tieto

² Stanislav, J.: Československá mluvnica. 1938.

³ Ripka, I.: Československá mluvnica Jána Stanislava. 1938; Ripka, I.: Konštanty a premenné Československej mluvnice Jána Stanislava. 2016.

⁴ Slovenská výslovnosť, s. 13.

inštitúcie majú slúžiť ľudu. Jeho odhodlaním je dvíhať všeobecnú kultúru nášho ľudu aj touto monografiou o slovenskej výslovnosti.⁵ J. Stanislav v závere úvodu hovorí, že „človek, ktorý má smysel pre krásny spevákky a herecký výkon, musí mať smysel pre krásnu jazykovú výslovnostnú formu takéhoto výkonu. Kto má veľkú lásku k svojmu materinskému jazyku, ku svojmu ľudu a národu i k umeniu, má sa s láskou usilovať o krásnu jazykovú formu svojho vyjadrenia“.⁶

V prvej kapitole *Náuka o výslovnosti* autor predstavuje základné termíny, ako je ortofónia (správne tvorenie hlások), ortoepia (správne použitie hlások a ich modulácia v spisovnej reči), eufónia (ľubozvučnosť reči), jej opak kakofónia. J. Stanislav upozorňuje aj na deklamačnú zreteľnosť (jasnosť a zrozumiteľnosť reči), artikulačnú eufóniu (lahodnosť a krásu prednesu), modulačnú eufóniu (schopnosť modulovania reči a hlasu), kalilógiu (zošľachťovanie zvukovej stránky reči). Kalilógiu chápe ako obdobu štylistiky.⁷

Druhá kapitola *Povinnosti pri socializácii spisovnej výslovnosti*⁸ svedčí o autorovom úsilí šíriť kultúru jazyka, najmä správnu spisovnú výslovnosť, medzi všetkých používateľov spisovného jazyka bez rozdielu vzdelania, veku a pod. J. Stanislav práve pre tento ušľachtilý cieľ požaduje vzornú spisovnú slovenčinu od umelcov zo všetkých oblastí, aby boli vzorom ostatným používateľom. Upozorňuje na situáciu, o ktorej sa hovorí ako o úpadku jazyka. Autor s tým v zásade nesúhlasí. Priznáva síce, že „tu a tam, najmä v slovníku, vo frazeológii primieša sa cudzorodý prvok. Celkove však sa náš jazyk obohacuje“.⁹ V priebehu predchádzajúcich 63 rokov, ktoré uplynuli od vyjdenia monografie, sa vyskytovala viackrát jazyková situácia označovaná ako úpadok jazyka, katastrofický až beznádejný stav a pod. Náš názor je optimistický. Určite boli aj sú obdobia, v ktorých bola jazyková úroveň slabšia, nižšia, ale takisto by sme nehovorili o ohrození nášho jazyka, o jeho úpadku.

Kapitola *Herec a reč*¹⁰ sa opiera o myšlienky „najmarkantnejších predstaviteľov ruského dramatického divadla“, najmä K. S. Stanislavského, ktorý predstavoval vzor pre viaceré európske divadlá, samozrejme, aj pre slovenské. Motto myšlienok tohto veľkého divadelného teoretika je „Herec musí vedieť hovoriť“. K. S. Stanislavskij nástojil na pravidelnom štúdiu dikcie, gymnastiky jazyka, ale nemal rád, keď v tomto ohľade niekto niečo na scéne osobitne zdôrazňoval.¹¹ Jednoducho, žiadal prirodzenosť.

J. Stanislav vo svojej monografii vychádza veľmi často z odborných prác ruských jazykovedcov. V každej kapitole sa odvoláva na ich diela. Osobitne to zdôrazňuje v kapitole *Narušenie normy spisovného jazyka na scéne podľa Vl. Filippova a A. G. Vinokura*.¹² Už v úvode hovorí, že „v dejinách slovenského spisovného jazyka je niekoľko príkladov na to, že sa Slováci obracali k Rusom o radu pri riešení jazykových otázok“.¹³ V tejto kapitole autor hodnotí prístup ruských jazykovedcov k výskumu scénického používania reči a upozorňuje na možnosť uplatnenia výsledkov tohto výskumu aj v našich pomeroch. Vychádza predovšetkým z prác Vl. Filippova, A. G. Vinokura, ale aj R. I. Avanesova, A. B. Šapira, E. F. Saryčevovej. Vl. Filippov skúma príčiny neladu vo výslovnosti na ruskej scéne. Značné zmeny v živej ruskej hovorovej reči v posledných 40 až 50 rokov spôsobuje spájanie rozličných nárečí, archaizmov a vulgarizmov, reč starého

⁵ Tamže.

⁶ Tamže, s. 25.

⁷ Tamže, s. 35.

⁸ Tamže, s. 38–63.

⁹ Tamže, s. 39–40.

¹⁰ Tamže, s. 64–75.

¹¹ Tamže, s. 69.

¹² Tamže, s. 76–104.

¹³ Tamže, s. 76.

a mladého pokolenia – ochrancov rečových tradícií a šíriteľov nového znenia slova. To všetko sa prejavilo aj v scénickej reči. Túto situáciu porovnáva J. Stanislav aj so slovenskými pomermi. Konštatuje, že aj „dnešná spisovná slovenčina rozmarne spája v sebe aj rozličné nárečové prvky, archaizmy i vulgarizmy. Sú v nej prvky reči starej i novej generácie“. ¹⁴ Osobitne sa zaoberá pojmom „ľubozvučnosť“. Cituje monografiu H. Bartka *Správna výslovnosť slovenská* z roku 1944, ktorý má osobitnú kapitolu *Ľubozvučnosť slovenčiny*. Píše v nej, že „slovenčina má skutočne prirodzené ľubozvučné prvky, čo ju vysoko stavajú v porovnaní s hudobnosťou iných jazykov“. ¹⁵ Pohľad ruského jazykovedca V. Filippova je trochu odlišný. Píše totiž, že „kritérium, ustavične používané, kritérium ‘ľubozvučnosti’, napokon je bezpodstatné“. ¹⁶ Sám J. Stanislav nie je presvedčený o objektívnosti tohto kritéria. Stotožňuje sa s názorom V. Filippova, podľa ktorého „vedecky merať a určovať ľubozvučnosť nejakého jazyka nemôže mať nijaký úspech pre samu podstatu pojmu ‘ľubozvučnosti’ jazyka, ako o ľubozvučnosti“. J. Stanislav hovorí, že „vedeckých metód na takúto prácu ani nemáme. Dodnes nijaký seriózny slavista nijakú ozaj vedeckú prácu o ľubozvučnosti niektorého slovanského jazyka, nakoľko viem, nenapísal“. ¹⁷ Aj podľa nášho názoru je pojem ľubozvučnosť skôr subjektívny. Stále aktuálny je pohľad na variantnú výslovnosť. G. Vinokur pripúšťa, že „vzorná scénická výslovnosť nemôže byť jedinou a že treba v každom prípade počítať s dvoma variantmi – prísnejším a menej prísny“. ¹⁸ G. Vinokur žiada rozlišovať dve funkcie scénickej výslovnosti, a to všeobecnú a umeleckú. Za najdôležitejšiu pokladá všeobecnú výslovnosť, ktorá je vzorom širokým vrstvám. J. Stanislav v tejto súvislosti upozorňuje na výskyt, napr. východoslovenskej výslovnosti nárečových výrazov na scéne, ktorú nikto nebude pokladať za vzornú. V týchto prípadoch však treba brať do úvahy charakterovosť, teda funkčnosť.

Kapitola *Artikulačné orgány* ¹⁹ podáva všeobecné poučenia o artikulačných orgánoch a hláskach.

Rozsiahla kapitola *Hlásky* ²⁰ uvádza samohlásky, dvojhlásky a spoluhlásky. Ide o podrobnú charakteristiku, platnú dodnes. Pristavíme sa pri dvoch hláskach, ktoré sú stále predmetom rozličných postojov a názorov. Ide o samohlásku *ä* a spoluhlásku *ʀ*.

Samohláskou *ä* sa zaoberali viacerí jazykovedci a nemali vždy rovnaký názor, ani v minulosti, ani v súčasnosti. Je známe, že L. Štúr hlásku *ä* neprijal do svojho systému a pokladal ju za neestetickú. ²¹ J. Stanislav hovorí o regionálnej výslovnosti, pričom uvádza dva varianty výslovnosti tejto hlásky v slovenskej ľudovej reči. Na niektorých územiach *ä* znie ako hodne otvorené *e*. Inde sa skôr ponáša na *ä* so slabým zafarbením do *e*. Samohláska *ä* má teda odtienky vo výslovnosti alebo bližšie k *a*, alebo bližšie k *e*. Táto fonetická povaha hlásky *ä* umožnila, že *ä* miestami splynulo s *e*, alebo inde s *a*. ²² J. Stanislav upozorňuje na to, že „mnohí Slováci nevedia vysloviť *ä*. Miesto neho vyslovujú obyčajne *e*, teda *petʹ*, *meso* atď. Túto výslovnosť nemožno odmietnuť. Je veľmi pohodlná pre všetkých príslušníkov tých krajov, v ktorých sa *ä* nevyslovuje. V divadle sa však žiada vyslovovať *ä*. Táto výslovnosť by sa pri prísnom meradle mala žiadať aj pri všetkých ostatných verejných prejavoch, okrem tých, v ktorých sa požaduje

¹⁴ Tamže, s. 81.

¹⁵ Tamže, s. 84.

¹⁶ Tamže, s. 86.

¹⁷ Tamže, s. 84.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže, s. 105-108.

²⁰ Tamže, s. 109-268.

²¹ Tamže, s. 121.

²² Tamže, s. 123.

skutočná ľudová výslovnosť“.²³ Sám J. Stanislav však zistil, že na našich scénach sa *ä* vyslovuje skôr zriedkavo. Najčastejšie sa vyslovuje *e*. Ak by herec mal vysloviť *ä* zle, nech radšej vyslovuje *e*. J. Stanislav pripomína aj Ľ. Štúra, ktorý „nemal líškavú mienku o *ä*. Nechcel ho mať v spisovnej slovenčine, lebo slovenské uši, naučené na čistozvuknosť, neľúbia nečisté zvuky“.²⁴ Pri výslovnosti *e* namiesto *ä* hrá určitú úlohu aj výslovnosť mestského obyvateľstva, ktoré prestalo vyslovovať *ä* vtedy, keď sa dostalo do styku s jazykmi a písomnosťami, v ktorých hláska *ä* nebola. Tu vidí J. Stanislav aj dôvod, prečo sa Ľ. Štúrovi nepáčila samohláska *ä*, ktorá nepatrila do inventára hlások meštianskej spoločnosti. V Liptovskom Mikuláši a v Ružomberku nie je a Ľ. Štúr bral mikulášsku výslovnosť za vzor.²⁵ Najnovšie Á. Kráľ vo svojej monografii *Pravidlá slovenskej výslovnosti*²⁶ píše, že vo výslovnosti spisovnej slovenčiny sa v tzv. neutrálnom štýle (v bežnej spisovnej výslovnosti) používanie samohlásky *ä* nevyžaduje ani nezakazuje. Sú však isté dorozumievacie situácie, v ktorých sa žiada dobrá znalosť výslovnosti samohlásky *ä*. Napr. pri prednese slovenskej klasickej poézie. Výslovnosť *ä* by si mali dobre osvojiť všetci herci, lebo táto výslovnosť by mala mať pevné miesto v klasických divadelných hrách a recitáciách (v tzv. vyššom štýle výslovnosti) a môže byť aj veľmi dobrým prostriedkom na charakteristiku osôb a prostredia.²⁷ Stotožňujeme sa s názorom P. Gregoríka,²⁸ podľa ktorého výslovnosť *ä* dnes zaniká i vo vyššom štýle výslovnosti a je nahrádzaná hláskou *e*.²⁹ P. Gregorík uvádza aj názor Ľ. Nováka na výslovnosť hlásky *ä* už z roku 1934, ktorý síce píše, že po hodžovsko-hattalovskej reforme má táto hláska plné právo byť súčasťou vzornej výslovnosti slovenskej, no hneď dodáva, že len málo používateľov jazyka má výslovnosť *ä* vrodennú či zdedenú, a preto je jej rovnoprávnou náhradou obyčajné *e*. Proti výslovnosti *ä* uvádza Ľ. Novák viacero dôvodov, napr. naučená výslovnosť *ä* býva viac-menej iba margirovaná, výslovnosť *ä* sa postupne stráca i z tých nárečí, kde predtým bola a pod.³⁰

Ďalšou hláskou, ktorá vyvoláva rozličné názory dodnes, je mäkká spoluhláska *ľ*. J. Stanislav v súvislosti s touto spoluhláskou uvádza, že v slovenčine je najčastejšie tzv. stredné *ľ*. Okrem toho je tu mäkké *ľ* a v nárečiach aj tvrdé *ľ*, ktorým sa medzi odborníkmi označuje naše spisovné *ľ*.³¹ Pri charakteristike spoluhlásky *ľ* je povšimnutiahodný podtitul „najmä v scénickej výslovnosti a jeho sociálna základňa“, čo tiež svedčí o istom postavení výslovnosti tejto spoluhlásky. Autor hodnotí spoluhlásku *ľ* ako bokovú (laterálnu) spoluhlásku, ktorá sa odlišuje od tzv. stredného *ľ*.³² Výslovnosť *ľ* nie je rovnaká všade tam na Slovensku, kde sa *ľ* vyslovuje. J. Stanislav spozoroval, že „niektorí herci veľmi zdôrazňujú svoje *ľ*, alebo že sa s ním veľmi maznú, že ho rozvláčajú alebo podobne“.³³ Celkove si všímal výslovnosť *ľ* v jednotlivých regiónoch Slovenska a prišiel k záveru, že Slováci vyslovujú dvojaké mäkké *ľ*. Väčšina Slovákov a najmä inteligencie vyslovuje mäkké *ľ* veľmi podobne ako tzv. stredné *ľ*. Druhá časť Slovákov z ľudu a menšia časť inteligencie vyslovuje *ľ* tak, že široký dotyk pokrýva nielen d'asná, ale aj zadnú časť predného tvrdého podnebia, celé zadné plochy všetkých štyroch ostatných rezákov

²³ Tamže, s. 124.

²⁴ Tamže.

²⁵ Tamže, s. 125.

²⁶ Kráľ, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 2005.

²⁷ Tamže, s. 48.

²⁸ Gregorík, P.: *Základy spisovnej slovenčiny*. 2014.

²⁹ Tamže, s. 43.

³⁰ Tamže, s. 12.

³¹ *Slovenská výslovnosť*, s. 198.

³² Podrobnejšie tamže, s. 207.

³³ Tamže, s. 207-208.

až k ostriu.³⁴ J. Stanislav uvádza motiváciu výslovnosti či nevýslovnosti mäkkého *l'* v súvislosti so sociálnym rozlišovaním lptovského obyvateľstva na zemanov či nezemanov. Podľa toho zemanovia *l'* nevyslovovali a nezemanovia áno. Vyslovovanie *l'* bývalo veľmi často príčinou výsmechu ľudí, ktorí ho vyslovujú.³⁵ Podľa J. Stanislava je zaujímavé, že „estetické“ dôvody viedli Ľ. Štúra k tomu, že mäkké *l'* nezaviedol do sústavy spisovného jazyka. V *Nauke reči slovenskej* píše, že „mekkuo *l* len u daktorích málo Slovákou je v običaji a už aj tam pomali zakapáva, odkiaľ, ako aj preto, že je zvuk pre svoju veľkú rozľeklosť neprijemný a d'eťinskí v čistej slovenčine lepšie, keď sa viňehá“.³⁶ J. Stanislav uvádza polohy, v ktorých sa *l'* vyslovuje. Okrem tých prípadov, kde je graficky označené mäčkňom, sa vyslovuje pred *e*, *i* a dvojhĺskami *ia*, *ie*, *iu*. J. Stanislav je zástancom výslovnosti mäkkého *l'* v spisovnej slovenčine vo všetkých týchto prípadoch. Uvažuje však aj o možnej situácii v budúcnosti. Hovorí, že „je možné, že vývin pôjde smerom k odstráneniu *l'* zo slovenčiny vôbec. Ak sa tak všeobecne stane, nijaký učenec tomu nezabrání. Dnes však *l'* máme a povinní sme ho vyslovovať všade tam, kde to pravidlá predpisujú“.³⁷

V súčasnej spisovnej výslovnosti treba dodržiavať výslovnosť klasického mäkkého *l'* v tých prípadoch, kde je *l'* označené osobitným grafickým znakom, mäčkňom. Napr. *ľudia*, *motýľ*, *veľký*, *koľko*, *ľubiť* a pod. Často je výskyt *l'* popri *l* veľmi dôležitý, pretože významovo rozlišuje dve slová. Napr. *lavica* (ľavicová strana, ľavicové hnutie), *lavica* (na sedenie), *roľa* (pole), *rola* (divadelná úloha), *ľad* (zmrznutá voda), *lad* (súlad) a pod. V týchto prípadoch je dôležité rozlišovať výslovnosť *l'* – *l*. Bohužiaľ, túto výslovnosť používateľa jazyka často nedodržiavajú. Spisovná výslovnosť *l'* sa vyžaduje aj v tých prípadoch, keď nie je hláska *l'* označená mäčkňom. Ide o pozíciu pred *e*, *i* a dvojhĺskami *ia*, *ie*, *iu*. Súčasný úzus si však vyžaduje istú zmenu, pretože rovnaká výslovnosť v uvedených pozíciách pôsobí príznakovo, predovšetkým v západoslovenskom regióne. Netýka sa to tých oblastí, kde je táto výslovnosť prirodzená, teda stredoslovenskej a východoslovenskej. A. Kráľ navrhuje tzv. zmäčknené *l'*. Toto riešenie je prijateľné z hľadiska objektívneho rešpektovania úzu.³⁸

Pre celú monografiu J. Stanislava *Slovenská výslovnosť* je charakteristický úprimný záujem autora zlepšiť jazykovú úroveň slovenského jazyka, predovšetkým v oblasti výslovnosti. J. Stanislav síce vychádza zo situácie v divadle, v opere i v činohre³⁹, ale okrem tejto oblasti mu ide aj o správnu výslovnosť vo všetkých iných oblastiach. Ide mu o správnu výslovnosť v školách i v bežnej komunikácii medzi ľuďmi.

Treba veľmi oceniť fakt, že J. Stanislav svoje príspevky z oblasti súčasného jazyka publikoval nielen v odborných jazykovedných časopisoch (Slovenská reč, Kultúra slova, rozličné jazykovedné zborníky domáce i zahraničné a i.), ale väčšinu z nich nájdeme v denníkoch, týždenníkoch, populárnych i populárno-vedeckých periodikách (Pravda, Pravda na weekend, neskôr Pravda na víkend, Práca, Smena, Roľnícke noviny, Ľud, Predvoj, Národná obroda, Týždeň, Národný podnikateľ, Slovenský denník, Novosti Bratislavy, Politika, Jednota a mnohé ďalšie). Viaceré príspevky uverejňoval aj v kultúrnych periodikách (Kultúrny život, Elán, Slovenské pohľady, Prúdy, Nová literatúra), v periodikách venovaných výchove a vzdelávaniu detí (Materská škola, Slovenský jazyk a literatúra v škole). Príspevky z oblasti výslovnosti nájdeme aj v od-

³⁴ Tamže, s. 208-210.

³⁵ Tamže, s. 211.

³⁶ Tamže, s. 212.

³⁷ Tamže, s. 222.

³⁸ Kráľ, Ľ.: Pravidlá slovenskej výslovnosti, s. 68 – 69.

³⁹ J. Stanislava k tomuto záujmu viedla zrejme aj osobná motivácia, pretože jeho manželka Delfína, ktorej aj monografiu venoval, bola dlhoročnou členkou opery Slovenského národného divadla v Bratislave.

borných divadelných časopisoch (Javisko Slovenského národného divadla (bulletin), Slovenský hlas, Slovenské divadlo, Slovenská hudba, Divadelnovedný zborník). V tom, že Ján Stanislav adresoval svoje príspevky prostredníctvom uvedených denníkov a periodík širšej verejnosti, vidíme jeho úprimnú snahu zlepšiť jazykovú úroveň všetkých používateľov spisovnej slovenčiny.

Ján Stanislav sa celým svojím vedeckým výskumom a bohatou publikačnou činnosťou zaraďuje medzi najvýznamnejších slovenských slavistov a slovakistov. Jeho rozsiahla vedecká činnosť je obdivuhodná svojou širokou spektrálnosťou. Napriek tomu, že najväčšiu pozornosť venoval historickej slavistike a slovakistike zo všetkých aspektov, o čom svedčia jeho prelomové diela z tejto oblasti, mimoriadnu a záslužnú pozornosť venoval aj súčasnému slovenskému jazyku. Tejto oblasti jeho vedeckého výskumu, najmä slovenskej výslovnosti, sme venovali svoj príspevok.

Literatúra:

- Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci (1925 – 1975). Martin : Matica slovenská, 1987, s. 1038 – 1076.
- Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci (1976 – 1985). Bratislava : Veda, 1997, s. 524 – 560. ISBN 80-224-0510-8
- Gregorík, P.: Základy spisovnej výslovnosti. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Filozofická fakulta, 2014. 112 s. ISBN 978-80-8105-630-7
- Kráľ, Ā.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin : Matica slovenská, 2005. 424 s. ISBN 80-7090-790-8
- Ripka, I.: Československá mluvnica Jána Stanislava. In: Jazyk – historický fenomén. Zborník referátov z konferencie konanej 22. októbra 2009 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Kataríny Habovštiakovej, CSc. Ed. Ľ. Kralčák. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra slovenského jazyka. 2010, s. 17 – 24. ISBN 978-80-8094-823-8
- Ripka, I.: Konštanty a premenné Československej mluvnice Jána Stanislava. In: Ján Stanislav. Zborník. Vedecký redaktor a editor: P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2016, s. xx – xx. ISBN
- Stanislav, J.: Etymologická poznámka. Krýdlo, kridlo alebo kriedlo? In: Bratislava. 2. 1928, s. 873.
- Ako písať? In: Slovenský denník. 25. 2. 1931, s. 5. (K pravopisu slova predsa – preca).
 - Spisovný jazyk slovenský. In: Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Red. M. Weingart. Praha : Melantrich, 1937, s. 61 – 106.
 - Prečo zvíťazil v spisovnej slovenčine t. zv. Etymologický pravopis? In: Jednota. I. 1937, s. 17 – 18 (stať zo štúdie Spisovný jazyk slovenský).
 - Slovenčina po prevrate. In: Jednota. 1. 1937, s. 255 – 257.
 - Okolo Slovenského národného divadla. In: Slovenský hlas. 8. 3. 1938, s. 3.
 - Československá mluvnica pre odborných učiteľov a vysokoškolákov. (Starý a dnešný jazyk. Všeobecná časť.). 1. vyd. Praha – Prešov : Československá grafická únia, 1938. 235 s.
 - Kultúra jazyka slovenského. In: Jednota. 2. 1938, s. 305 – 309.
 - Lubochňa a či Lubochňa? In: Slovenská reč. 9. 1941/42, s. 102 – 104.
 - Okolo Národného divadla. In: Sloboda. 22. 5. 1946, s. 2.
 - O správnu výslovnosť v opere. In: Kultúrny život. 2. 1947, č. 18 – 19, s. 2 (o nedostatkoch vo výslovnosti na predstavení Snehulienky dňa 30. 9. 1947).
 - Treba – načim. In: Slovenská reč. 13. 1947/48, s. 254 – 255.
 - Zabudnuté slová. In: Národný podnikateľ. 2. 1948. č. 25, s. 1.
 - O správnu slovenčinu pre deti. /Rozprávky a povesti z celého sveta. Bratislava 1948/. In: Pravda. 8. 12. 1948, s. 4 (posudok jazykovej stránky publikácie).
 - O jazykovú kultúru sprievodcov električiek. In: Pravda. 16. 12. 1948, s. 4.
 - Nový slovenský pravopis. In: Týždeň. 3. 1948, s. 11 (rozhovor redakcie časopisu s J. Horeckým, K. Hamlíkom, K. Filom a J. Stanislavom).
 - Začína, končí. In: Slovenská reč. 14. 1948/49, s. 62.
 - Slovenská výslovnosť. Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov. 1. vyd. Martin : Osveta, 1953, 295 s.
 - Zlepšiť výslovnosť na slovenských javiskách. In: Divadelnovedný zborník. 1. 1953, s. 169 – 176.
 - Niektoré otázky spisovnej výslovnosti a návrh na nové Pravidlá. In: Kultúrny život. 8. č. 3. 1953, s. 9.
 - Viac úcty k výslovnosti v našich divadlách. In: Novosti Bratislavy. 2. 1953. č. 25, s. 2.
 - Ako sa skúma javisková reč? In: Novosti Bratislavy. 2. 1953, s. 3.
 - Kultúra slova na realistickej scéne. In: Slovenské divadlo. 2. 1954, s. 97 – 113.
 - Kultúra slovenského slova. In: Osvetová práca. 4. 1954, s. 17 – 19, 39, 66 – 67, 89 – 90, 111 – 112, 133

- 134, 162, 188, 213, 238 – 239, 255 – 256, 285 – 286, 308 – 309, 332 – 333, 359, 382 – 383, 402, 428 – 429, 450 – 451, 478, 503, 521, 541 – 542, 561 – 562.
- O slovenskú výslovnosť Bratislavčanov. In: *Novosti Bratislavy*. 3. 1954. č. 23, s. 4.
 - K dvom premiéram v bratislavskom Národnom divadle (1. G. Donizetti, Don Pasquale. 2. W. Shakespeare, *Veselé panie windsorské*). In: *Novosti Bratislavy*. 3. 1954. č. 25, s. 4 (posudok jazykovej stránky predstavení).
 - Bratislavčania, vyslovujte mäkké ľ. In: *Novosti Bratislavy*. 3. 1. 1954. č. 27, s. 5.
 - Akou slovenčinou hovoríš, taký si! In: *Novosti Bratislavy*. 3. 1954. č. 40, s. 5.
 - K vyučovaniu slovenskej výslovnosti na školách v Bratislave. In: *Novosti Bratislavy*. 3. 1954. č. 42, s. 5.
 - K premiére Kovačicových *Psohlavcov*. In: *Kultúrny život*. 9. 1954. č. 3, s. 11 (posudok jazykovej stránky predstavenia v SND v Bratislave).
 - K umeniu reči na javisku. In: *Kultúrny život*. 9. 1954. č. 1, s. 11.
 - Slavista k premiére Borisa Godunova. In: *Kultúrny život*. 9. 1954. č. 19, s. 7 (na scéne SND v Bratislave).
 - K premiére komédie „Škandál v obrazárni“. In: *Lud*. 13. 4. 1954, s. 4 (posudok jazykovej stránky predstavenia).
 - Kultúra slovenského hovoreného slova. 1. vyd. Martin : Osveta 1955, 75 s.
 - Kultúra novinárskej reči. In: *Slovenská reč*. 20. 1955, s. 65 – 75.
 - O jazykovú kultúru pri kolektívnej výchove detí. In: *Materská škola*. 2. 1955, s. 45 – 47.
 - Úlohy kolektívneho výskumu slovenského jazyka. In: *Lud*. 18. 9. 1955, s. 4.
 - Reč, hudba a spev. In: *Slovenská reč*. 21. 1956, s. 258 – 282.
 - Zo vzťahov medzi rečou, hudbou a spevom. In: *Knižnice Hudebních rozhledů*. 2. 1956. zv. 5, s. 5 – 20.
 - Reč učiteľov a žiakov. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. 2. 1956, s. 225 – 229.
 - Za nové poňatie slovenského spisovného jazyka. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. 2. 1956, s. 353 – 356.
 - Úcta a láska k materinskému jazyka. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. 3. 1957, s. 341 – 345.
 - Kultúra slovenskej jazykovej reči. In: *Predvoj*. 1. 1957. č. 25, s. 6 – 8.
 - Slovenské slovo v speváckom umení. In: *Slovenská reč*. 23. 1958, s. 3 – 20.
 - Hudba, spev a reč. In: *Nová literatúra*. 2. 1958. č. 6, s. 11 – 13.
 - Výslovnosť a zrozumiteľnosť v speváckom umení. In: *Slovenská reč*. 24. 1959, s. 8 – 22.
 - Aktuálna otázka: kultúra reči. In: *Predvoj*. 3. 1959. č. 14, s. 6 – 7.
 - K rečovej výchove spevákov. In: *Slovenská hudba*. 5. 1961, s. 119 – 124.
 - K Suchoňovmu Svätoplukovi. In: *Slovenská hudba*. 5. 1961, s. 266 – 272.
 - K otázkam spisovného slova a hlasu. In: *Javisko Slovenského národného divadla (bulletin)*. 1962. č. 5, s. 11 – 12, 28.
 - Kultúra reči. In: *Roľnícke noviny*. 4. 5. 1964, s. 4.
 - Perník, perníková chalúpka? In: *P 24, Pravda na weekend*. 1. 1968. č. 3, s. 4.
 - Enklitiky po spojkách a, i, ale, však, než, lež. In: *Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbkovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám*. Red. P. Bunganič. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1969, s. 61 – 62.
 - Ešte o Pravidlách slovenského pravopisu. In: *Kultúra slova*. 3. 1969, s. 51 – 54.
 - Tavený, topený, topný? In: *P 24, Pravda na weekend*. 2. 1969. č. 2, s. 6.
 - Železnica a či dráhy? In: *P 24, Pravda na weekend*. 2. 1969. č. 9, s. 6.
 - Východná železnica a či dráha? In: *P 24, Pravda na weekend*. 2. 1969. č. 50, s. 6.
 - Pravopisná reforma by nepomohla alebo Starodávne starosti o pravopis. In: *Pravda na víkend*. 3. 1970, č. 39, s. 6.
 - Čo prezrádza telefónny zoznam? Hovoria priezviská Bratislavčanov. In: *Večerník*. 29. 5. 1970, s. 9.
 - Predložka pre. In: *Kultúra slova*. 4. 1970, s. 115 – 117.
 - O spojke než. In: *Kultúra slova*. 4. 1970, s. 245 – 247.
 - Polemicky s korektormi. Z kultúry slovenského jazyka. In: *Pravda*. 2. 2. 1974, s. 6.

SVETLANA VAŠÍČKOVÁ*

Dva rukopisy z konca 17. storočia z Marmaroša¹

VAŠÍČKOVÁ, S.: Two manuscripts from 18th century from Máramoros County. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 155-164 (Bratislava).

The paper was created as a part of solving APVV project devoted to Cyrillic literature in Slovakia written until the end of 18th century. Uglian Gospel and Uglian Miscellanea are Cyrillic literary monuments of the Carpathian provenience from the end of 17th century. In this paper we describe Uglian manuscripts in angle of palaeography and content.

Carpathian manuscripts, Uglian manuscripts, description.

V Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV sa v rámci projektu realizovaného APVV-14-0029 s názvom *Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*, zameraného na výskum cyrilských pamiatok, pripravuje vydanie dvoch uglianskych rukopisov, ktorých stručný opis prinášame v tejto štúdii. V rámci výskumu týchto pamiatok sa síce v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV podarilo obhájit' dizertačnú prácu, avšak predsa je potrebné v rámci ich vydania uskutočniť systematický a komplexný kultúrno-historický i jazykový výskum a spomínané dva uglianske rukopisné texty doplniť o potrebné komentáre.

Uglianske poučiteľné evanjelium zo 17. storočia

Uglianske poučiteľné evanjelium predstavuje cyrilskú rukopisnú knihu ponaučení, ktorá vznikla v 17. storočí. Z poznámok na margináliách rukopisu možno usúdiť, že vznikla v podkarpatskoruskom regióne (dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny) v pravoslávnom kláštore v obci Ugl'a. O majiteľoch knihy i osobách, ktoré rukopis používali, sa možno dozvedieť tiež z poznámok na margináliách viacerých listov rukopisu. Z novších rukopisných záznamov možno poukázať najmä poznámky Andreja (András) Ivanča, učiteľa a kantora zo Sokyrnice. Na margináliách rukopisu sa uvádzajú aj zápisy od Štefana Mageja a o kňaza Michala Rozmana, ktorý bol majiteľom rukopisu aj začiatkom 20. storočia. V strede horného okraja na jednotlivých listoch je neskorším rukopisom doplnená paginácia strán arabskými číslicami. O tom, že táto paginácia je neskoršieho dáta, svedčí nezohľadnenie vypadnutých listov medzi 128-129 a tiež medzi 141-142. listom. Na okrajoch listov sú aj ďalšie početné poznámky a zápisy, ktoré budú predmetom osobitného historicko-filologického výskumu: niektoré z nich odkazujú na citovaný biblický zdroj, alebo uvádzajú odkazy na niektoré iné tlačene či rukopisné pramene z obdobia, keď rukopis vznikol. Iné marginálne záznamy obsahujú zmienky o prírodných katastrofách, rozličných udalostiach a majiteľoch rukopisu. Autormi týchto poznámok sú často majitelia rukopisnej pamiatky.

* Mgr. Svetlana Vašíčková, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia je súčasťou projektu APVV-14-0029 „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.“

Rukopisnú knihu v roku 1926 kúpil Julian Javorskij v rámci svojej vedeckovýskumnej expedície po Podkarpatskej Rusi v dedine Sokyrynica, o čom svedčí zápis o tejto skutočnosti na predsádke knihy: «Пріобр. въ августѣ 1926 г. въ с. Сокирницѣ, Мараморошской жупы, въ Закарпатской Руси». V súčasnosti sa rukopis uchováva v oddelení rukopisov a starých tlačí knižnice Národného múzea Českej republiky v Terezíne pod signatúrou IX C 19. Ide o súbor rukopisných textov napísaných na papieri a zošitých v ucelenej knihe s počtom 188 listov formátu 29,5 × 19,5 cm. Väzba knihy je moderná s višňovočerveným koženým chrbtom a kartónovou obálkou, čo svedčí o tom, že pred archiváciou bol rukopis opravený. Dolné rohy stránok a stredy niektorých dvojstrán sú podlepené priehľadným papierom tak, že časť textu bola zakrytá, čo, pravda, sťažuje čítanie rukopisu. Napriek absencii odborného reštaurovania, stav rukopisu je uspokojivý.

Rukopis sa skladá z troch častí. Jeho autormi sú pravdepodobne traja alebo viacerí pisári, o čom svedčí práve charakter rukopisu. Prvá časť rukopisu sa nachádza na stranách 1v – 14r a je napísaná pomerne úzkou polounciálou v jednom stĺpci po 23-25 riadkov na strane. Charakter tohto rukopisu je špecifický tým, že autor pravidelne označuje akcenty, prídychy a je tam množstvo skratkových slov s nadriadkovými písmenami bez titulí aj s titlami. Nadpisy jednotlivých kapitol sú napísané kurzívnym typom písma. Základný atrament je jasný, hnedý, ale nadpisy, odkazy na texty evanjelia, tiež iniciály začiatku viet sú napísané miestami vyblednutou, no nezoxidovanou červenou farbou (rumelkou).

Prvá časť rukopisu bola najskôr zviazaná do osobitného zošita a pripojená k hlavnému korpusu rukopisnej pamiatky neskoršie. Možno to vysvetliť napríklad tak, že začiatok rukopisu bol jeho častým používaním poškodený, alebo zničený (napríklad poliaty vodou alebo voskom, alebo spálený a nový zošit bol pridaný, aby nahradil stratenú časť). Charakteristickým rysom tohto zošita je absencia celého textu evanjeliového čítania v kázni, ktoré je ale nahradené odkazom na patričnú perikopu v tetraevanjeliu. Táto prvá časť rukopisu na svojich 14 listoch uvádza tri kázne.

Druhú časť rukopisu predstavujú fólie 5v-102v a 103v-188r, ktoré sú pôvodnou a hlavnou časťou rukopisnej pamiatky. Text je napísaný polounciálnym typom písma, ktoré sa od predchádzajúcej prvej časti rukopisu odlišuje tým, že je širší a menej úhladný. Obsahuje tiež menej prízvukov, skratiek s titlami a rozličných nadriadkových znakov. Jedna strana tejto časti rukopisu obsahuje 29 riadkov. Nadpisy sú písané červeným kurzívnym písmom, farba rumelky však zoxidovala a miestami sa oxidáciou zmenila z červeno-oranžovej na hnedo-striebornú. Rumelkou sú napísané aj iniciály na začiatku evanjeliových perikop, za ktorými nasleduje výklad alebo kázeň. Perikopu od výkladu kázne oddeľuje rumelkou napísaný text, ktorý označuje koniec svätého evanjelia. Farba atramentu hlavného textu variuje od svetlo hnedej až po sýty čierny atrament. Táto časť obsahuje kázne na takmer celý cirkevný rok a tiež niekoľko ľudových apokryfných legend, napríklad o zjavení znamenia kríža Konštantínovi Veľkému, o objavení Kristovho kríža kráľovnou Helenou, rozprávanie o štyroch zázrakoch Bohorodičky, apokryfné rozprávanie o rúchu Bohorodičky, nedôvere apoštola Tomáša a ďalšie.

Tretiu časť rukopisného textu uglianskeho poučiteľného evanjelia možno pokladať za neskorší doplnok, keďže je zapísaný rovnakým písmom ako väčšina neskoršie datovaných marginálnych zápisov. Rukopis tejto tretej časti sa zhoduje s rukopisom, ktorým je napísaná ďalšia uglianska rukopisná pamiatka, ktorá je tiež uložená v oddelení rukopisov a starých tlačí knižnice Národného múzea Českej republiky v Terezíne pod signatúrou IX C 18. Táto tretia časť rukopisu IX C 19 bola pôvodne zošitá s rukopisom IX C 18 do jedného zväzku.² Túto tretiu časť rukopisu IX C 19 predstavuje krátky text zapísaný na strane 102r. Obsahuje podobenstvo o rozdelení dňa a jeho porovna-

² Яворский, Ю. А.: Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв. Прага, 1931, s. 43.

nie s obdobím ľudského života. Atrament je sýto čierny, niektoré iniciály sú vytvorené rumelkou, ktorá však stratila svoju pôvodnú sýtosť. Ľavá časť stránky je vystužená priehľadným papierom, čo sťažuje čítanie štyroch marginálnych záznamov na ľavom a na dolnom okraji papiera.

Aj z jazykového hľadiska sa tieto tri časti rukopisu od seba odlišujú. Prvá časť je napísaná v miestnom marmarošskom dialekte s prímесou ďalších karpatskoruských nárečí a s výpožičkami z maďarčiny, druhá časť vznikla v marmarošskom dialekte s lexikálnymi prevzatiami z poľštiny. Tretia časť je napísaná v cirkevnej slovančine s výpožičkami z miestneho nárečia. Pravopis je stredobulharský, v druhej časti sa používa aj graféma *Ѣ*, ale nie dôsledne, napríklad: *пѣрѣжнѣ* (16v) - *пѣрѣжна* (16v, 137r), *покрѣтѣ* (27r, 28v, 31r, 116v) - *покрѣтѣ* (31r, 157v) - *покрѣтѣ* (26v, 31r, 55v, 69r), *рогѣжѣ* (16v, 65r) - *рогѣжѣ* (22v, 63r) - *рогѣжѣ* (22r, 68v, 73r), *ѣлѣхѣтѣ* (15r, 18v, 23v, 85r) - *ѣлѣхѣтѣ* (16r, 64v), *ѣлѣхѣтѣ* (18r, 22v, 36v, 49v) - *ѣлѣхѣтѣ* (27v, 50r, 57v, 89r) - *ѣлѣхѣтѣ* (66v, 137r, 152v) - *ѣлѣхѣтѣ* (17r, 23v, 30v, 161r), a i. Ide o grafému, ktorá sa často používala v období druhého južnoslovanského vplyvu v liturgickom cirkevnoslovanskom jazyku. Okrem tejto grafémy sa sporadicky vyskytuje aj graféma *ѣ* v pozícii za likvidou, napríklad... *плѣнаѣ* (15r, 18v), *ѣлѣхѣтѣ* (22v), *прѣжѣнѣ* (91v, 152v), *ѣлѣхѣтѣ* (41v, 163r), *ѣлѣхѣтѣ* (41v, 42r), *ѣлѣхѣтѣ* (42r, 50v, 57v), *ѣлѣхѣтѣ* (57r), *ѣлѣхѣтѣ* (58r, 106v, 23v), *ѣлѣхѣтѣ* (174v), a i.

Z hľadiska obsahu i formy je pamiatka typickým poučiteľným evanjeliom, ktoré ako pomôcku pri príprave kázni používal klérus v chrámoch byzantského obradu.³ J. Javorskij v tejto súvislosti uvádza, že všetky tri časti rukopisného uglianskeho poučiteľného evanjelia sa líšia jazykom rozprávania, redakciou i obsahom. Treba však poukázať aj na to, že jednotlivé ponaučenia k evanjeliovým perikopám obsahujú takmer neznáme texty tohto žánru v iných známych rukopisných či tlačených zborníkoch.⁴ H. Czuba upozorňuje na niekoľko typov poučiteľných evanjelií v karpatskom priestore, ktoré sa navzájom ovplyvňovali, a tak možno v rozličných rukopisoch tohto typu objaviť varianty motívov, sužetov a literárnych spracovaní tej istej látky.⁵

Obsah Uglianskeho poučiteľného evanjelia:

1 – 4r – Šiesta nedeľa po Pasche o slepom.

4r – 10 – Kázeň na sviatok Nanebovstúpenia Pána.

10r – 14r – Kázeň na Zostúpenie Svätého Ducha.

15 – 17 – Ôsma nedeľa po Pasche na Zostúpenie Svätého Ducha.

17 – 19 – Ponaučenie na prvú nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

19r – 21 – Ponaučenie na druhú nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

21 – 24 – Ponaučenie na tretiu nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

24 – 26 – Ponaučenie na štvrtú nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

26 – 28 – Ponaučenie na piatu nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

28 – 30 – Ponaučenie na šiestu nedeľu po sviatku Všetkých svätých

30 – 33 – Ponaučenie na siedmu nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

33 – 34r – Ponaučenie na ôsmu nedeľu po sviatku Všetkých svätých.

34r – 37r – Deväta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.

37r – 40r – Desiata nedeľa po sviatku Všetkých svätých.

40r – 43r – Jedenásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.

³ Domnievame sa, že Uglianske poučiteľné evanjelium sa tiež mohlo používať pre učenie dospelých základom vierouky v nedeľu pri kláštore.

⁴ Яворский, Ю.А.: Новые рукописные находки..., s. 45-46.

⁵ Чуба, Г.: Текстологічне дослідження українських учительних Євангелій другої половини XVI — початку XVII ст.: перемишльський тип. In Вісник Львівського університету. Сер. «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології», вип. 2 (2007), s. 5-38.

- 43r – 46 – Dvanásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 46r – 49r – Trinásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 49r – 52r – Štrnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 52r – 55 – Pätnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 55 – 57r – Šestnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 57r – 60 – Sedemnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 60 – 62r – Osemnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých. Ponaučenie obsahuje pasáž o jednote cirkví, keď boli latiníci spolu s grékmi (fol. 62).
- 62r – 65 – Devätnásta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 65 – 67 – Dvadsať nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 67 – 70r – Dvadsať prvá nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 70r – 73 – Dvadsať druhá nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 73 – 76 – Dvadsať tretia nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 76r – 79 – Dvadsať štvrtá nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 79 – 82r – Dvadsať piata nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 82r – 85 – Dvadsať šiesta nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 85 – 88 – Dvadsať siedma nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 88r – 92 – Dvadsať ôsma nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 92r – 94r – Dvadsať deviata nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 94r – 97 – Tridsať nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 97r – 99r – Tridsať prvá nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 100 – 102 – Tridsať druhá nedeľa po sviatku Všetkých svätých.
- 102r – Rozprávania «o hodinách a časoch»; ponaučenie o rozdelení dňa a o porovnaní s ľudským životom.
- 103 – 105 – Ponaučenie na piatu pôstnu nedeľu.
- 105 – 108r – Ponaučenie na Kvetnú nedeľu.
- 108r – 111r – Ponaučenie na nedeľu Paschy.
- 111r – 114 – Ponaučenie na Tomášovu nedeľu.
- 114 – 116r – Ponaučenie na nedeľu o myronosičkách (o troch Máriách).
- 117 – 119r – Ponaučenie na štvrtú nedeľu po Pasche o ochrnutom.
- 120 – 122r – Ponaučenie na piatu nedeľu po Pasche o Samaritánke.
- 122r – 125 – Ponaučenie na šiestu nedeľu po Pasche o slepom od narodenia.
- 125r – 128r – Vo štvrtok po šiestej nedeli po Pasche na Nanebovstúpenie Pána; ponaučenie je bez evanjeliovej perikopy a obsahuje «Slovo blaženého mnícha Cyrila».
- 130 – 132 – Siedma nedeľa po Pasche, nedeľa Svätých otcov. Obsahuje polemickú pasáž o neverných ľuďoch, ktorí počúvajú falošnú Luterovu náuku.
- 132r – 133r – Nedeľa pred Povýšením svätého kríža.
- 133r – 135 – Na Povýšenie svätého kríža. Rozprávania o zjavení sa kríža Konštantínovi a jeho matke Helene.
- 135 – 137 – Na 1. október, Ponaučenie o Ochranе (Pokrov) presvätej Bohorodičky. Obsahuje apokryf o štyroch zázrakoch Bohorodičky.
- 137 – 141r – Na 8. novembra, na sviatok zbor archanjela Michala. Kázeň obsahuje ponaučenie a cyklus apokryfných príbehov o zvrhnutí anjelov a mocností a o zázrakoch, ktoré vykonal archanjel Michal.
- 142 – 146r – Život a zázraky sv. Mikuláša. Obsahuje krátky život a zázraky napísané v piatich osobitných rozprávaniach, ktoré hovoria o záchrane troch ľudí pred popravou, o Agrikovom synovi Vasilijovi, o záchrane topiaceho sa v mori, o koberci, o tom, ako traja kupci priniesli

- ostatky svätého Mikuláša do Bari a nových zázrakoch, ktoré sa počas prenesenia udiali.
- 146r – 148r – Ponaučenie v nedeľu pred Narodením Pána.
- 148r – 153r – Ponaučenie na Narodenie Pána; obsahuje apokryfné rozprávanie o mudrcoch známe aj ako Afroditiánova legenda.
- 154 – 155r – Ponaučenie na nedeľu po Narodení Pána, o vraždení neviniatok Herodesom.
- 155r – 157r – Ponaučenie na 1. januára, na Pánovu obriezku.
- 158 – 159r – Ponaučenie na nedeľu pred Zjavením Pána.
- 159r – 162r – Ponaučenie na sviatok Zjavenia Pána.
- 162r – 164r – Ponaučenie na nedeľu po Zjavení Pána.
- 165 – 168 – Ponaučenie na sviatok Stretnutia Pána (Hromnice).
- 168 – 170 – Ponaučenie na Zvestovanie presvätej Bohorodičky.
- 170 – 173 – Ponaučenie na 6. augusta na sviatok Premenenia nášho Pána Boha a Spasiteľa Ježiša Krista.
- 173 – 177r – Ponaučenie na sviatok Usnutia presvätej Bohorodičky, ktoré obsahuje apokryf o uložení rúcha Bohorodičky a o novej Tomášovej nevere.
- 177r – 179 – O súdnom dni a o poslednom súde.
- 179 – 182r – Ponaučenie na 20. júla na sviatok svätého proroka Eliáša, ktoré obsahuje život a rozprávania o zázrakoch tohto proroka.
- 182r – 188r – Desať Božích prikázaní. Usporiadanie nemá kánonickú štruktúru.

Ugliansky zborník Kľúč z konca 17. storočia

Druhá pamiatka sa označuje ako Ugliansky zborník Kľúč. Ide o cyrilský rukopis zakarpatskej proveniencie, ktorý vznikol na konci 17. storočia. Spolu s Uglianskym poučiteľným evanjeliom patrili uglianskemu pravoslávne mu kláštoru, o čom svedčia početné poznámky na margináliách rukopisnej knihy. Získal ju Julian Javorskij v roku 1926 kúpou, o čo svedčí nápis na predsádke «Приобр. въ августѣ 1926 г. въ с. Сокириницѣ, Марамороской жупы, въ Закарпатской Русь». V súčasnosti sa rukopis uchováva pod signatúrou IX C 18 v Oddelení rukopisov a starých tlačí knižnice Národného múzea Českej republiky v Terezíne.

Rukopis IX C 18 obsahuje 111 papierových listov formátu 29,5 × 19,5 cm zošitých do väzby z prvej polovice 20. storočia s tmavočerveným koženým chrbtom. Po roku 1980 bol tento rukopis reštaurovaný – listy boli oddelené od väzby, rohy a okraje boli doplnené papierovou suspenziou a potrhané okraje zalepené, potom boli jednotlivé časti dokumentu opäť zašité do väzby. V súčasnosti možno stav rukopisu charakterizovať ako uspokojivý, hoci po reštaurátorských úpravách okrajov prestali byť niektoré riadky a marginálne zápisy čitateľné. Paginácia arabskými číslicami sa uvádza v strede horného okraja listu novším rukopisom.

Názov „Kľúč“ dostal zborník azda na základe analógie s „Kľúčom razumenia“ Joanikija Naľatovského, o čom sa možno dozvedieť z dvoch zápisov «Сія книга реченая Ключъ, кто знае добре читати, Мареѡ Стефана». Mená niektorých predchádzajúcich majiteľov rukopisu (Štefana Mageja, Andreja Ivanča a Michala Rozmana) sa vyskytujú aj v rukopise IX C 19, čo potvrdzuje ich rovnaký pôvod. Iné poznámky na okrajoch sa dotýkajú rozličných nepriaznivých meteorologických podmienok počas trvania epidémie cholery v roku 1855, uvádzajú sa aj poznámky o povstaní Kurucov proti „nemeckému cárovi“ a poukazuje sa aj na nedostatok viery a i.

Rukopisnú knihu napísal jeden pisár v rozličných obdobiach, čo dokazuje charakter i rozmer písma i počet riadkov na jednej strane – od 22 do 42 riadkov. Typ písma je podľa J. Javorského⁶ a J. Vašicu⁷ polounciála, ktorá miestami prechádza do kurzívy a výrazne sa odlišuje od polounciálneho

⁶ Tamže, s. 71.

⁷ VAŠICA, J., VAJS, J.: Soupis staroslovanských rukopisů Národního musea v Praze. Praha 1957, s. 72.

typu rukopisu, ktorým je napísané ugljanske poučiteľné evanjelium. Táto ruka písala aj väčšinu poznámok na okrajoch v ugljanskom poučiteľnom evanjeliu. Rukopis charakterizuje napríklad aj obmedzené používanie nadriadkových znakov, prízvukov a titul i širšie medzery medzi jednotlivými slovami a vetami. V rukopise sa v menšej miere vyskytujú dekoratívne elementy (kurzíva a rumelka), no iniciály sú napísané hrubším písmom, začiatok rozprávania môže byť ozdobený iniciálou, ale jej prítomnosť, spôsob zápisu a rozmery sa dôsledne nedodržiavajú. Jednotlivé rozprávania nie sú od seba výraznejšie oddelené, v niektorých prípadoch je text napísaný takmer bez medzier, súvislo, inde sú do medzier medzi riadkami vpísané poznámky drobnejším písmom.

Niektoré rozprávania sú napísané cirkevnou slovančinou s miestnymi črtami, ale jazyk väčšej časti zborníka je pôvodný, živý marmarošský dialekt s mnohými výpožičkami z maďarčiny, poľštiny, češtiny alebo slovenčiny a rumunčiny.⁸

Aj táto rukopisná kniha predstavuje zborník ponaučení a legend cirkevného i svetského charakteru, ktoré sa používali ako poučné čítanie a pri koncipovaní kázni.⁹ Vybrané časti legend vydal J. Javorskij v roku 1931.

Obsah Ugljanskeho zborníka KPŭč:

- 1 – 3r – Ponaučení na nedeľu Paschy. V druhej časti textu sa nachádza apokryfný príbeh o zostúpení Krista do pekla a vyslobodení sputaného Adama a ostatných predstaviteľov Starého zákona okrem Šalamúna.
- 4 – 6 – Ponaučení na Kvetnú nedeľu obsahuje apokryf o vzkriesení Lazara, o jeho biskupstve na Kréte a o jeho smrti.
- 6 – 7 – Kázeň na nedeľu o mýtnikovi a farizejovi s evanjeliovou perikopou.
- 7 – 8r – Kázeň na nedeľu o mánotratnom synovi s evanjeliovou perikopou.
- 8r – Slovo o hneve. Obsahuje parafrázy antických filozofov v cirkevnej slovančine.
- 9 – 9r – Ponaučení o 10 prikázaniach.
- 10 – O prikázaniach, obsahuje tiež ponaučení o almužne.
- 10 – 13 – Univerzálna kázeň, ktorú možno použiť v akúkoľvek nedeľu. Ponaučení o siedmom, ôsmom a deviatom prikázaní.
- 13 – 15r – Ponaučení o obliehaní Samárie a o prorokovi Elizeovi.
- 15r – 18 – Ponaučení o dobytí Jericha a hriešnici Rachab.
- 18 – 21r – Ponaučení o Judite.
- 21r – 24r – Ponaučení o Acharovi.
- 24r – 25r – Ponaučení pre kresťanov o bohatých. Rozprávanie o Barlaamovi a Joazafovi s výkladom.
- 25r – 26r – Podobenstvo o dvoch služobníkoch: ľstivom a vernom.
- 26r – 27r – Ponaučení o živote a smrti v cirkevnej slovančine. O cárovi volenom na jeden rok, napísané v miestnom dialekte. Legenda z Gesta Romanorum.
- 27r – 28r – Legenda o tom, ako sa Kristus zbratal s Provom. V cirkevnej slovančine s nárečovými črtami.
- 28r – 29r – Výpisky z knihy *Biser* v cirkevnej slovančine s nárečovými črtami.
- 30 – O liste Pána diabla a o oslobodení Adama z pekla, pravdepodobne z *Limonária*.
- 30 – 31 – Dva výpisky z knihy *Mesiáš*, pravdepodobne od Joannikija Haľatovského.

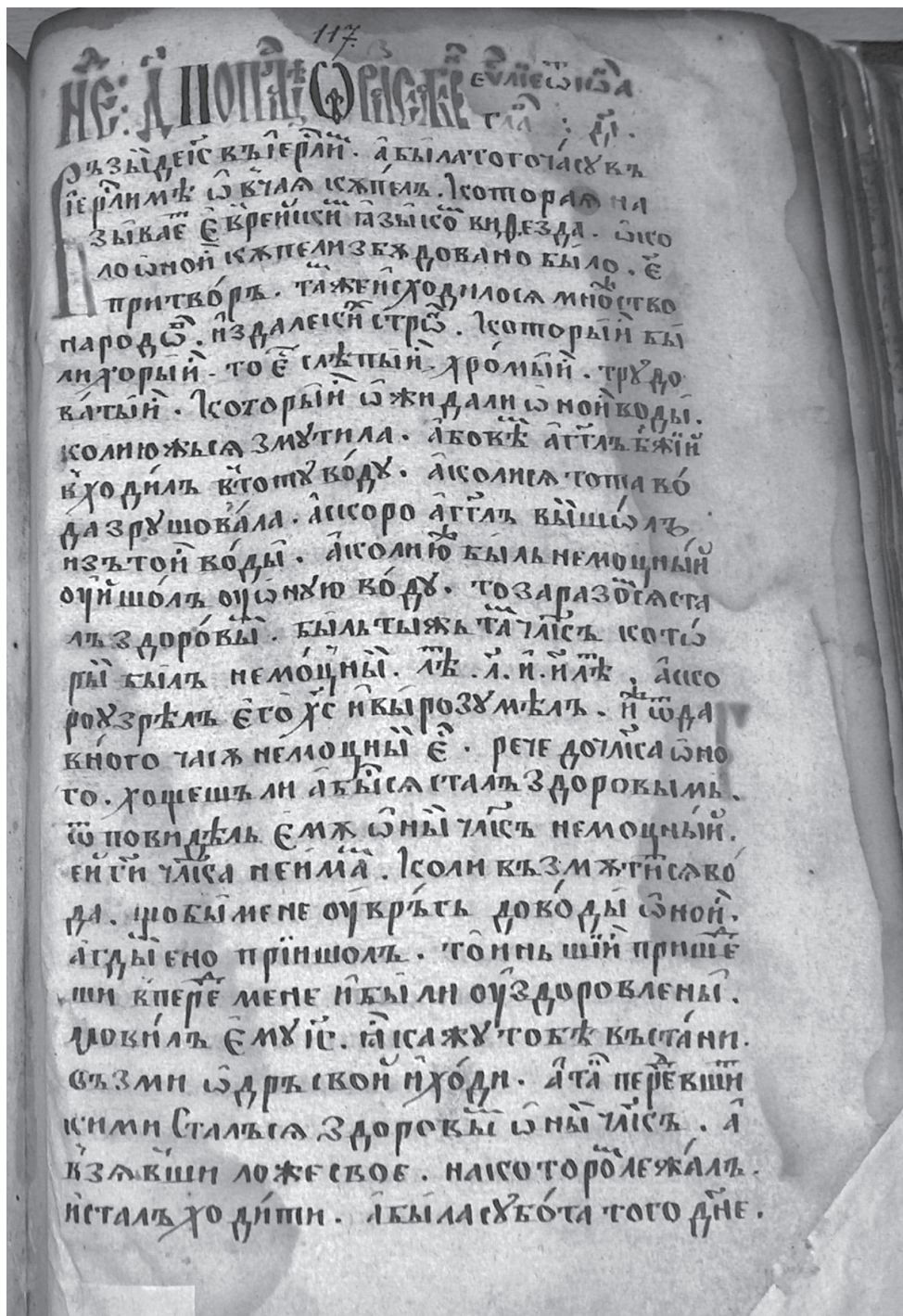
⁸ Podrobnejšie o tom ВАШИЧКОВА, С.: О лексических заимствованиях западнославянского происхождения в Угльском сборнике «Ключ». In Křižovatky Slovanů. Červený Kostelec – Praha, 2015, s. 81-93. VAŠÍČKOVÁ, S.: Maďarismy v Ugljanských rukopisech. In Slované: Souznění a konflikty. Červený Kostelec – Praha, 2016, s. 57-64.

⁹ ЯВОРСКИЙ, Ю.: Новые рукописные находки... s. 80.

- 31 – 33 – Kázeň na sviatok Narodenia Ježiša Krista.
- 33r – 34 – Rozprávanie o Sybile.
- 34 – 35r – Slovo o Joachimovi a Anne a o Narodení Bohorodičky, apokryf.
- 35r – 37 – Ponaučenie na 28. nedeľu po Všetkých svätých.
- 37 – Úryvok z *Limonisu* o bratovi Polumpiovi.
- 37 – Úryvok z *Paterika* o prvých a posledných mníchoch a o svetských ľuďoch, v cirkevnej slovančine.
- 37r – 39r – Videnie sv. Makaria o záhrobných súženiach a o raji.
- 39r – 40 – Slovo o cudzoložníkovi v cirkevnej slovančine.
- 40r – 41 – Slovo o ševcovi v cirkevnej slovančine.
- 41 – 41r – Výpisky z *Dioptry* (*Zrkadlo*) a z kníh Svätého písma.
- 42 – 44 – Rozprávanie o rytierovi a smrti.
- 44 – 44r – Ponaučenie o snoch na nedeľu Narodenia Pána.
- 45 – 47 – Ponaučenie na sviatok Narodenia Ježiša Krista o príchode troch kráľov a zjavení sa Trojice na rukách Bohorodičky. Apokryfná Afroditiánova legenda.
- 47 – 48 – Ponaučenie na sviatok narodenia Ježiša Krista.
- 48 – 49r – Ponaučenie o manne, ktoré obsahuje polemiku proti protestantom a ich vnímaniu eucharistie.
- 49r – Ponaučenie o panne odsúdenej do pekla za pýchu.
- 50 – 51 – Ponaučenie o svätej Trojici a o oživení upečeného teľaťa.
- 51 – 52r – Ponaučenie o skaze Sodomy; pokračovanie predchádzajúceho ponaučenia.
- 52r – 53r – Ponaučenie o Lotovi, našom pradedovi; pokračovanie predchádzajúceho ponaučenia.
- 53r – 54 – Kázeň adresovaná kresťanom, obsahuje povest' o cárovnej Šemiramiši.
- 54r – 56 – Výzva k modlitbe v nebezpečenstve s kompiláciou rozličných biblických motívov.
- 56 – 57 – Tri idoly cára Leva, legenda z Gesta Romanorum.
- 57 – 59 – O troch múdrostiach na predaj, legenda z Gesta Romanorum.
- 59 – 60r – História: pamätaj, človek, na smrť, legenda z Gesta Romanorum.
- 60r – 61r – Zlaté jablko, legenda z Gesta Romanorum.
- 61r – 62r – O Vespasiánovej dcére a rytierovi, legenda z Gesta Romanorum.
- 62r – 63 – Ponaučenie o zlodejovi, legenda z Gesta Romanorum.
- 63 – 64 – O kajúcom sa rytierovi v chráme, legenda z Gesta Romanorum.
- 64 – 66r – Tri úlohy, legenda z Gesta Romanorum.
- 66r – 67r – Ponaučenie sv. Nikifora adresované pravoslávny.
- 67r – 68r – Z besied Gregora Veľkého, papeža: tri príklady o návšteve chrámu.
- 69 – 69r – Slovo Jána Zlatoústeho o ženskej láske. Kompilácia zo Slovo o zlých ženách, rozšírených na Rusi a pripisovaných Jánovi Zlatoústemu.
- 70 – 70r – Legenda o pôvode pavlikiánov.
- 70r – O vojakovi, ktorému Ján Zlatoústý ukázal vojsko diablov.
- 71 – 72r – Slovo o múdrosti Šalamúna a zrade jeho ženy; v cirkevnej slovančine s nárečovými črtami.
- 73 – 75 – Slovo sv. Bazila o upísaní duše diabľovi; v cirkevnej slovančine s nárečovými črtami.
- 75r – 76 – Povest' o Panore-Sarmovile a živej vode.
- 76 – 76r – Úryvok z Fyziológa o jeleňovi.
- 77 – 77r – Na fašiangovú nedeľu, ponaučenie o poslednom súde.
- 78 – 80 – Ponaučenie pre kresťanov; z knihy Rúť.
- 80 – 81r – Ponaučenie o dobytí Jericha a o hriešnici Rachab; variant, porovnaj s. 15r – 18.

- 81r – 82r – Legenda o anjelovi strážnom.
82r – 84 – Pieseň hriešnych ľudí.
84 – 85r – Ponaučenie o Tobiašovi.
86 – Ponaučenie o Božom súde.
86r – 87r – Ponaučenie o almužne a cirkevných obetách.
87r – 89r – Ponaučenie o Zuzane a starcoch.
89r – 94 – Kázeň na Zbor (zhromaždenie) archanjela Michaela, ľudová apokryfická poviedka o zvrhnutí anjelov.
94 – 95 – Výklad evanjeliového podobenstva o figovníku.
95 – Otázky a odpovede o predmetoch a častiach bohoslužby.
95r – Dve rozprávania o spovedi.
96 – 97 – Ponaučenie o synoch proroka Eliáša a o prorokovi Samuelovi.
97 – 98r – Ponaučenie o Dávidovi a o Uriášovej žene.
99 – 99r – Ponaučenie o mlčaní, v cirkevnej slovančine.
100 – Ponaučenie pre reptajúcich.
100r – 101 – Výpisky z knihy *Dioptra* (*Zrkadlo*).
101r – 102r – Čarovné zrkadlo, legenda z Gesta Romanorum.
103 – Slovo o spravodlivosti, v cirkevnej slovančine.
103 – 103r – Legenda o púšti a anjelovi, v cirkevnej slovančine.
103r – Výpisky z knihy Besedy od patriarchu Genadija a ďalšie výpisky.
104 – Ponaučenie o Božej bázni, v cirkevnej slovančine.
104 – 104r – Ponaučenie mnícha Izaiáša o tom, prečo sa nemožno hnevať.
104r – 105 – Ponaučenie o ľudských vášňach, v cirkevnej slovančine.
105r – Výpisky z *Dioptry* o reptaní, v cirkevnej slovančine.
105r – 106r – Výpisky z *Dioptry* o prázdnych rečiach, v cirkevnej slovančine.
106r – 107 – Výpisky z *Dioptry* o mlčaní, v cirkevnej slovančine.
107 – 107r – Výpisky zo Svätého písma s krátkymi výkladmi, v cirkevnej slovančine.
107r – 108 – Ponaučenie pre kresťanov, v cirkevnej slovančine.
108 – Ponaučenie o strastiach života a uprednostňovaní smrti. Príklady z biblických kníh, v cirkevnej slovančine.
108r – Ponaučenie Jána Zlatoústeho, v cirkevnej slovančine.
108r – 109 – O pomstychtivosti, v cirkevnej slovančine.
109 – 109r – Ponaučenie o zlých ľuďoch.
109r – O závete cisára Justiniána.
109r – O lakomcovi, ktorý chcel byť pochovaný so svojím bohatstvom.
110 – 110r – Ponaučenie o slepých vodcoch na polemicko-religiózne tému.
110r – 111 – Výroky otca Makaria, v cirkevnej slovančine.
111 – 111r – Výpisky zo Svätého písma s krátkymi výkladmi.
111r – Slovo o zubrovi (idropovi), ktorý žije v mori, z Fyziológa.

Vydanie obidvoch uglianskych rukopisov v rámci edície Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, ktorá sa realizuje v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v spolupráci s Pontificio Istituto Orientale v Ríme, obohatí mozaiku zloženú z rôznorodých pamiatok cyrilскеj písomnej kultúry a poskytne cenný materiál o duchovnej kultúre v priestore bývalého Mukačevského biskupstva na hranici dvoch kultúrno-religiózných priestorov slovanského východu a západu.

Ugrianske poučiteľné evanjelium, fol. 117v obsahuje začiatok ponaučenia na štvrtú nedeľu po Pasche o ochrnutom, s prerozpráváním príslušnej evanjeliovej perikopy.

MÁRIA PROKIPČÁKOVÁ*

Irmologion Jána Juhaseviča Skliarskeho (poznámky k rukopisu z rokov 1784-1785)¹

PROKIPČÁKOVÁ, M.: Irmologion of Ján Juhasevič Skliarskij (Remarks on the Manuscript from the Years 1784-1785). *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 165-170 (Bratislava).

The paper focuses on the specific aspects of the manuscript irmologion of Ján Juhasevič Skliarskij. Unique details are shown not only by precise book presentations but also by the language and music records and a rare repertoire system. Presented irmologion redounds to the understanding of scribes, music and liturgical practice in the region of Byzantine-Slavonic tradition in Slovakia and the Sub-Carpathian area.

Irmologion, Ján Juhasevič Skliarskij, repertoire, music and text forms.

Rukopisný irmologion z rokov 1784-1785 (ďalej v skratke Ju1784-1785) považujeme za prvý zachovaný irmologion významného kantora a prepisovača kníh, rodáka z Príkrej na východnom Slovensku, Jána Juhaseviča Skliarskeho (1741-1814).² V aktuálnom súpise jeho desiatich známych rukopisných irmologionov je v celkovom poradí druhý, hneď po najstaršom známom hudobnom rukopise z rokov 1778-1779, o ktorom sa dodnes zachovali len zmienky.³

Irmologion Ju1784-1785 priradil k dielam Jána Juhaseviča Skliarskeho až Jurij Jasynovskýkyj vo svojej publikácii *Мелодії минулих століть* v roku 1984.⁴ V skorších publikáciách A. Petrova, J. Javorského, alebo I. Paňkevyča, ktoré sa ako jedny z mála venovali životu a dielu Jána Juhaseviča, autori ešte nevedeli o jeho existencii. J. Javorskij v roku 1934 považuje za najstaršie hudobno-liturgické dielo autora rukopisný irmologion z roku 1795.⁵ Od roku 1970 I. Paňkevyč síce pridáva k jeho dielam aj rukopis z rokov 1778-1779, ale Ju1784-1785 sa v súpise diel vyskytuje až v osemdesiatych rokoch minulého storočia.

* Mgr. Mária Prokipčáková, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV. Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia je súčasťou projektu APVV-14-0029 „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.“

² Podľa Jasynovského katalogizácie № 993. Ясинівський, Ю.: *Українські та білоруські нотолінійні Ірмології 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996, s. 466.

³ Viac pozri Ясинівський, Ю.: *Українські та білоруські нотолінійні Ірмології 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996, Маринčák, Šimon: *Irmologiony Jána Juhaseviča*. In: Zmapovanie liturgicko-hudobného dedičstva na Slovensku, (ed. Ján Veľbacký). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010. Našiel ho Ivan Paňkevyč v roku 1946 v Múzeu Redemptoristov v Michalovciach, ktoré je zároveň posledným známym miestom jeho uloženia. V súčasnosti ho považujeme za stratený. Viac pozri Па́нькевич, Іван: *Матеріали до історії мови південно-карпатських українців*. In: *Ведечкы зборник мѹзеа україїнської культури в Свіднику*, 4, II., Prešov, 1970.

⁴ Ясинівський, Ю.: *Мелодії минулих століть*. Жовтень, № 3, 1984, с. 111-114.

⁵ Яворський, Ю.: *Карпаторусский художник-писец Иоанн Югасевич и его графически-художественные произведения*. In: *Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси*. Praha, 1934.

Irmologion sa v súčasnosti nachádza vo fonde Historického múzea v Ľvove, pod signatúrou 209. Ako naznačuje marginálna poznámka v dolnej časti titulného listu, rukopis pre múzeum zaobstaral Peter Vojtaško v roku 1930.⁶ Doteraz nie je známe, kde sa od svojho vzniku až do umiestnenia v múzeu nachádzal a používal. Zachovali sa nám len torzovité poznámky na margináliách z rokov 1790 (f. 5r), 1825⁷ (f. 198v) a 1864 (f. 281v), ale bez konkrétnejšej výpovede. Pri mapovaní jeho ciest môže napomôcť zápis na fol. 198v od istého Ioana Mihal[k]o[viča], ktorý irmologion podľa všetkého používal ako učebnú pomôcku. Či bol aj jeho vlastníkom a s ktorým regiónom ho možno spájať, je zatiaľ predmetom hypotéz.

Zápis na titulnom liste uvádza, že Ján Juhasevič písal irmologion v svojej rodnej obci Prikra, dnes v svidníckom okrese na východnom Slovensku: „[...] ІРМОЛООН// Сн Рѣчѣ// Пѣснословѣ, Творѣніе// Прѣбнаго ѿца ншѣго// ІОАННА ДАМАСКЕННА// н Прочѣн ѿногочиннѣ ѿцѣ.// Сіе Писана Рокѣ Іѣѣѣѣ ѿѿѣ Мѣѣ Юліѣ// дна гѣ. // Писала Іоаннѣ Югалеѣн // Складскѣн ѿѿѣвн Прѣкрѣѣ// ПРИ ХРАМѣ АРХІЕПІСКОПА// Хѣѣ МНХѣННА.“ Autor ho prepisoval postupne v rokoch 1784-1785. Proces prepisu môžeme zreteľne vypožorovať z obsahu marginálnych poznámok, kde autor priebežne zapisoval časové údaje o tom, kedy uvedenú stranu prepísal. Za dátum začiatku prác na rukopise pokladáme 13. júl 1784, ktorý podobne ako na titulnom liste uviedol Juhasevič aj pod úvodnou miniatúrou sv. Jána Damascenského (f. 1v). Autorova precíznosť v záznamoch je zrejme aj z ďalších záznamov (f. 40v Рокѣ Іѣѣѣѣ ѿѿѣ Мѣѣ ѿКТОБѣѣ дна ѣ, fol. 75v Рокѣ Іѣѣѣѣ ѿѿѣ Мѣѣ НОЕМБѣѣ дна ѣ.). V tejto súvislosti treba vziať do úvahy, že zápisy sa nachádzajú väčšinou len pod kresbami miniatúr, a pri všeobecnom hodnotení postupu Juhasevičovej práce môžu byť zavádzajúce. Kresby totiž mohol autor spracovávať dodatočne. Ako príklad nech posluží vynechaný priestor jednej strany pred začiatkom šiesteho hlasu, ktorý plánoval autor doplniť neskôr.

Napriek tomu môžeme vysloviť aspoň orientačný údaj o rýchlosti prepisu irmologionu Ju1784-1785. Juhasevič na ňom pracoval asi osemnásť mesiacov, teda v princípe necelý jeden list na deň. Len pre porovnanie, žiaden z ďalších jeho irmologionov si nevyžadoval taký dlhý čas prepisu. Na prvom známom irmologione pracoval asi štrnásť mesiacov a mladšie rukopisy produkoval podstatne rýchlejšie. Rukopisný irmologion z roku 1803 a tiež z rokov 1811-1812 prepísal zhruba v priebehu piatich mesiacov a irmologion z roku 1806 dokonca za približne štyri mesiace.

Dôvodom dlhšieho obdobia na prepis Ju1784-1785 bol podľa všetkého veľký repertoárový rozsah diela a majstrovská práca pri zhotovení časovo náročných kolorovaných miniatúr a ornamentálnej výzdoby, ktorými sa rukopis výrazne líši od iných doteraz identifikovaných karpatských irmologionov.⁸ Žiaden z nich nedisponuje tak esteticky vyspelou a prepracovanou grafikou inšpirovanou renesančnými a barokovými gravúrami Leontija a Olexandra Tarasovyča, Hryhoryja Levyc'kého alebo Nykodéma Zubryc'kého.

V čase prepisu irmologionu mal autor 43 rokov a bol už skúseným prepisovačom s ustáleným a precíznym rukopisným štýlom. Hoci zatiaľ nie je známe, komu bol irmologion dedikovaný, domnievame sa, že bol písaný na objednávku pre praktické využitie na liturgické a edukačné účely, tak ako aj ostatné jeho diela (porov. marginálne textové a notové zápisy, probatio calami a pod.).

⁶ Ясиновський, 1996, с. 466.

⁷ Pod zápisom z roku 1825 sa nachádza čiastočný notový záznam (mienený ako kópia) spevu ôsmeho hlasu МЛТИ ѿѿѣ ПОЗНАѣ, ktorý sa nachádza na protiľahlej strane. Je výsledkom výcviku mladých učňov v písaní nôt.

⁸ Ako *karpatské* uvádzame v tejto súvislosti zachované zbierky liturgických spevov, ktoré sa svojim pôvodom, miestom používania, či nájdenia, viažu k prostrediu západného oblúku Karpát. Do výberu patria napr. Irmologion Arch8465, Jágerský irmologion z prelomu 17. a 18. storočia, Irmologion Mihala Ternovského z roku 1729, Irmologion Michaila Rydzaja z Kojšova z roku 1790, všetky irmologiony Jána Juhaseviča Skliarskeho a iné.

Rukopisný irmologion sa zachoval takmer v kompletnom znení na 282 fóliách. V úvode irmologionu chýba jeden list so začiatkom piesní dogmatika prvého hlasu. V úplnej verzii je tu uvedený až nápev *Се исполниша Ісанию прореченіе*. Pokračuje irmosmi na sviatky a nedele určené pre prvý hlas. Každý hlasový celok autor uzatvára *stolpovými* irmosmi, ktoré sú z repertoáru iných karpatských zbierok takmer úplne vynechané.⁹ Repertoár irmologionov sa postupne prispôboval požiadavkám objednávateľov a zredukoval svoju osnovu na základné spevy oktoichu a najdôležitejšie sviatočné spevy, ktoré boli v bohoslužobnej praxi najviac používané.

Irmologion Ju1784-1785 obsahuje základné kánonické spevy organizované postupne v každom hlase v poradí celistvých kánonov, a preto ho priradujeme k tzv. gréckemu štruktúrnemu typu.¹⁰ V slovanskom prostredí ide o pomerne vzácny typ irmologionov. Už podľa teórie Ervina Koschmiedera bol pre slovanské prostredie typický naopak druhý z dvojice irmologionov grécko-byzantskej hymnografickej tradície, ktorý označil ako *Odes Orders*, tzn. usporiadaný podľa piesní. Považuje ho dokonca za produkt slovanskej hymnografickej tvorby.¹¹ Práve alternatívny typ, tzv. *Kanons Orders*, do ktorého spadá aj Juhasevičov irmologion Ju1784-1785, priradil výlučne ku grécko-byzantskému obradovému areálu.¹²

S uvedeným evidentne súvisí skutočnosť, že v slovanských oblastiach zachováva grécku osnovu repertoáru okrem Ju1784-1785 len 25 ďalších známych rukopisov.¹³ Šesť z nich pochádza zo 17. storočia, dva irmologiony datujeme do 19. storočia, pričom najviac pamiatok tohto typu, až osemnásť, vzniklo v 18. storočí.¹⁴ Treba zdôrazniť, že pätnásť rukopisov je uložených vo Ťvovských archívnych inštitúciách, dve pamiatky sa v súčasnosti nachádzajú v Užhorode a jeden irmologion vo Varšave. Štyri rukopisy sa uchovávajú aj knižnici v Kyjeve, Sankt Peterburgu a Moskve, pričom pri ďalších štyroch tituloch nepoznáme ich bližšie lokálne zaradenie. Geografickú polohu miest vzniku a následného uloženia týchto rukopisov nepovažujeme za náhodnú. Ich centralizácia do oblastí Haliče a Przemýslanskej eparchie naznačuje, že by mohli súvisieť s istou regionálnou tradíciou, ktorá považovala za významné šíriť vo svojom prostredí štandardy ešte grécko-byzantskej tradície. Napokon, táto teória by nebola ďaleko od ideológie sympatizantov slovanskej grécko-latinskej kultúrnej jednoty ešte v čase konfesiónálnych konfliktov v polovici 16. storočia.¹⁵

Okrem Juhasevičovho irmologionu z rokov 1784-1785 zachovávajú grécky typ repertoárového usporiadania len ďalšie dva karpatské irmologiony – rukopis, ktorý je súčasťou zbierkových fondov Národopisného múzea v Užhorode pod sign. I-459¹⁶ a tiež irmologion Mus 3.250/1

⁹ Výnimku tvorí rukopisný irmologion označovaný ako Arch8465, ktorý *stolpové* irmosy radí na koniec rukopisu.

¹⁰ Ясиновський, Ю.: *Український нотолінійний ірмологій як тип гімнографічного збірника: зміст, структура*. In: *Записки НТШ*, т. 226, Львів, 1993, s. 52-53.

¹¹ Koschmieder, E.: Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente. In: *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Neue Folge*. № 37, 1955, s. 69.

¹² Koschmieder, 1955, s. 69.

¹³ Ясиновський, 1996, s. 466.

¹⁴ V gréckom type vznikli napr. Irmologion z posl. štvrtiny 17. stor., *F604*, Národné múzeum v Ľvove, používaný v Sambore pri Ľvove; Irmologion z 18. stor., *O11*, Národné múzeum v Ľvove, používaný v obci Ljašky pri Przemysli; Irmologion z 18. stor., *O19*, Národné múzeum v Ľvove, používaný v obci Lopinka v lemkovskej oblasti; Irmologion Joana Efremoviča z roku 1702, *F271*, Národné múzeum v Ľvove, vznikol v obci Kormaniči na juh od Przemysla a iné.

¹⁵ Цалай-Якименко, О.: *Перекладна піснв література XVI- XVII століть в Україні та її музично віршова форма*. ЗНТШ. Том 226 (CCXXVI). Праці Музикознавчої комісії, 1994, с. 11.

¹⁶ Riadi sa marginálnymi zápismi na stránkach irmologionu [Сню книгу Ірмологій купив рад Божній] йванъ Рѣпини въ радѣ божяго йвана Кирилъка року въ (sic!) кождого 1808 мѣсяца февруаря дна 8 за публота нѣмецкого (fol. 64v-69v). Irmologion sa v polovici 19. storočia nachádzal vo farnosti Igněcz (Znyáčovo), vo filiálke Cselleno (pozri zápis, fol.156v). Vlastnil ho miestny kantor a učiteľ Joan V. Pazuchanič. Cf. *Schematismus Venerabilis Clerici Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini 1864* (Unghvarini 1864) 27.

Irmologion Ju1784-1785 je zapísaný cyrilskou polounciálou. Oproti iným karpatským irmologionom používa čiastočne aj prednikonovský variant kánonických textov. Jeho začlenenie do obsahu je však značne nesystematické. V tejto súvislosti teda hovoríme o prechodnom štádiu a ešte neustálenom zaradení prednikonovských a už reformovaných textov. Najdôslednejšie ich autor využíva práve v irmologione z rokov 1784-1785, avšak výnimočne sa k nim vracia aj vo svojom poslednom rukopise z rokov 1811-1812. Nedôslednosť v používaní reformovaných textov je čiastočne zachytená aj v iných karpatských prameňoch, najmä v doteraz najstaršom z nich, ktorý označujeme ako Arch8465 (označenie podľa signatúry rukopisu).

Arch8465, 17.stor.

[illegible][illegible][illegible]

ѿ іа-влю- сѧ сѧѧ-ло тѧ-жѧ-вѧ-а ѿ ко-по-ѧ ра-дѧ-а- сѧ то-а чѧ-де-а.

 ѿ іа-вѣи-ѣа ѿѣ-тло то-ѣ-ѣѣ-ѣѣ-ѣѣ ѿ ро-по-ѣ ѣѣ-ѣѣ-ѣѣ то-ѣ ѣѣ-ѣѣ-ѣѣ

и́мъ-бл҃гоу-сѧ ѿбѣ-тлоу тогѡ-же-вѣдо-у́ю и́бо-мо-ѹ рѣ-дѡ-сѧ то-дѣ чы-ае-мъ.

¹⁷ Príslušnosť ku karpatskej tradícii v prípade uvedeného irmologionu zatiaľ len predpokladáme. Je datovaný do prvej polovice 18. storočia. V Jasínovského katalógu sa nenachádza.

Nadálej nevyriešené zostávajú otázky o vzoroch k prepisu a vôbec rozmer, ako veľmi predloha zasahovala do svojich novších interpretácií. Zapísané nápevy boli totiž modifikované živými, vonkajšími vplyvmi pisárov, spevákov a aj všeobecnej regionálnej tradície. Tak ako sa v jazykovom zápise odzrkadľovali ortografické návyky autora, podobne sa mohli v hudobnom zázname odraziť jeho spevácke schopnosti, počuté varianty a pod. Hoci charakter vtedajšej živej hudobnej tradície sa z našej súčasnej pozície odhaduje len ťažko, zapísané formy aspoň v základných črtách zachovali znenia jednotlivých nápevov.

Práve v tejto súvislosti a zároveň v celom kontexte iných hudobných liturgických diel v karpatском priestore vychádzajú na povrch špecifiká Juhasevičovho irmologionu z rokov 1784-1785. Nepochybne predstavuje významné dielo v histórii cyrilскеj spisby na východnom Slovensku, a to nielen v zmysle výnimočnej knižnej a písárskej praxe, ale najmä v obsahu a šírke zapísaného repertoáru, čím podáva autentické svedectvo o hudobnom a textovom znení liturgických spevov v 17.-18. storočí. Zachováva všetky atribúty písárskej praxe svojej doby, ba dokonca ich prevyšuje. Je zrejmé, že autor mienil vytvoriť dielo, ktoré mohlo konkurovať tlačeným vydaniám, čo sa mu aj vskutku podarilo. V jednom diele sa odzrkadlili pokrokové tendencie grafickej podoby s prvkami barokovej ornamentiky a už konvenčný notačný zápis položený na základoch západoeurópskych notačných systémov. Zároveň sa však autor držal starších foriem textového zápisu v prednikonovskom variante a nepriamo siahol až ku grécko-byzantským vzorom repertoárovej osnovy. Aj na základe týchto argumentov považujeme Juhasevičov irmologion z rokov 1784-1785 za vyspelé dielo a za dôležité svedectvo o vzdelanostnej úrovni a pokročilej písárskej praxi, ktoré boli v 18. storočí v oblastiach východného Slovenska a Zakarpattia živé a platné.

Literatúra

- Цалай-Якименко, О.: Перекладна півча література XVI- XVII століть в Україні та її музично віршова форма. ЗНТШ. Том 226 (CCXXVI). Праці Музикознавчої комісії, 1994.
- Ясиновський, Ю.: Мелодії минулих століть. In: Жовтень, № 3, 1984.
- Ясиновський, Ю.: Український нотолінійний ірмолой як тип гимнографічного збірника: зміст, структура. In: Записки НТШ, т. 226, Львів, 1993.
- Ясиновський, Ю.: Українські та білоруські нотолінійні Ірмолі 16-18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львів: Місіонер, 1996.
- Яворский, Ю.: Карпаторусский художник-писец Иоанн Югасевич и его графически-художественные произведения. In: Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси. Praha, 1934.
- Koschmieder, E.: Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente. In: Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Neue Folge. № 37, 1955.
- Marinčák, Š.: Irmologiony Jána Juhaseviča. In: Zmapovanie liturgicko-hudobného dedičstva na Slovensku, (ed. Ján Veľbacký). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010.
- Панькевич, І.: Матеріали до історії мови південно-карпатських українців. In: Вedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry v Svidniku, 4, II., Prešov, 1970.
- Schematismus Venerabilis Clerio Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini 1864. Unghvarini, 1864.

ANNA RAMŠÁKOVÁ*

Metódy tvorby máp Slovanského jazykového atlasu¹

RAMŠÁKOVÁ, A.: Working methods used in a project Slavic Linguistic Atlas. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 2, pp. 171-180 (Bratislava).

The main idea of the following paper is to bring to a wider professional community methodology of the map's preparation for lexical-word-formation series of the international research project Slavic Linguistic Atlas, which has not yet been given more attention. As an example we use the preparation of a separate dialect map SI 1844° 'старая женщина' ('old woman'), a legends pertaining to it and a commentary for the upcoming volume within aforementioned series of Atlas – Family relationships.

Slavic Linguistic Atlas, areal linguistic, lexical-word-formation series, morphological analysis, cartographic techniques, computer support using a MAPola programme.

Medzinárodný výskumný projekt Slovanský jazykový atlas (ďalej SJA; v jazykovednej slavistike známy a najčastejšie uvádzaný pod skratkou OLA – Общеславянский лингвистический атлас) poskytuje priestorové spracovanie prirodzených zmien jazykov celého slovanského teritória v ich nespisovnej podobe. Postupne nadobúda hmatateľné výsledky v podobe atlasov, súborov máp, ktoré kartograficky spracúvajú jazykovú situáciu vo všetkých slovanských jazykoch. Doteraz vyšlo dovedna 14 zväzkov SJA v rámci lexikálno-slovotvornej a hláskoslovnej série. Vyše 10 zväzkov je v rôznom štádiu rozpracovanosti od kompletizovania materiálu až po finálne práce, pričom všetky materiály sa postupne sprístupňujú na elektronickej adrese www.slavatlas.org.

V rámci lexikálno-slovotvornej série kolektív zainteresovaných odborníkov pripravuje vydanie zväzku spracúvajúceho tematickú oblasť rodinných vzťahov. Ešte v novembri 2013 v Portoroži v Slovinsku v priebehu jedného z rokovaní lexikálno-slovotvornej sekcie Bulharská národná komisia (ďalej redakcia) predstavila sedemnást máp do zväzku Rodinné vzťahy, ktorý sa podujala redakčne pripraviť. Na zasadnutí sekcie redakcia prípravu ďalších nových máp rozdelila medzi autorov z jednotlivých národných komisií. Slovenská národná komisia dostala za úlohu pripraviť tri mapy. Podľa Dotazníka (Вопросника Общеславянского лингвистического атласа. Moskva: Nauka, 1965, s. 142) išlo o otázky SI 1842 'мать отца или матери', SI 1843° 'мать отца или матери' *hypocor* (Nsg) a SI 1844° 'старая женщина'. Údaje z terénnych zápisov, prislúchajúcich tematickej oblasti rodinných vzťahov, prinášajú bohaté a zaujímavé údaje nielen o územne diferencovaných lexikálnych variantoch, ale sú tiež zamerané na získanie obrazu o rozdieloch v tvorení slov. Túto skutočnosť napr. potvrdzuje tiež otázka SI 1844°, zisťujúca pomenovania významu 'stará žena', ktorá na prvý pohľad neprináleží tematickému okruhu.

Cieľom nasledujúceho príspevku je priblížiť širšej odbornej verejnosti metodológiu práce pri príprave máp do lexikálno-slovotvornej série atlasu, ktorej doteraz nebola venovaná väčšia pozornosť. Ako príklad využívame prípravu samostatnej nárečovej mapy SI 1844° 'старая женщина' ('stará žena'), k nej prislúchajúcej legendy a komentára do spomínaného pripravovaného zväzku Rodinné vzťahy.

* Mgr. Anna Ramšáková, PhD., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0104/14 Slovanský jazykový atlas.

Metodika. Prípravné práce

Záväzné podklady na spracovanie mapy, zisťujúcej pomenovania starej ženy v rámci celého slovanského jazykového priestoru, pozostávali zo súboru terénnych zápisov získaných v príslušnej sieti 843 bodov (obr.² 1) a morfonologickej rekonštrukcie sledovaného javu (etymologickej analýzy) – súboru tvarov (etymónov rozsegmentovaných na jednotlivé morfémy) rekonštruovaných na východiskový praslovanský stav (obr. 2a)³. Ku každému etymónu boli priradené čísla tých výskumných bodov, v ktorých získané pomenovanie zodpovedalo danému etymónu. Jednoduché podčiarknutie čísla signalizuje výskyt dvoch pomenovaní jednej reálie v danej lokalite. Dvojité podčiarknutie čísla ukazuje na zachytenie troch a viacerých foriem označujúcich tú istú reáliu v príslušnom výskumnom bode (obr. 2a). Napokon súbor záväzných podkladov uzatvárali Princípy práce a kartografovania (teoretických východísk, praktických inštrukcií a metodických postupov pri spracúvaní jazykového materiálu) na karte do 11. zväzku Rodinné vzťahy (obr. 3), ktoré vyhotovila redakcia – národná komisia redakčne pripravujúca príslušný zväzok.

Skôr ako sme si začali pripravovať vlastné východiskové materiálové podklady, v zaslaných materiáloch sme si overili, či každý jeden terénny zápis z tej-ktorej lokality má jemu príslušajúci etymón. Neskôr sme do zaslaných materiálov, na základe konzultácií s

SI 1844 ° 'старая женщина'

1 s'tara	178 ba:ba
2 stá:ra že'na	179-180 -
3	181 stařena, ba:ba, stařenka, babička, stara: tetka, stara:
4	ba:ba
5 s'ta:ra 'žig:nška, s'ta:rka (r)	182-184 -
6	185 ba:ba, bapka, stara: ba:ba, stara: bapka
7	186-187 -
8 stá:rka	188 ba:ba, bapka
9 stá:rka	189-191 -
10	192 baba, stara: baba, "stařena
11	193-195 -
12	196 bapka
13 s'ta:ra 'žjena	197 stara roba, stařenka
14 stá:ra žig'nška, tjá:ta	198 ba:bička
15	199-204 -
	205 stara: roba, stara: tetka, bab'enka, stara: bapka
	206-207 -
	208 stara: žena, stareňka (expr)
	209-211 baba, bapka
	212-213 starena

Obr. 1 Terénne zápisy v príslušnej sieti bodov.

SI 1844

bab-a	25, 51, 55, 60-62, 67, 71, 77, 80, 82, 101, 103-104, 108, 114-116, 119-121, 123-133, 135-141, 144-145, <u>176</u> , 178, <u>181</u> , <u>185</u> , <u>188</u> , <u>192</u> , 209-211, 214, 226, 228-232, 357, 361, 373, 383, 401-402, 405, 407, 409-410, 414, 416, 423-426, 430-431, 433-435, 437-438, 440-441, 443-444, 447, 449, 451, 455, 457-459, 461, 463, 465-468, 470, 473-476, 478-479, 481-485, 488, 490-492, 494-500, 503, 505-507, 511, 513, 517, 523-524, 726a, 836, 843, 847, 849-851;
star-A bab-a	86, 105, 108, <u>176</u> , <u>181</u> , <u>185</u> , <u>192</u> , 215, 227, 233, 241, 243, 246, 301, 308, 310-311, 331, 337-338, 345, 376, 403, 418-420, 422, 433, 439, 460, 469, 475, 486, 511, 514, 521, 545,
star-en-uk-A bab-a	522,
bab-uk-a	<u>185</u> , 188, 196, 209-211, 311, 313, 325, 506, 537, 544, 637, 660, 754, 768, 789, 800, 825-826, 828, 843;

Obr. 2a Súbor rozsegmentovaných etymónov s číselnými údajmi výskumných bodov.

² Priložené obrázky 1 – 3 a 7 predstavujú výseky z plných súborov.

³ Morfonologickú rekonštrukciu sledovaného javu pripravila členka morfonologickej sekcie SJA.

vedúcou grantu SJA Adrianou Ferenčíkovou, vniesli nasledujúce zmeny. Najprv sme vyčlenili samostatný etymón star-*ъk-A*, ukazujúci na adjektívne skloňovanie (na ktoré odkazuje v rámci formy veľké písmeno označené kurzívou – v tomto prípade je to gramatická morféma *A*) v niektorých slovenských nárečiach (v našom prípade išlo o výskumné body č. 219 – 221). Pôvodný etymón star-*ъk-a* sme ponechali, ale z číselného súboru jemu prislúchajúcich lokalít sme vyčlenili uvedené slovenské lokality. Ak by sme ponechali pôvodne pridelený etymón, nebolo by z neho zrejmé, že v niektorých slovenských nárečiach ide o adjektívne skloňovanie a v konečnom dôsledku by rekonštruovaný praslovanský tvar nezodpovedal skutočne zachytenej jazykovej realite v daných lokalitách. Ďalej sme spojili etymóny bab-*ъk-a* a ba=*k-a* do jedného všeobecnejšieho spoločného východiska baB-*ъk-a*, pričom sme pri etymóne ponechali údaj odkazujúci na skutočnosť, že zmena B-*ъ* > *ø* sa uskutočňuje iba v nárečí lokality č. 51 (z územia dialektov Bosny a Hercegoviny). Napokon sme k etymónu star-*A* bab-un-i (prináležiacemu lokalite č. 420 s ukrajinským nárečím) uviedli odkaz na odbornú literatúru – na ukrajinský jazykový atlas (Атлас української мови, 1988, том II, карта 48), ktorý dokumentuje príslušnú zmenu v sledovaných nárečiach (podrobnejšie pozri obr. 7). Ak sa pri porovnávaní terénnych zápisov a zadefinovaných etymónov zistia nezrovnalosti či nedôslednosti, je potrebné ich do príslušných pôvodných súborov vniesť a náležite farebne označiť (obr. 2b). V našom prípade sme vniesli chýbajúce, resp. vymazali nadbytočné číselné údaje lokalít pri príslušných etymónoch, vyčlenili sme či spojili etymóny. Takisto sme zjednotili formálnu podobu skratiek použitých v súbore terénnych zápisov, ktoré by mohli pôsobiť rušivo. Na závažné zmeny, vnášané do zaslaných podkladových súborov, sa obyčajne odkazuje v samostatnom liste Informácia pre redakciu (Информация для редакции, obr. 7), ktorý autor mapy, legendy a komentára zasiela redakcii.

Z obrázkov je zrejmé, že na spracovanie jazykového materiálu v rámci projektu SJA sa využíva špeciálny font znakov, vychádzajúci zo zásad jednotnej fonetickej transkripcie uplatňovanej v tomto projekte, záväznej pre všetky zainteresované pracovné skupiny.

Podklady pre redakciu

Po revízii zaslaných materiálov sme si vypracovali vlastné podklady – t. j. Legendu a Komentár (ktoré sme vytvorili v programe MS Office Word a ktoré sa v rámci atlasu uvádzajú na jeho pravej strane), údaje z ktorých bolo potrebné vniesť do elektronickej šablóny slúžiacej na vytvorenie východiskovej mapy.

Legenda (obr. 4a, 4b) musela obsahovať signatúru, číslo a znenie otázky. Pod tieto údaje sme na orientáciu uviedli spisovné podoby sledovaného javu v slovanských jazykoch. V našom prípade sme nemali k dispozícii spisovné podoby, ktoré národné komisie pôvodne zaslali spolu s terénnymi zápsmi. I napriek tomu, že sa nám nepodarilo získať všetky spisovné ekvivalenty, podklady sme odoslali. Materiály neskôr prechádzajú nevyhnutnými niekoľkonásobnými kontrolami. Následne sme systematicky uviedli z hora nadol symboly (značky, figúry) a im prislúchajúce formy (etymóny, tvary rekonštruované na praslovanský stav), ktoré sme danými symbolmi interpretovali na mape. Figúry (a teda i etymóny) sme zoradili podľa stupňa rozšírenosti od najfrekventovanejších po najzriedkavejšie, obyčajne v poradí kruh ○, trojuholník △, štvorec □, obdĺžnik ▭ atď. Tvar figúry zodpovedá koreňovej morféme príslušnej formy. Repertoár značiek, v konečnom dôsledku ich využitie, závisí tiež od samotného autora mapy, od jeho priestorovej obrazotvornosti, jeho zmyslu pre systematickosť a logickú súvislosť. Po prvej najfrekventovanejšej forme (najčastejšie označovanej prázdny kruhom) sme uviedli všetky jej deriváty (vrátane ostatných figúr v tvare kruhu, ale s rôznou vnútornou plochou figúry). Výplň vnútornej plochy figúry teda ukazuje na rozličné slovotvorné obmeny. V našom prípade napr. derivačná morféma -*ъk-* je zastúpená zvislou čiarou vo vnútornej ploche figúry, napr. ▮ žen-*ъk-a*, ◇ star-*A* tet-*ъk-a*. Na morfémy -*ux-*, -*uš-* odkazuje jedna plná polovica vnútornej plochy

figúry, napr. ▲ star-ux-a, ▲ star-uš-ik-a. Segment -in- zastupuje krížik v celej plnej vnútornej ploche figúry, napr. ▲ star-ov-in-a či ☞ star-A kob-et-in-a (obr. 4a, 4b). Z uvedeného je zjavné, že systém vyjadrovania jazykového obsahu pomocou grafických symbolov má svoje jasné vnútorné logické väzby, ktoré takisto umožňujú čitateľnosť mapy.

Sl 1844		432, 452, 529, 533, 535-536, 538-539, 541, 550, 553, 555,
bab-a	25, 51, 55, 60-62, 67, 71, 77, 80, 82, 101, 103-104, 108, 114-116, 119-121, 123-133, 135-141, 144-145, 176, 178, 181, 185, 188, 192, 209-211, 214, 226, 228-232, 357, 361, 373, 383, 401-402, 405, 407, 409-410, 414, 416, 423-426, 430-431, 433-435, 437-438, 440-441, 443-444, 447, 449, 451, 455, 457-459, 461, 463, 465-468, 470, 473-476, 478-479, 481-485, 488, 490-492, 494-500, 503, 505-507, 511, 513, 517, 523-524, 726a, 836, 843, 847, 849-851,	558, 564-566, 573-575, 579-580, 582-584, 586-588, 602, 605-606, 613, 618, 620-622, 625, 630, 633, 635, 638, 640-642, 644-645, 647, 651-656, 661-662, 667-671, 674, 676-679, 681, 683-684, 689-691, 693-694, 699-701, 704-706, 709, 716, 718, 720, 727-729, 731, 734-737, 739-741, 743-744, 746-747, 749-750, 753, 755, 757-763, 767, 769, 771-775, 777, 779-783, 785-786, 791, 793-795, 797-799, 805-806, 808, 810-814, 817, 820-822, 827, 835, 837, 839, 845-846,
star-A bab-a	86, 105, 108, 176, 181, 185, 192, 215, 227, 233, 241, 243, 246, 301, 308, 310-311, 331, 337-338, 345, 376, 403, 418-420, 422, 433, 439, 460, 469, 475, 486, 511, 514, 521, 545,	66, 102, 105, 107, 134, 143, 175, 177, 179-180, 182-184, 186-187, 189-191, 193-195, 199-204, 206-207, 277, 288, 310, 325, 330, 333-336, 339-343, 347-348, 351-356, 358-360, 362-363, 365-369, 374-375, 377-379, 382, 384-387, 389, 391-399, 730, 801, 816,
star-en-ik-A bab-a	522,	5, 102, 105, 107, 156, 167, 192, 208, 216-218, 239, 241, 246-249, 252, 269-270, 277, 280, 283, 288, 290, 292, 310, 313, 322, 325, 465, 492, 502, 505, 607, 637, 695, 792, 843, 852.
baB-ik-a (B-B > o)	51, 185, 188, 196, 209-211, 311, 313, 325, 506, 537, 544, 637, 660, 754, 768, 789, 800, 825-826, 828, 843,	
star-A bab-ik-a	185, 205, 319,	
bab-en-ik-a	205,	
bab-ik-ik-a	181, 198,	
bab-ul-ik-a	304,	
star-A bab-un-i [?]	420 (AYM 1988, том II, карта 48),	
bab-us-ik-a	792,	
bab-uš-ik-a	665, 702, 732, 792, 800, 825,	
star-A bab-ik-a, B > o	238, 309,	
star-O bab-ik-o	241,	
star-A	1, 44, 53, 81, 92, 95-97, 102, 104, 110-111, 167, 344, 346, 349, 364, 370, 383, 400-402, 404-405, 407-409, 423, 425, 427-428, 436, 440, 442, 448, 456-457, 460, 463, 471-472, 476-477,	

Wykonala: Jadwiga Waniakowa
Sprawdził: Janusz Siatkowski

XI 2011

Údaje preverila a zmeny vnesla: Anna Ramišková 6/2015

Obr. 2b Pôvodný súbor (rozsegmentovaných etymónov s číselnými údajmi výskumných bodov) po vnesení doplnení a ich náležitom označení.

ПРИНЦИПИ ЗА ИЗРАБОТВАНЕ И КАРТОГРАФИРАНЕ НА КАРТИТЕ НА Т. II "СТЕПЕНИ РОДСТВА" НА ОЛА

Лексиката, с която се изразяват роднинските връзки в славянските езици, принадлежи към най-стария общославянски (а ядрото ѝ – към индоевропейския) фонд и демонстрира не само сложността и разклонеността на традиционната система на родствените отношения, но и характерните за славянските наречия на тяхното осмисляне. Образоването и степента на сложност на роднинската терминология зависят от характера на езика и от структурата на родството, или с други думи – от националната традиция.

Родовата система е свързана с закономерни взаимовръзки между лица, които се намират в определени роднински (биологични или по брак) отношения, изразени чрез термини (Горгиева, Москва, Радева). Най-важни са двете основни групи – родство по кръв и родство по брак. Роднинската терминология е система от термини, формирана в съгласие със структурата на родството, и отгук познаването на тази терминология води до разкриването на роднинските отношения.

Американският учен Морган смята, че макар брой кръвни сродници се отбелязват със специфични термини в индоевропейската семейна система: дядо и баба, татко и майка, брат и сестра, син и дъщеря, внук и внучка, чичо и стринка, вуйчо и вуйна, зеля и зелян, братовчед и /

5. Всички единични случаи с некартографиран корен се представят в коментара, а на картата са без знака *.

6. Върху картата всички некартографиран единични названия получават знак *.

7. Когато в един и същи пункт названието са повече от три, завали тези, които не се картографират, се поставя знак * и те се посочват в коментара.

8. Когато лексемата само формално съвпада с картографираната дума, но има друго значение, тя не се картографира, а се коментира, сравн. 'mamica' 'баба', а не 'майка'; 'matyška' 'попадна', а не 'майка'. Върху пункта се поставя знак *.

9. Знак ^{oo} получават лексемите, за които в индексите има бележки: старо, ново, образно, пейоративно, разко, фолклорно, експресивно, книжовно, писмено, уважително, официално, субстантивизирано, християнско/юдахизмани.

10. Знаците за словосъчетания са напр.:

○ – с кръче под знака – прилагателно + съществително

○ – с кръче над знака – съществително + прилагателно

3 – с кръче отляво на знака съществително + съществително в падеж; съществително + предлог + съществително; предлог + съществително + съществително

2 – с кръче отляво на знака – синтактична конструкция

Obr. 3 Principy práce a kartografovania na karte do II. zväzku Rodinné vzťahy Slovánskeho jazykového atlasu.

Materiál k otázke SI 1844° ‘stará žena’ sme zatiaľ definitívne v rámci našich pracovných úloh a povinností spracovali do 15 etymónov zastupujúcich jednoslovné pomenovania: baba, baBĚka, babiĚka, babuĚka, starA, starĚka, starĚkA, starena, stareĚka, stareĚkA, starica, staruĥa, staruĚka, starovina, ženĚka (obr. 4a) a do 10 foriem zastupujúcich dvojslovné pomenovania: starA baba, starA babĚka, starA babĚsa, starA kobeta, starA kobetina, starA žena, starA ženĚka, starA ženĚskA, starA tetĚka, starA orba (obr. 4b). Podľa inštrukcií redakcie dvojslovné pomenovania typu adjektívum + substantívum bolo potrebné označovať malým prázdny krúžkom pod figúrou, v našom prípade napr. značka zastupuje etymón starA baba alebo zastupuje etymón starA orba.

Po týchto pomenovaniach, ktoré sme sa rozhodli kartografovať na mape, sme uviedli figúry, ktorými sme na mape interpretovali jedinečné pomenovania – to sú tie, ktoré sa vyskytujú iba v jednom jedinom výskumnom bode v rámci celého slovanského jazykového priestoru. Na jedinečnosť pomenovania (v našom prípade aj dvojslovných foriem), s kartografovaným i nekartografovaným koreňom, sme odkazovali konvenčným symbolom hviezdičky *, v našom prípade tiež vo figúrach , , , , , (obr. 4b).

Legendu sme rámcovo uzavreli konvenčnými znakmi (Другие знаки): odkazujúci na materiál, * zastupujúci odkaz ku Komentáru a napokon symbol pomlčky –, ktorý označuje skutočnosť, že skúmaná realia sa nenachádza v danej lokalite, alebo nie je pomenovanie sledovanej realie (obr. 4b). Obyčajne súčasťou Legendy býva údaj o prevzatých slovách (Заимствования), ktoré zahŕňajú pomenovania s kartografovaným koreňom cudzieho pôvodu. V našom prípade sme síce mali etymón (nen)a s tureckým pôvodom koreňa (na cudzí pôvod koreňa odkazujú okrúhle zátvorky, v ktorých je koreň slova uvedený), ale išlo o jedinečné pomenovanie s nekartografovaným koreňom.

Na ďalšom samostatnom liste sme vypracovali Komentár (obr. 5), ktorý pozostával zo súboru jedinečných jednoslovných i dvojslovných pomenovaní s kartografovanými i nekartografovanými koreňmi a ktoré sme rad-radom vypísali spolu s príslušným číslom výskumného bodu. Z obrázku je zrejmé, že Komentár už nezahŕňa značky, ktoré označujú tieto pomenovania, tie sú súčasťou Legendy. V rámci pridelenej otázky sme mali sedem jedinečných pomenovaní s dvomi kartografovanými koreňmi bab- a star- : babenĚka, babulĚka, babusĚa, stariĚka, staryga, starotĚje, starovinĚka a štyri s nekartografovaným koreňom: teta, (nen)a, nana, dĚrtA – označované na mape symbolom hviezdičky *. Jedinečné dvojslovné pomenovania s nekartografovaným koreňom sme interpretovali symbolom * a v našom materiáli sme mali jedno takéto pomenovanie – starA ovĚka.

Na základe inštrukcií redakcie bolo napokon potrebné zosúladiť repertoár nami využitých značiek so značkami použitými v otázkach SI 1842 a SI 1843°, keďže materiál poukázal na niekoľko totožných etymónov.

Do nami spracovanej otázky sme z otázok SI 1842 a SI 1843° prevzali nasledujúce figúry k príslušným etymónom: bab-a, baB-Ěk-a, bab-iĚ-Ěk-a, bab-uĚ-Ěk-a, ťtar-en-Ěk-a, ťtar-ic-a, ťtar-uĚ-Ěk-a, ťtar-Ěk-a a ťtar-Ěk-A. Z metodologického hľadiska sme na túto skutočnosť upozornili v samostatnom liste Informácia pre redakciu (obr. 7), ktorý je posledným, nami pripravovaným materiálom pre redakciu, ale nie je súčasťou atlasu. Vzhľadom na to, že sme mali v otázke aj dvojslovné pomenovania, vnútorné pole im prislúchajúcich značiek sme prispôbili danému, už kartografovanému substantívu: z bab-a sme prevzali do star-A bab-a, z baB-Ěk-a sme prevzali do star-A bab-Ěk-a, z bab-Ěc-Ě-a sme prevzali do star-A bab-Ěc-Ě-a. V Informácii pre redakciu sme upozornili na lokality, v ktorých sme sa rozhodli kartografovať tri pomenovania. Išlo o nasledujúce výskumné body a etymóny: 239 starA kobeta, 249 starA kobeta, 283 starovina, 291 starA kobeta, 433 staruĚka, 494 staruĥa, 500 starA ženĚka, 508 staruĚka, 521 staruĚka, 527 staruĚka, 754 staruĚka. Koľko foriem sme si mohli dovoliť kartografovať v jednom výskumnom bode záviselo najmä od dostatku či nedostatku priestoru pri príslušnom čísle označenia výskumného bodu na podkladovej mape.

SI 1844 ° ‘старая женщина’

слн. **baba**, х. **baba**, с. **баба**, бс., м. **баба**, бг. **баба**, ч. **stařena**, слц. **starena**, вл. **staruška**, ил. **starka**, starcowka, п. **baba**, бр. **баба**, ук. **баба**, старуха, р. **старуха**

○	bab-a	
⊖	baB-ъk-a	B-Ъ > ø п. 51
⊕	bab-ič-ъk-a	
●	bab-uš-ъk-a	
△	star-A	
▲	star-ъk-a	
▲	star-ъk-A	
▲	star-en-a	
▲	star-en-ъk-a	
▲	star-en-ъk-A	
▲	star-ic-a	
▲	star-uz-a	
▲	star-uš-ъk-a	
▲	star-ov-in-a	
□	žen-ъk-a	

Obr. 4a Legenda so signatúrou, číslom a znením otázky, spisovnými podobami sledovaného javu, príslušnými etymónmi a im prislúchajúcimi figúrami.

Описательные конструкции

○	star-A bab-a	
⊖	star-A bab-ъk-a	
⊕	star-A bab-ъc-ъ-a	Ъ > ø
●	star-A kob-et-a	
△	star-A kob-et-in-a	
▲	star-A žen-a	
▲	star-A žen-ъk-a	
▲	star-A žen-ъsk-A	
▲	star-A tet-ъk-a	
▲	star-A oŕb-a	

Единичные названия

- ⊕ ▲ с картографируемыми корнями
- * с некартографируемыми корнями
- * описательная конструкция с некартографируемым корнем
- ⊕ ▲ ⊗ описательные конструкции

Другие знаки

- ∞ отсылка к материалу
- ★ отсылка к комментарию
- нет реалии или ее названия

Obr. 4b Pokračovanie Legendy s etymónmi a figúrami dvojslovných pomenovaní, figúry jedinečných pomenovaní a konvenčné znaky.

Po vypracovaní Legendy a Komentára, ako sme už vyššie uviedli, údaje z nich bolo potrebné vniesť do elektronickej šablóny (špeciálne upravenej tabuľky programu Microsoft Excel) pozostávajúcej z dvoch prepojitelných polí – Realizačného listu (Реализации) a Číselného indexu (№ индекс).⁴

⁴ Využívali sme pritom funkčnú nadstavbu počítačového programu Excel MAPOLA, prípravu ktorého iniciovala už v roku 2003 práve Slovenská národná komisia a ktorá sa napokon na jeho prípravu i podieľala pod vedením Pavla Žiga. (Žigo, P.: Slovenská dialektológia medzi dvoma slavistickými zjazdmi. In: Jazykovedný časopis, 2008, roč. 59, č. 1-2, s. 40.) Komisia pre počítačové spracovanie materiálov SJA však vznikla už na zasadnutí Medzinárodnej komisie v slovinskom Strunjan v r. 2000. (Žigo, P.: Počítačové kartografovanie nárečí v Slovanskom jazykovom atlase. In: Gajdošová, K. a Žáková, A. (ed.): Jazykovedné štúdie XXXI. Rozvoj jazykových technológií a zdrojov na Slovensku a vo svete (10 rokov Slovenského národného korpusu). Bratislava: VEDA, 2014, s. 148)

КОММЕНТАРИЙ

Единичные названия с картографируемыми корнями: пп. 90 *star-ič-ъk-a*, 156 *star-yg-a*, 205 *bab-en-ъk-a*, 285 *star-ot-ъj-e*, 291 *star-ov-in-ъk-a*, 304 *bab-ul-ъk-a*, 792 *bab-us-ъ=a*.

Единичные названия с некартографируемыми корнями: пп. 14 *tet-a*, 58 *(nen)-a* (от тур. *nene*), 58 *nan-a* (Skok II 499 s.v. *naja*), 852 *d̥ɛrt-A*.

Описательная конструкция с некартографируемым корнем как единичные название: 237 *star-A ov-ъk-a*.

Описательные конструкции также как единичные названия: 241 *star-O bab-ъsk-o*, 277 *star-A star-ъk-a*, 406 *star-en-ъk-A žen-ъk-a*, 420 *star-A bab-un-i* (АУМ, том II, карта 48), 522 *star-en-ъk-A bab-a*.

Кроме картографируемой ситуации в п. 97 также *star-A*, в п. 181 также *bab-ič-ъk-a*, *star-A tet-ъk-a*, *star-A bab-a*, в п. 185 также *baB-ъk-a*, *star-A bab-ъk-a*, в п. 192 также *star-en-a*, в п. 205 также *star-A oṛb-a*, *star-A tet-ъk-a*, в пп. 217-218 также *star-A žen-a*, в п. 292 также *star-A kob-et-a*, *star-ov-in-a*, в п. 344 также *star-uš-ъk-a*, в п. 349 также *star-uš-ъk-a*, в п. 402 также *star-uč-a*, в п. 433 также *star-A bab-a*, в п. 447 также *star-uš-ъk-a*, в п. 506 также *star-A*, в п. 510 также *star-A žen-ъk-a*, в п. 511 также *star-uč-a*, в п. 825 также *star-uš-ъk-a*, в п. 843 также *star-A*, *star-uš-ъk-a*.

Obr. 5 Komentár k mape SI 1844° ‘старая женщина’ so súborom pomenovaní s kartografovanými i nekartografovanými koreňmi s číselnými údajmi výskumných bodov.

Našou úlohou bolo do Číselného indexu (obr. 6a) v rámci prvého riadku (Позиция знака) do príslušných otvorených stĺpcov vniesť údaje L1 a P1, ktoré signalizovali a zabezpečili, na ktorej strane od čísla označenia výskumného bodu na mape sa zobrazí (umiestní) príslušný údaj. Naľavo od čísla sa uvádzajú grafické symboly, napravo odkazové znaky (Другие знаки). Do druhého riadku (Знак) sme do príslušných stĺpcov vniesli už vopred systematicky zoradené značky, ktoré sme predtým priradili jednotlivým etymónom. Ako prvú sme uviedli figúru (ktorá je v tvare kruhu), ktorá zastupuje pomenovanie s najväčšou frekvenciou výskytu v rámci slovanského teritória. Následne po nej sme uviedli všetky jej deriváty. Po nich sme uviedli ostatné formy. Radenie figúr, a teda i etymónov sme mali vopred pripravené v Legende (obr. 4a, 4b). Do tretieho riadku (Морфонолог. интерпретация) sme uviedli rozsegmentované etymóny (praslovanskú východiskovú rekonštrukciu sledovaného javu), ktoré sú zastupované grafickými symbolmi uvedenými v riadku nad nimi. Napokon pod príslušný etymón v rámci stĺpca sme vniesli k danému etymónu čísla výskumných bodov, v ktorých boli zachytené príslušné pomenovania patriace pod daný etymón. Po vnesení údajov do Číselného indexu sa automaticky preniesli (prenos údajov je vzájomný) do Realizačného listu (obr. 6b). Do obsahu Realizačného listu sme nevstupovali. Pred prenesením údajov z Číselného indexu do Realizačného listu bol v Realizačnom liste v prvom stĺpci (№) uvedený číselný zoznam výskumných bodov od jeden do 853 a v deviatom, uzamknutom stĺpci (Пункт) boli ich názvy a administratívne začlenenie. Z Číselného indexu sa nám napokon do Realizačného listu preniesli nasledujúce údaje. Do tretieho stĺpca (Морфонология) sa preniesla morfonologická rekonštrukcia sledovaného javu. Do stĺpcov L1 a L2 sa preniesli grafické symboly, ktorými sme kartografovali na mape príslušný jav. Do stĺpcov P1 a P2 sa preniesli konvečné znaky, odkazujúce na materiál a Komentár. Do stĺpca Екстрa sa nám preniesli grafické symboly k číslam tých lokalít, v ktorých sme kartografovali viac ako dve formy (obr. 6b).

Napokon vďaka softvéru (súradniciam na digitálnej mape) sa údaje z Realizačného listu a Číselného indexu softvérovo pretransformovali (preniesli) do východiskovej mapy. Po zadaní požadovaných príkazov sa nám aj vďaka členovi Slovenskej národnej komisie Martinovi Chocholovi a softvérovej podpore po niekoľkých minútach automaticky vytvorila nárečová mapa. Rovnako treba spomenúť, že M. Chochol vytvoril aj chýbajúce značky potrebné na interpretáciu niektorých dvojslovných pomenovaní.

Microsoft Excel - SL_1844.xls													
Súbor Úpravy Zobraziť Vložiť Formát Nástroje Údaje Okno Pomocník													
Zadajte otázku													
R39C8													
Позиция знака	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1
Знак:	○	○	⊗	⊙	⊙	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕
Морфолог. интерпретация	bab-a	star-A bab-a	star-en-ik-A bab-a	baB-ʔk-a	star-A bab-ʔk-a	bab-en-ʔk-a	bab-ič-ʔk-a	bab-ul-ʔk-a	star-A bab-un-i	bab-us-s-a	bab-us-ʔk-a	star-A bab-bc-b-a	star-O bab-ʔk-o
Послед запуски в № индекс	25	86	522	51	185	205	181	304	420	792	665	238	241
от № индекса	51	105		185	205		198				702	309	
10 6 15 12:23	55	108		188	319						732		
	60-62	176		196							792		
	67	181		209-211							800		
	71	185		311							825		
	77	192		313									
	80	215		325									
	82	227		506									
	101	233		537									
	103-104	241		544									
	108	243		637									
	114-116	246		660									
	119-121	301		754									
	123-133	308		768									
	135-141	310-311		789									
	144-145	331		800									
	176	337-338		825-826									
	178	345		828									
	181	376		843									
	185	403											
	188	418-420											
Реализации № индекс													
Приправенý													

Obr. 6a Číselný index mapy SI 1844° 'старая женщина'.

Microsoft Excel - SL_1844.xls

Súbor Úpravy Zobraziť Vložiť Formát Nástroje Údaje Okno Pomocník

Zadajte otázku

R201C10

№	Материал:	Ф / Морфология	L ₁	L ₂	P ₁	P ₂	Экстра	Пункт
185		bab-a,star-A bab-a baB-ʔk-a,star-A bab	○	○	*		⊙	Křečovice, ČR, okr. Benešov.
186			—	—				Rejčkov, ČR, okr. Havlíčkův Brod.
187			—	—				Jenišovice, ČR, okr. Chrudim.
188		bab-a,baB-ʔk-a	○	⊙				Soběnov, ČR, okr. Český Krumlov.
189			—	—				Slavkovice, ČR, okr. Třebíč.
190			—	—				Hodice, ČR, okr. Jihlava.
191			—	—				Hodov, ČR, okr. Třebíč.
192		bab-a,star-A bab-a star-en-a	○	○	∞	*	⊕	Jámy, ČR, okr. Žďár nad Sázavou.
193			—	—				Lažany, ČR, okr. Blansko.
194			—	—				Roubanina, ČR, okr. Blansko.
195			—	—				Jedlí, ČR, okr. Šumperk.
196		baB-ʔk-a	⊙	—				Příkazy, ČR, okr. Olomouc.
197		star-en-ʔk-a,star-A orb-a	▲	▼				Mokré Lazce, ČR, okr. Opava.
198		bab-ič-ʔk-a	⊕	—				Plaveč, ČR, okr. Znojmo.
199			—	—				Bošovice, ČR, okr. Vyškov.
200			—	—				Polešovice, ČR, okr. Uherské Hradiště.
201			—	—				Zátičí, ČR, okr. Kroměříž.
202			—	—				Rybí, ČR, okr. Nový Jičín.
203			—	—				Janovice, ČR, okr. Frýdek-Místek.
204			—	—				Lanžhot, ČR, okr. Brěclav.
205		star-A bab-ʔk-a,bab-en-ʔk-a star-A tet-ʔ	⊙	⊕	*		⊙	Újezd, ČR, okr. Zlín.
206			—	—				Halenkov, ČR, okr. Vsetín.
207			—	—				Horní Lomná, ČR, okr. Frýdek-Místek.
208		star-en-ʔk-a,star-A šen-a	▲	▼	∞			Čáslav, ČR, okr. Sedlčany.

Реализации № индекс

Приправенý

SCRL

Obr. 6b Realizačný list mapy SI 1844° 'старая женщина'.

I keď súčasťou softvéru je algoritmus, ktorý automaticky vyrieši nedostatky ako sú napr. prekryvajúce sa značky, nežiaduce uloženie značky za hraničnú čiaru, do mora či do rieky, po vytvorení nárečovej mapy sme mechanicky prechádzali bod po bode a kontrolovali sme správnosť umiestnenia údajov na mape. V prípade potreby sme znaky a figúry na mape ručne upresňovali myškou na správne miesto.

V tejto etape sa naše práce skončili. Legendu a Komentár sme na príslušné miesta k mape neprikladali (obr. 8), lebo ich definitívnemu publikovaniu a vôbec celého zväzku predchádza ich kompletizovanie a mnohonásobné pripomienkovanie na zasadnutiach Medzinárodnej pracovnej skupiny SJA.

Информация для редакции

Из вопроса SI 1842 и SI 1843 перенесены знаки: ○ bab-a, ⊕ baB-Ъk-a, ⊕ bab-ič-ъk-a, ● bab-uš-ъk-a, ▲ star-en-ъk-a, △ star-ic-a, ▲ star-uš-ъk-a, △ star-ъk-a, ▲ star-ъk-A.

В описательных конструкциях есть также дополнительные нутро знака за существительное ния из вопроса SI 1842 и SI 1843: из ○ bab-a в ○ star-A bab-a, из ⊕ baB-Ъk-a в ⊕ star-A bab-ъk-a, из ● bab-Ъc-ъ в ● star-A bab-Ъc-ъ-a.

Три названия картографируются: пп. 239 star-A kob-et-a, 249 star-A kob-et-a, 283 star-ov-in-a, 291 star-A kob-et-a, 433 star-uš-ъk-a, 494 star-uχ-a, 500 star-A žen-ъk-a, 508 star-uš-ъk-a, 521 star-uš-ъk-a, 527 star-uš-ъk-a, 754 star-uš-ъk-a.

В материалу от проф. Waniakowej находятся пополнения из/согласно индекса диалектных материалов обозначение зеленой краской. Также в индексе диалектных материалов изменения обозначены зеленой краской. У star-A bab-un-i (п. 420) есть отсылка на АУМ, том II, карта 48, которая означает Атлас української мови, 1988, том II, карта 48 – в кінцевому відкритому складі (сажа, душа) – [и]: душ [и].

Anna Ramšáková

Obr. 7 Informácia pre redakciu s údajmi metodologického či technického charakteru.

Namiesto záveru

Zo slovotvorného hľadiska komplexný materiál z otázky SI 1844°, pokrývajúci slovanský jazykový areál, dokumentuje 10 derivátov od koreňa *bab-, 14 názvov od koreňa *star-, tri deriváty od koreňa *žen-, po dve pomenovania od koreňa *kob- a *tet- a po jednom deriváte od koreňov *orb-, *(nen)-, *nan-, *dъrt- a *ov-. Zistený stav z hľadiska výskytu a produktivnosti koreňov i jednotlivých sufixov sprehľadňuje nasledujúca tabuľka.

*bab-	*star-	*žen-	*kob-	*tet-
bab-a	star-A	žen-ъka	kob-eta	tet-ъka
bab-ъka	star-ъka	žen-a	kob-etina	tet-a
bab-ičъka	star-ъkA	žen-ъskA		
bab-ušъka	star-ena			
bab-ъcъa	star-enъka			
bab-enъka	star-enъkA			
bab-ulъka	star-ica			
bab-usъa	star-uъa			
bab-ъsko	star-ušъka			
bab-uni	star-ovina			
	star-ičъka			
	star-yga			
	star-otъje			
	star-ovinъka			
*orb-	*(nen)-	*nan-	*dъrt-	*ov-
rob-a	nen-a	nan-a	dъrt-A	ov-ъka

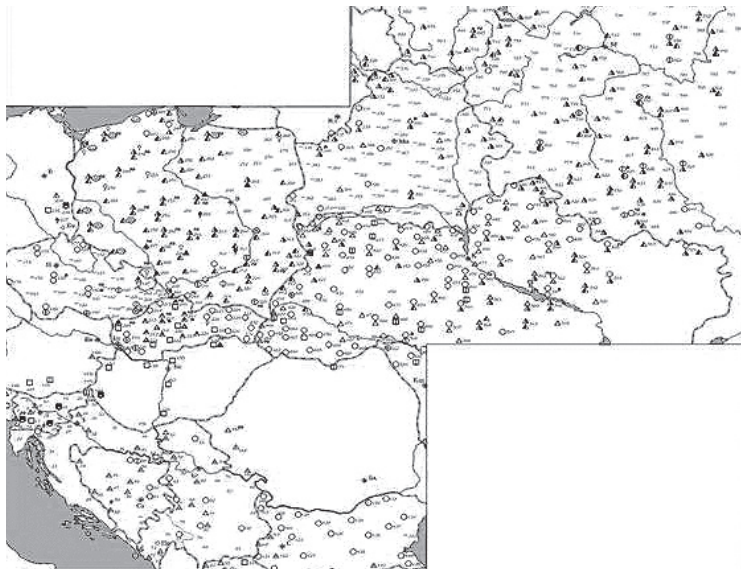
Z lexikálneho hľadiska areálová distribúcia tvarov ukazuje na nasledujúce pomenovania s väčším územným rozsahom alebo nejako príznakových. Zreteľný, takmer homogénny vývinový areál (len na niekoľko výnimiek) je na území bulharským nárečím, kde sa vyskytuje lexéma baba. U južných Slovanov sa táto lexéma sporadicky vyskytuje aj v macedónskych, srbských a čiernohorských dialektoch, ako aj v nárečiach Bosny a Hercegoviny. V rámci západoslovan-

ského jazykového areálu je známa aj na území dialektov Slovenskej a Českej republiky – tu sa popri lexéme baba vyskytuje aj dvojslovné pomenovanie stará baba. Napokon lexéma baba sa vyznačuje minimálnym prienikom do ruských a bieloruských nárečí, ale vo veľkej miere je známa na území ukrajinských nárečí. Derivát baBka registrujeme v juhozápadoslovenských, ojedinele v českých a poľských dialektoch a integruje ich s východoslovenským makroareálom – s ruskými nárečiami. BaBka sa vôbec nevyskytuje u južných Slovanov. Forma babička, na pomenovanie starej ženy, sa v rámci západoslovenského jazykového teritória vyskytuje iba na území Českej republiky. Lexéma babuška je vlastná iba ruským nárečiam a je tiež najmenej vyskytujúcou sa lexémou na území ruských dialektov.

Slovo starica je najrozšírenejšie u južných Slovanov, vynímajúc slovinské dialekty. Druhou najrozšírenejšou formou južnoslovenského jazykového makroareálu je dvojslovné pomenovanie starA žena. Príznačné formy staruža a staruška sú vlastné ruským, poľským, bieloruským a ukrajinským dialektom (pričom na Ukrajine, ako sa zdá, je najrozšírenejšou lexémou baba).

Najviac jedinečných pomenovaní, dovedna päť – starO babsko, starA starčka, starotje, starovínka a babuška sa vyskytuje na území poľských nárečí.

Do projektu sú zahrnuté aj slovanské lokality administratívne začlenené do štátnych útvarov s majoritným neslovanským obyvateľstvom. Materiál spracovanej mapy ukazuje na slovinske nárečia na území Rakúska, kde sa vyskytujú pomenovania starA žena, ženka a starica. Macedónske nárečia na území Grécka disponujú pomenovaniami starA, starA žena, baba, starA baba a starica. Na území Grécka žijú tiež nositelia bulharských nárečí, ktorí používajú lexému baba. Používatelia slovenských nárečí na území Maďarska disponujú pomenovaním starA žena a jedinečným pomenovaním starýga s kartografovaným koreňom.

Obr. 8 Mapa SI 1844° 'старая женщина' (bez legendy, komentára a mena autora mapy) do pripravovaného zväzku Rodinné vzťahy Slovenského jazykového atlasu.

Priestorová prezentácia sledovaných jazykových faktov v rámci celého projektu ponúka možnosť na ich ďalšie slavistické porovnávacie štúdium, hodnotenie a interpretácie. Poznatky nadobúdané a nadobudnuté medzinárodným lingvogeografickým projektom Slovenský jazykový atlas presahujú hranice jazykovedy a ponúkajú možnosti ich využitia aj v oblastiach iných spoločenskovedných disciplín.

SPRÁVY A RECENZIE

Profesor Jozef Ružička v slovenskej jazykovede

Profesor Jozef Ružička je výnimočná osobnosť slovenskej jazykovedy v 2. polovici 20. storočia jednak orientáciou vlastnej vedeckej činnosti, jej hĺbkou, tematickou novosťou, rozsahom aj vedeckou metodológiou a jednak neobyčajne širokou a zásadnou vedecko-organizačnou a jazykovovýchovnou činnosťou. Šírkou a výsledkami svojej bádateľskej, popularizačnej a organizačnej práce zaujíma medzi slovenskými jazykovedcami celkom výnimočné a s nikým z jeho kolegov jazykovedcov neporovnateľné postavenie. Pri hodnotení jeho diela a činnosti pri stom výročí od jeho narodenia pritom nemožno ani jednu oblasť jeho vedeckého diela a práce dobre pochopiť, keď ju neberieme ako integrálnu súčasť jeho činnosti ako celku a jeho vedeckej osobnosti. Pritom v jeho bádateľskej činnosti osobitne musíme vnímať mnohorozmernosť jeho pracovných oblastí, takmer univerzálnosť jeho jazykovednej orientácie a zároveň jej komplexnosť. Viaceré závažné atribúty Ružičkovho vedeckého diela a osobnosti sme zvýraznili v jubilejnom príspevku v Kultúre slova (pozri Kačala, 2016).

Už ako zrelý vedecký pracovník najčastejšie zo svojich univerzitných učiteľov spomínal profesora Josefa Miloslava Kořínka, ktorý ho dobre zorientoval vo všeobecnej jazykovede a osobitne vo fonológii podľa učenia Pražskej školy. Zo životopisu profesora Ružičku je známe, že po predčasnej smrti profesora Kořínka istý čas na Filozofickej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity aj zastupoval. Dobré školenie z oblasti všeobecnej jazykovedy a fonológie, ich presné vedecké kritériá mu zostali ako trvalé meradlo pri posudzovaní jazykových javov a výsledkov vedeckej činnosti na celý život. Aj preto mohol so spolupracovníkmi vypracovať jedinečný model slovenského tvaroslovía, tak ako je uplatnený v akademickom *Morfológii slovenského jazyka* z roku 1966. Tvaroslovné javy sa v ňom opisujú a vykladajú v mnohorozmernej systémovej a typologickej štruktúre. Tvaroslovné javy sa tu primárne skúmajú ako súčasť tvarového subsystému slovenského jazyka, ale zároveň aj ako formy slova a z druhej strany zasa ako potenciálne súčasti syntagmy a celostnej syntaktickej konštrukcie – vety. Pritom základný prístup k jednotkám tvarového subsystému tu nikdy nestráca zo zreteľa bilaterálnu povahu tvaroslovných jednotiek, ako ani významovo-výrazovú povahu tvaroslovía ako celku a v rámci neho osobitne morfológickú sémantiku. Práve koncept morfológickej sémantiky predstavený v *Morfológii slovenského jazyka* si zasluži osobitnú pozornosť.

Podrobné vedecké preskúmanie a opis aj teoreticky konzistentný výklad tvaroslovného subsystému slovenského

ho jazyka sa zároveň mal stať nevyhnutným východiskom na analogické preskúmanie, opis a výklad syntaktického subsystému slovenského jazyka v paralelnej akademickom *Syntaxi slovenského jazyka*. To bol najvlastnejší zmysel Ružičkovej slovakistickej orientácie, naň sa cieľavedome od začiatku svojej slovakistickej orientácie intenzívne pripravoval, systematicky skúmal všetky základné pojmy a termíny z oblasti slovenskej aj všeobecnej syntaxe a o výsledkoch svojej práce podával svedectvo v zásadných štúdiách najmä v 50. a 60. rokoch 20. storočia; tieto štúdie svojou bohatou a primerane rozčlenenou materiálou bázou a jej výkladom, ako aj svojím teoretickým dosahom sú nevyhnutným východiskom syntaktického výskumu slovenského jazyka podnes.

Tento syntaktickej orientácii Ružičkovho bádateľského záujmu bola žiľlivá skôr jeho neriaditeľská pozícia v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v ktorom pracoval vyše 30 rokov. Keď sa totiž v jeseni roku 1965 v ústave ujal riaditeľskej funkcie, v Ružičkovej vedeckej orientácii nastala dosť radikálna zmena: syntaktickej problematike sa prestal sústavne bádateľsky venovať a prestal aj zvolávať kolektív vybraných spoluautorov na pravidelné stretnutia do Domova vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach. V novej funkcii si už dobre uvedomoval, že nedostatky v orientácii Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktoré sa uviedli na konferencii o slovníku slovenského jazyka v júni 1965, netýkali sa iba slovnej zásoby slovenčiny. Dôstojne prijal novú úlohu vo vedomí, že tieto kritizované javy treba postupne odstraňovať a odstrániť predovšetkým preto, lebo na ne čaká slovenská kultúrna verejnosť. Preto sa v tom čase hlavným Ružičkovým bádateľským, ale aj všeobecne pracovným poľom stala oblasť teórie spisovného jazyka, jazykovej kultúry, novších dejín spisovnej slovenčiny, jestvujúceho stavu jazykovej praxe a jazykového vzdelávania.

V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že táto Ružičkova vedecká orientácia vyplývala nielen z jeho osobného vedeckého a občianskeho presvedčenia, ale bola aj odpoveďou na, možno povedať, akútnu spoločenskú požiadavku, tak ako sa prejavila v pomerne búrlivej, ale zároveň aj vecnej diskusii na stránkach *Kultúrneho života* o stave jazykovej kultúry na Slovensku, o teórii slovenského spisovného jazyka a špeciálne o spracovaní slovnej zásoby v *Slovníku slovenského jazyka*, ktorého šesť zväzkov vychádzalo v rokoch 1959 – 1968 v redakcii Štefana Peciaru. Tu len na okraj pripomínam, že uverejnené časopisecké príspevky a záznamy z diskusií na pôde Kultúrneho života sme si mohli oživiť zásluhou veľmi užitočnej publikácie s citátovým názvom „*Pri zelenom stole: naša reč*“ s podtitulom *Návraty k takmer zabudnutej diskusii*, vydanéj Univerzitou Komenského roku 2014 v editorskej réžii Gabriely Mücskovej a Júlie Vrábľovej. Uvedené spoloč-

čensky aj vedecky aktuálne témy a organizátorská činnosť Jozefa Ružičku naplnili jeho pracovný čas do takej miery, že zatienili tému akademickej Syntaxe slovenského jazyka. Napriek tomu závažnosťou svojho syntaktického diela Jozef Ružička zostáva zakladateľom a tvorcom súčasnej syntaktickej školy na Slovensku.

V Ružičkovej vedeckej a osobnostnej orientácii sa ďalej žiada vyzdvihnúť jeho dôverné poznanie diela svojich jazykovedných aj kodifikačných predchodcov a jeho úctu k ich dielu. Týka sa to osobitne Antona Bernoláka, Ľudovíta Štúra, Martina Hattalu a Samuela Cambela. Záujem o dielo týchto jazykovedcov možno pokladať za konštantný rozmer Ružičkovej slovastickej orientácie. Integrálnou súčasťou tohto rozmeru Ružičkovho vedeckého diela a vedecko-organizačnej činnosti je nadväzovanie na tradície slovenskej jazykovedy. Osobitne sa to týka Štúrovej osobnosti a Štúrovho jazykovedného diela. Aj pri tejto príležitosti treba zvýrazniť, že Jozef Ružička bol prvý z druhej generácie slovenských profesionálnych jazykovedcov, ktorý u nás oživil Štúrovu originálnu teóriu *namerenosti* činnosti, ktorou je podľa Ľudovíta Štúra sloveso „najširšie určenú“ (Štúr, 1846, s. 76). Stalo sa tak v Ružičkovom príspevku s názvom *Základná sémantická črta slovies* s podtitulom *K poznaniu Štúrovej gramatickej teórie*, publikovanom v prešovskom *Jazykovednom zborníku venovanom VI. slavistickému kongresu*, ktorý sa konal v Prahe roku 1968.

V článku v širších súvislostiach približuje Štúrov koncept namerenosti činnosti, uvádza Štúrových päť typov slovies vymedzených podľa tejto sémantickej vlastnosti a približuje chápanie jednotlivých Štúrových typov príkladmi zo súčasného jazyka. Napriek konštatovaniu, že Štúrovo dielo je „aj z teoretickej stránky hodnotné, že bolo na výške súčasnej jazykovedy a že v mnohom bolo aj z tohto hľadiska novátorské“ (Ružička, 1968, s. 168), analýza tohto konceptu ho vedie aj ku kritickému posúdeniu Štúrovho konceptu. Za nedostatok pokladá najmä to, že „Ľudovít Štúr pri rozbere slovies a slovesných kategórií nemal poruke dostačujúce množstvo jazykového materiálu“ (Ružička, *ibid.*). A ďalej: „Z uvedeného nedostatku vo východiskovom materiáli vyplýva dosť nápadná vec, že Ľudovít Štúr nevedel ani v teoretickom výklade, ba ani v exemplifikácii ani jedno neosobné sloveso typu *mrznúť*. Slovesá tohto typu sú od pôvodu v indoeurópskych jazykoch neosobné a v gramatickej stavbe slovanských jazykov majú dôležité miesto.“ (Ružička, *ibid.*) Napokon v závere vyzdvihuje správnosť Štúrovej myšlienky, že „gramatická stavba jazyka tvorí jednotu, teda že morfológia a syntax úzko súvisia, hoci sú to dve samostatné roviny jazykového systému“ (Ružička, 1968, s. 169).

V danej súvislosti je potrebné zvýrazniť aj to, že práve Jozef Ružička vyzdvihol aj nosnosť Paulinyho konceptu *intencie slovesného deja*, rozpracovaného v jeho priekopníckej monografii *Štruktúra slovenského slovesa* z roku 1943, a doslova nedal tejto Paulinyho originálnej myšlienke v slovenskej jazykovede zahnúť. Po jej rozvedení v tomto zakladateľskom diele ju totiž sám autor ešte pripomenul vo svojom učebnom texte pre poslucháčov Filozofickej a Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v akademickom roku 1946/47 (porovnaj Pauliny 1946/47,

s. 130 n.) a neskôr v práci *Problémy slovesnej rekie*, uverejnenej v zborníku *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazykov* roku 1957 (pozri Pauliny, 1957), ale u ostatných jazykovedcov nenašla potrebný ohlas. Až Jozef Ružička svojimi štúdiami z 50. a 60. rokov 20. storočia a komplexným spracovaním celej problematiky v *Morfológii slovenského jazyka* z roku 1966 (tejto téme je tu venovaná osobitná kapitola na s. 389 – 409) sa postaral o to, aby sa intenzná teória slovesa a vetnej stavby postavila do centra pozornosti slovenskej jazykovedy a stala sa teoretickým východiskom široko založeného bádania v okruhu morfológie a syntaxe, ale aj slovnej zásoby, osobitne slovesa ako jedného z oporných stĺpov systému slovnej zásoby a zároveň nositeľa rozhodujúcich atribútov vetnosti a vety. Až po Ružičkovom uvedení intenznej teórie na piedestál slovenskej gramatickej a sémantickej teórie sa začalo na túto teóriu intenzívne nadväzovať a rozšírila sa nielen v gramatickom a lexikálnosémantickom výskume, ale aj v slovtvorbe a v lexikografii. Zhodnotenie výsledkov dosiahnutých pri uplatňovaní teórie intencie slovesného deja v slovenskej jazykovede podávajú najmä práce Kačala, 1989 a 1996, a Sokolová, 1993 a 1995. Systematické uplatnenie tejto teórie v oblasti tvorby slov predstavujú najmä práce Buzássyová, 1974, a Turočková, 2012.

Svoju teóriu syntaxe a gramatiky vo všeobecnosti Jozef Ružička okrem domácich teoretických zdrojov opieral o najnovšie výdobytky zahraničnej a svetovej jazykovedy. Dobré poznal českú, nemeckú a ruskú jazykovednú teóriu, ale čerpal aj z francúzskej jazykovednej literatúry a z inoslovanskej lingvistickej literatúry. Pri svojej bádateľskej práci porovnával domáce a zahraničné teoretické výdobytky a výsledky slovenskej jazykovedy meral práve výsledkami zahraničnej, prípadne svetovej jazykovedy. Pritom sa staral, aby sa výsledky slovenskej jazykovedy dostávali aj do povedomia zahraničných jazykovedcov, usiloval sa o rozvíjanie vedeckej spolupráce so zahraničnými vedeckými inštitúciami aj s výraznými osobnosťami (predovšetkým zo Západu) a veľkú pozornosť venoval účasti predstaviteľov slovenskej jazykovedy v medzinárodných vedeckých orgánoch, osobitne v odborných komisiách ustanovených a pracujúcich v rámci Medzinárodného komitétu slavistov. Veľmi viditeľne sa angažoval najmä v Medzinárodnej komisii na výskum gramatickej stavby slovanských jazykov, v ktorej v 60. a 70. rokoch minulého storočia platil ako rešpektovaný a vážený člen. Po akademikovi Bohuslavovi Havránkovi sa mal stať predsedom tejto uznávanej vedeckej komisie, ale nevhľadnosť domáчих pomerov mu v tom zabránila. Súčasťou Ružičkovej angažovanosti v tejto oblasti bolo aj organizovanie pracovných zasadnutí tejto, ale aj viacerých ďalších slavistických komisií na Slovensku a vysielanie slovenských jazykovedcov do aktívnej práce v týchto komisiách. Z tejto, ale aj z ďalších aktivít profesora Jozefa Ružičku na medzinárodnom poli prirodzene vyplynulo to, že ako vedec bol uznávaný aj za hranicami Slovenska, prípadne bývalého Česko-Slovenska.

Najmä ako riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV bol mimoriadne aktívny aj celospoločensky a na rozdiel od minulosti sa výrazne zapájal do riešenia kultúrno-politických, jazykovopolitických aj legislatív-

nych otázok súvisiacich so slovenským jazykom a jeho postavením v spoločnosti. V otázkach zvyšovania spoločenskej prestíže slovenského jazyka a osobitne spisovnej slovenčiny nadväzoval pracovné kontakty so zodpovednými politickými a štátnymi činiteľmi, napríklad s Ondrejom Klokočom ako vtedajším predsedom Slovenskej národnej rady alebo s Matejom Lúčanom ako vtedajším poverením školstva, rozvíjal účinnú spoluprácu s predstaviteľmi kultúrnej, najmä spisovateľskej a prekladateľskej obce na Slovensku, 8. mája 1968 uverejnil v *Pravde* ako centrálnom straníckom orgáne na Slovensku prvý návrh *zákona o slovenčine*, ktorý na podporu spoločenskej prestíže slovenského jazyka a na zvýšenie jazykovej kultúry na Slovensku mala prijať ešte vtedajšia Slovenská národná rada ako orgán s obmedzenými legislatívnymi právomocami vo vtedajšom centralizovanom Česko-Slovensku. V súvisi s prípravou ústavného zákona o česko-slovenskej federácii v roku 1968 sa listom obrátil na vtedajšieho prezidenta republiky armádneho generála Ludvíka Svobodu s návrhom, aby sa pri koncipovaní a schvaľovaní tohto zákona neobišla otázka postavenia slovenčiny a češtiny ako rovnocenných štátnych jazykov v pripravovanej federalizovanej republike. Tento návrh Jozefa Ružičku zodpovední činitelia prijali a v novom ústavnom zákone boli obidva jazyky ustanovené ako rovnocenné štátne jazyky na celom území federalizovaného štátu.

Na základe týchto zámerov a krokov, ktoré tvoria výraznú súčasť Ružičkovej kultúrno-politickej línie v otázkach slovenského jazyka a osobitne spisovného jazyka, môžeme Jozefa Ružičku pokladať zároveň za osnovateľa základov jazykovedných východísk jazykovej politiky v Slovenskej republike. V novej spoločensko-politickej situácii po roku 1989 sa na túto Ružičkovu iniciatívu nadviazalo a úsilie prijať zákon o slovenčine sa napokon priaznivo uzavrelo predložením a prijatím vládneho návrhu *zákona o štátnom jazyku SR* Slovenskou národnou radou 15. XI. 1995. Tento zákon prirodzene nadväzuje na *Ústavu SR* z 1. IX. 1992, v ktorej sa v úvodných základných ustanoveniach v článku 6 po prvý raz v dejinách v najvyššom zákone štátu priznáva slovenskému jazyku status štátneho jazyka na území SR.

V rámci svojej vedecko-organizačnej činnosti Jozef Ružička venoval mimoriadnu pozornosť edičnej politike ústavu a odboru, osobitne periodickým publikačným orgánom, v ktorých sa mali pohotovo uverejňovať výsledky intenzívneho vedeckého výskumu slovenského jazyka ako individuálneho objektu vedeckého záujmu, ale aj v kontexte ostatných slovanských, ako aj neslovanských jazykov. Na tejto cieľ založil sériu vedeckých zborníkov s názvom *Jazykovedné štúdie*, ktoré začali vychádzať roku 1956, a väčšinu zo zväzkov aj sám zredigoval. V čase svojej intenzívnej vedecko-organizačnej činnosti sa postaral aj o to, aby sa obnovilo vychádzanie cudzojazyčného zborníka *Recueil linguistique de Bratislava* (od roku 1968, t. j. po dvadsaťročnej prestávke od vydania I. zväzku, zredigovaného Aleksandrom Vasilievičom Isačenkou), krátko po svojom ustanovení za riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV založil časopis *Kultúra slova* (roku 1967) a bol aj pri zakladaní prvého slovenského vedeckého časopisu venovaného slavistickej problematike *Slavica Slovaca* (roku 1966). V súvisi

s týmto publikačným orgánom sa žiada spomenúť aj to, že keď na začiatku 70. rokov hrozilo, že časopis bude zlúčený s iným periodikom a ako orgán slovenskej slavistiky v podstate prestane jestvovať, Jozef Ružička sa výrazne angažoval za jeho zachovanie.

Jozef Ružička dokonale poznal vývin spisovnej slovenčiny v 20. storočí, ktorý bol niekedy až mimoriadne búrlivý, ako aj jej súčasný stav, a práve na tomto základe ako míľnik, ktorým sa otvára obdobie súčasnej spisovnej slovenčiny, určil rok 1940. Za tento vedecky dobre podložený krok si aj z vlastných jazykovedných radov vyslúžil označenie za buržoázneho nacionalistu a po neúnosných politických a pracovných tlakoch bol nútený tento rok odvolať a prijať ako míľnik, od ktorého počítame súčasnú etapu vo vývine spisovnej slovenčiny, rok 1948, keďže to bol rok víťazstva robotníckej triedy nad buržoáziou v Česko-Slovensku. Tento „upravený“ míľnik ustanovil iba na základe vynútenej politickej objednávky vládnucej moci a jej verných služobníkov v radoch jazykovedcov a svojmu autorovi priniesol aj neskorší nepriaznivý ohlas v slovenskej kultúrnej obci. Slobodný návrat slovenských jazykovedcov k pôvodne určenému míľniku, t. j. k roku 1940, bol možný až po zásadnej zmene spoločenských a politických pomerov u nás v roku 1989. Ružičkom určený rok platí ako míľnik, ktorým sa v dejinách spisovnej slovenčiny uzatvára jedna, medzivojnová etapa vo vývine spisovnej slovenčiny, a otvára sa nová etapa, do ktorej spisovná slovenčina vstupuje ako plnohodnotne rozvinutý spisovný jazyk a ako rovnocenný partner s inými, príbuznými aj nepriľutnými jazykmi.

V súvisi s hodnotením Ružičkovej bádateľskej činnosti v okruhu dejín spisovnej slovenčiny sa nám žiada osobitne spomenúť to, že okrem iného práve toto smerovanie jeho práce mu umožnilo náležite ohodnotiť úlohu a postavenie literárneho jazyka nielen v dejinách spisovnej slovenčiny a slovenčiny vo všeobecnosti, ale aj v dejinách slovenského národa. Aj preto vo svojej bádateľskej činnosti venoval literárnemu jazyku mimoriadnu pozornosť, dokladal svoje teoretické tvrdenia vo veľkej miere práve príkladmi z literárneho jazyka a rozvinul vedecký výskum literárneho jazyka ako jedného z najvýraznejších zdrojov poznania, ako aj kultivovania spisovného jazyka.

Jozef Ružička mal dar zapájať do práce v oblasti výskumu jazyka a osobitne výskumu spisovného jazyka nielen spolupracovníkov, ktorí ho podporovali, ale aj takých, ktorí k nemu pristupovali s istou nedôverou. Ako riaditeľ ústavu vedel nadchnúť spolupracovníkov v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, ale aj v širšej jazykovednej obci na Slovensku do neobyčajne širokej a obetavej práce v prospech dôkladnejšieho teoretického aj praktického poznania slovenského jazyka, zvyšovania úrovne jeho verejného používania a osobitne jazykového vzdelávania. Osobitnou črtou Ružičkovej bádateľskej aj vedecko-organizačnej činnosti je to, že robil svoju prácu tak, aby slovakistika stála na vlastných nohách a vedela sa aj v budúcnosti živiť z vlastných koreňov a rozvíjala sa vlastnými silami do mohutnosti, ale aj komplexnosti a hĺbky porovnateľnej s inými národnými jazykovedami, osobitne inoslovanskými, aj preto ho okolie vnímalo ako prirodzenú vedeckú aj ľudskú autoritu, ktorej príklad hodno aj dnes nasledovať.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974. 240 s.
- KAČALA, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989. 252 s.
- KAČALA, J.: Vývin názorov na základnú sémantickú črtu slovenského slovesa. In: *Studia Academica Slovaca* 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1996, s. 98 – 105.
- KAČALA, J.: Sto rokov od narodenia zakladateľa časopisu *Kultúra slova*. *Kultúra slova*, 2016, roč. 50, č. 1, s. 7 – 12.
- PAULINÝ, E.: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 116 s.
- PAULINÝ, E.: Systém slovenského spisovného jazyka. II. časť (s. 93 – 149). Bratislava 1946/47, rozmnožené ako rukopis.
- PAULINÝ, E.: Problémy slovesnej reky. In: *K historickosrovnávaciu štúdiu slovanských jazykú*. Red. J. Bělič a kol. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 39 – 44.
- „Pri zelenom stole: naša reč.“ Návraty k takmer zabudnutej diskusii. Ed. G. Múcsková, J. Vrábľová. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. 150 s.
- RUŽIČKA, J. a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- RUŽIČKA, J.: Základná sémantická črta sloves. K poznaniu Štúrovej gramatickej teórie. In: *Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu*. Red. J. Dzurenda. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 163 – 169.
- SOKOLOVÁ, M.: Sémantika slovesa a slovesný rod. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993. 112 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.
- ŠTÚR, E.: *Nauka reči slovenskej*. V Prešporku 1846, nákladom Tatrina č. 1. 216 s.
- TUROČEKOVÁ, M.: Zmena intencnej hodnoty prefixáciu. *Martin: Matica slovenská* 2012. 281 s.

Ján Kačala

Odišiel profesor Imrich Sedlák

Druhého novembra tohto roku sa vedecká, kultúrna, pedagogická a ostatná kultúrna verejnosť dozvedela smutnú správu, že nadránom odišiel do večnosti prof. PhDr. Imrich Sedlák, CSc., literárny historik, zanietený maticný pracovník, pedagóg, slavista, muzeológ a odborník v oblasti výskumu slovenskej literárnej kultúry. Za takmer osemdesiatštyri rokov života sa stal výraznou osobnosťou pre celé Slovensko i za jeho hranicami.

Imrich Sedlák sa narodil 21. januára 1933 v Červenci pri Prešove. Po skončení vysokoškolských štúdií sloven-

ského jazyka a literatúry v Prešove pôsobil od roku 1957 ako učiteľ na Jedenástročnej strednej škole s vyučovacím jazykom ukrajinským a od roku 1961 pracoval najskôr ako odborný asistent, neskôr ako docent Katedry slovenského jazyka a literatúry (ktorú vystudoval) na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V roku 1968 stál pri obnovení členskej základne Matice slovenskej a zároveň sa v tom istom roku stal jej podpredsedom. Počas normalizačného obdobia mu bolo znemožnené pedagogicky pôsobiť, preto od roku 1971 pracoval v Múzeu Slovenskej republiky rád v Prešove ako odborný pracovník, avšak s obmedzeniami politicky postihnutého občana. Od roku 1976 pôsobil v Matici slovenskej v Martine na rozličných postoch. Matici slovenskej venoval takmer päťdesiat rokov aktívneho života. Podieľal sa na práci a úlohách, ktoré Matica slovenskej zveril štát, najmä ako vedec a odborník na slovenskú literatúru, predovšetkým však literárnu históriu; bol organizátorom národného, kultúrneho a spoločenského života Slovákov, pôsobil aj ako publicista a spisovateľ. Doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. rozčlenil dielo a pôsobenie prof. Sedláka do niekoľkých oblastí: na literárnohistorické aktivity, na prácu regionalistu a kulturológa, vysokoškolského pedagóga, činnosť v maticnom hnutí, múzejné aktivity a ďalšie. Profesor I. Sedlák vytvoril dvadsaťosem monografií, viac než stovku vedeckých štúdií, zostavil cirka päťdesiat syntetických prác či zborníkov, podieľal sa na tridsiatich múzejných expozíciách a výstavách a pripravil tridsať vedeckých konferencií.

Po Nežnej revolúcii ho minister kultúry menoval za správcu Matice slovenskej. Stabilizoval jej jednotlivé pracoviská, aktívne sa podieľal pri organizovaní jej programového i personálneho zabezpečenia, ktoré organizačne a systematicky zabezpečoval tak, aby bolo možné zakladať miestne odbory, pomáhal pri organizovaní valného zhromaždenia, aktívne sa zapájal do aktivít v súvislosti s tzv. jazykovým zákonom, venoval sa otázkam Slovákov v zahraničí a aktívne pôsobil pri zakladaní domov a oblastných pracovísk Matice slovenskej, pri vydávaní Slovenských národných novín i časopisu Slovensko, pričom najužšie spolupracoval predovšetkým s vtedajším vedeckým tajomníkom, dlhoročným maticným vedcom, literárnym historikom a neskorším pedagógom Filologickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici PhDr. Tomášom Winklerom, PhD.

Na tomto mieste si dovoľujeme pripomenúť aspoň niektoré diela prof. I. Sedláka: *Anton Prídavok: Vrásky času*, *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie*, *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*, *Východné Slovensko v letokruhoch národa*, vedecké zborníky *Slovakistika*, monumentálne kolektívne dielo, ktoré vzniklo pod jeho vedením *Dejiny slovenskej literatúry I. a II.*, a zostavenie vedeckého zborníka z konferencie pri príležitosti 150. výročia vzniku Matice slovenskej a 1150. výročia príchodu Konštantína a Metoda na naše územie: *Matica slovenská v národných dejinách*, ktorú usporiadal, a ktoré akoby symbolicky uzavrelo jeho dielo. Aj ďalšie tu nespomenuté autorské či spoluautorské práce patria medzi jeho významnú tvorbu adresovanú Slovensku. Imrich Sedlák sa zaslúžene sa zaradil medzi popredných predstaviteľov slovenského národného života. Vo vedeckom diele Imricha Sedláka rezonuje východné Slovensko ako integ-

rálna súčasť slovenskej národnej kultúry a spoločnosti, ktorú dobre zdokumentoval pre ďalšie generácie Slovákov, vedcov, pedagógov, študentov i pre širokú verejnosť.

Aspoň v skratke spomeňme aj inú ako literárnovednú činnosť, hoci s ňou úzko súvisí: Imrich Sedlák zrealizoval Múzeum literárnych tradícií východného Slovenska v Župčianoch (r. 1976). Ako jeden z gestorov vytvoril expozíciu Slovenského národného literárneho múzea Matice slovenskej v prvej matičnej budove (dlhoročná práca spoločne s PhDr. Jurajom Chovanom, CSc., sprístupnené v r. 1992-1994). Popri tom pôsobil pri vzniku expozície, kde sa podieľal na librete i scenárii Múzea Ľudovíta Štúra v Modre v zrekonštruovaných priestoroch bývalej radnice (r. 1978-1982). Obdobne pracoval na vytváraní a sprístupnení expozícií: v Kežmarku – Literárne tradície kežmarského lýcea, Pamätného domu Jozefa Gregora Tajovského v Tajove (r. 1982), Pamätné izby Jozefa Miloslava Hurbana v Hlbokom (r. 1982), Pamätnej izby Jonáša Záborského v Zábore (r. 1983), Bernolákovci v národnom obrození v Trnave (r. 1985), či Rodného domu Jána Hollého v Borskom Mikuláši (r. 1985), Pamätného domu Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove (r. 1986, a v oveľa širších súvislostiach to dopĺňa rovnomenná publikácia s rovnakým vročením), Múzea A. S. Puškina v Brodzanoch (r. 1987, spoločne s PhDr. Jurajom Chovanom, CSc.), Literárneho múzea Pavla Horova v Bánovciach nad Ondavou (r. 1987, problematika doplnená o dve publikácie), Hugolin Gavlovič a kultúrne tradície Pruského v Považskej Bystrici – Orlovom (r. 1987). Po novembrovej revolúcii začal opätovne účinkovať aj pedagogicky. Najskôr pôsobil na Fakulte humanistiky Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v rokoch 1991-1993, kde sa inauguroval. Pričinil sa aj o zriadenie štúdia odboru muzeológia a kultúrne dedičstvo na tejto fakulte, ktorý sa realizoval na martinskom detašovanom pracovisku na pôde Matice slovenskej. Na tejto univerzite vyučoval ešte v rokoch 1997-2003 na Filologickej fakulte, kde pôsobil nielen ako vedúci katedry slovakistiky, ale aj ako prodekan.

V roku stého výročia založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1993) stál pri jej obnovení a stal sa na jedenásť rokov jej predsedom, pomohol k znovuzrodeniu jej zborníkov a niekoľko z nich sám zostavil. Od druhej polovice 90. rokov pôsobil aj ako riaditeľ Slovenského národného literárneho múzea MS, od roku 1996 ako vedecký tajomník a ako člen výboru MS pôsobil v najvyššom orgáne od ponovembrových rokov až do roku 2013. V rokoch 1996-2015 pôsobil ako člen redakčnej rady časopisu *Slavica Slovaca*.

Mal priateľský, blízky, osobný, ba až rodinný vzťah, ktorý prejavoval k známym, kolegom či iným, tento pozitívne využíval aj k profesionálnemu, metodickému, odbornému a vedeckému usmerneniu a koordinovaniu práce kolegov a odborných pracovníkov. Ako vedecký tajomník MS ešte do roku 2013 usmerňoval pôsobenie a prácu matičných pracovníkov a pracovísk v oblasti literatúry, histórie, archívnictva, krajského a múzejného zamerania, ba dokonca aj národnostných vzťahov a to s vysokou vedeckou erudíciou.

Večná pamiatka, pán profesor Imrich Sedlák.

Viliam Komora

Za profesorom Jiřím Marvanom

***28.1.1936 – †13.4.2016**

Pôvodne mal byť tento príspevok medailónom k osemdesiatinám profesora Jiřího Marvana, no osud to zariadil tak, že v čase jeho písania sa z medailónu stal nekrológ...

Na sklonku januára tohto roku (presne 28. 1.) si nelen blízka rodina, priatelia a známi, ale aj viacerí slavisti doma a vo svete pripomenuli okružle osemdesiatiny významného bohémistu, slavistu, baltistu, vysokoškolského pedagóga a popularizátora jazykovedy – univerzitného profesora Jiřího Marvana. Žiaľ, o niekoľko mesiacov po oslavách jeho jubilea sa naplnil jeho životný oblúk a skončila jeho pozemská púť.

Osem desiatok rokov Jiřího Marvana bolo naplnených skutočnou mnohorozmernosťou – či už v zmysle symbolickom, či doslovnom. Jubilantov záujem o slavistiku a bohemistiku sa formoval už počas vysokoškolských štúdií – najmä pod vplyvom prác popredných štrukturalistov B. Havráňka, V. Skaličku a B. Trnku. Po ukončení vysokoškolských štúdií na FF Univerzity Karlovej v Prahe (odbor čeština – ukrajinčina) v roku 1959, po krátkom pôsobení v Staročeskom oddelení ÚJČ AV ČR v Prahe (1960-1963) začal pôsobiť vo Švédsku ako lektor bohemistiky, slavistiky a balkanistiky na univerzitách v Uppsale (1963-1965, 1965-1967) a v Štokholme (1965-1967). Od roku 1968 začalo jeho exilové obdobie života – ako profesor slavistiky, baltistiky a rusistiky pôsobil v rokoch 1968 – 1972 na univerzitách v Kalifornii, Oregone a Pensylvánii, neskôr v Santa Barbare. Jeho životná púť smerovala z Ameriky na ďalší kontinent – od roku 1973 pôsobil takmer dve desaťročia na Monash University v Melbourne ako profesor rusistiky a slavistiky a jeho zásluhou vznikla Katedra slavistiky na tamjšej univerzite, čo bola vôbec prvá katedra slavistiky na južnej pologuli. Svoje exilové pôsobenie ukončil až po spoločenských a politických zmenách v roku 1989. V rokoch 1993 – 1997 vstúpil do diplomatických služieb ČR a stal sa prvým veľvyslancom ČR v Grécku. Dlhoročné vedecké a pedagogické skúsenosti odovzdával J. Marvan aj po návrate z diplomacie – od roku 1999 pôsobil na Univerzite J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Práca so študentami ho naplňovala a ako sám poznamenal na jednom vystúpení, bol veľmi rád, že svoju vedeckú a pedagogickú kariéru završuje učením učiteľov.

Bohaté vedecké skúsenosti a kontakty, predovšetkým so západnou lingvistikou, ovplyvnili aj šírku vedeckého záberu profesora Marvana. Vo svojich vedeckých prácach a štúdiách sa venoval otázkam z diachrónej i synchronnej lingvistiky, zaoberal sa problematikou slovanských, ale aj ostatných európskych jazykov. Popri svojej šírke vedeckého záberu však venoval pozornosť aj problematike malých regiónov – napríklad oblasti Lašska.

Svoje vedecké poznatky, úvahy a názory publikoval v dvadsiatich monografiách vydaných po celom svete, napísal vyše stovky odborných vedeckých štúdií, ktoré odzneli na medzinárodných a domácich konferenciách, slavistických kongresoch, boli publikované vo vedeckých zborníkoch a časopisoch. Jednou z celoživotných slavistických tém profesora Marvana sa stala praslovanská

kontrakcia, ktorej venoval pozornosť v dielach *Prehistoric Slavic Contraction*, ktoré vyšlo v roku 1979 počas jeho pôsobenia v Uppsale. V Česko-Slovensku však toto dielo nemohlo vyjsť z politických dôvodov. Česká verzia bol vydaná až v roku 2000 pod názvom *Jazykové milénium. Slovanská kontrakcie a její český zdroj* a prepracovaná podoba vyšla o dvanásť rokov neskôr pod názvom *Čeština tisíciletá. Zrod slovanského jazykového prostředí uprostřed Evropy* (2012). Zmenám v slovanských jazykoch (a v tomto prípade najmä v slovenčine) venoval pozornosť profesor Marvan aj v diele *Na prahu slovenčiny. K miléniu vzniku slovanského jazyka* (1999). Podľa jeho názorov slovanská kontrakcia bola jednou z najvýznamnejších jazykových zmien, ktorá prispela k vyformovaniu južnoslovanských a západoslovanských jazykov ako samostatných slovanských jazykov.

Napriek desiatkam rokov prežitých v zahraničí sa Jiří Marvan vždy vracal do svojej vlasti. A možno práve jeho životné skúsenosti prispeli k vnímaniu domoviny a rodného jazyka v omnoho širších dimenziách. Vo viacerých dielach vyjadril svoj postoj k spoločnému európskemu jazykovému areálu, ktorý sám často preferoval, ale vždy k osobitostiam jednotlivých jazykov. Do spoločného európskeho priestoru vždy radil aj litovčinu, ako o tom písal v diele *Modern Lithuanian Declension* (1979). V tomto duchu pokračoval aj v diele *Introducing Europe to Europeans through their language. One Europe for centuries – the Euro-Czech view* (2008), ktorej skrátená verzia spoločne s dielom *Brány jazykem otvírané* (2004) vyšla v češtine pod názvom *Čeština – most k Evropě a k Evropanům* (2015). Jeho práca *České stupňování – slovanská podoba evropské univerzálie* vznikla ešte v dobe emigrácie, ale v češtine vyšla až v roku 2008. V nej si profesor Marvan všima stupňovanie v češtine zo synchronného i diachronného hľadiska, z pohľadu bohémistu, slavistu i europeistu a hľadá odpoveď na otázku, či stupňovanie je javom slovotvorným alebo tvaroslovným.

Svoju zanosť k jazyku a jazykovede dokazoval Jiří Marvan mnohými popularizačnými prácami a článkami – okrem už spomínaného diela *Brány jazykem otvírané* (2004) v priebehu niekoľkých rokov vydal diela *Cesty ke spisovné češtině – prvních tisíc let.* (2000), *Cesty ke spisovné češtině – prvních tisíc let (800–1800).* *Malý průvodce dějinami české jazykové mysli* (2003) a *Cesty ke spisovné češtině – prvních tisíc let (800–1800).* *Malý průvodce cestami české lingvoekologie* (2006). Práve lingvoekológia a prežívania jazyka boli popri slavistickom vnímaní jazyka v podloží jeho myslenia. Začiatky Marvanovho prežívania jazyka siahajú do doby jeho vysokoškolských štúdií, počas ktorých sa zoznámil s teóriou prežívania jazyka českého jazykovedca Bohumila Trnku. Uvedenie si tejto teórie sa u J. Marvana prirodzene umocnilo počas jeho pôsobenia v zahraničí a v konfrontácii s inými jazykmi. Profesor Marvan sa vo viacerých prácach zamýšľal nad osudom jazykov, ktoré boli ohrozené ľudskou nedbalosťou, či geopolitickými zmenami. Jeho úvahy o záchrane takto ohrozených jazykov našli odozvu aj medzi politikmi a štátnikmi, ktorí ocenili jeho vedecké dielo i názorové postoje. Dlhoročné pôsobenie na melbournskej univerzite a zásluhy profesora Marvana o rozvoj slavistiky v Austrálii ocenili v roku 1990 jeho

vymenovaním za riadneho člena Austrálskej akadémie humanitných vied (Australian Academy of the Humanities). V roku 1991 mu udelili Zlatý kríž prezidenta Poľskej republiky za zásluhy o poľštinu, v roku 1997 si prevzal Rad veľkokniežaťa Gedimínasa z rúk prezidenta Litovskej republiky za zásluhy o litovštinu.

Profesor Jiří Marvan svojou zanietenosťou, erudíciou, nadhľadom a jemu blízkym humorom si vedel získať pozornosť poslucháčov. Svojím dielom ovplyvnil mnoho jazykovedcov a zanechal trvalú stopu v slavistickej vede. Už teraz nám začína chýbať.

Vážený pán profesor, milý Jirko, odpočívaj v pokoji!

Jaromír Krško

Akademik Mikuláš Nevrlý sa dožil 100 rokov

V novembri 2016 oslávil v dobrom zdraví, dobrej fyzickej a duševnej kondícii svojich 100 rokov akademik Mikuláš Nevrlý. Celý život venoval štúdiu a propagácii dvom láskam – štúdiu ukrajinskej literatúry a kultúry a šachom. Jeho život bol naplnený mnohými dramatickými udalosťami. Narodil sa 15.11.1916 v Rostove na Done, keďže jeho rodinu zo západnej Ukrajiny, kde jeho otec Čech pracoval ako stredoškolský profesor, odvliekli ruské cárske vojská počas I. svetovej vojny. Po skončení občianskej vojny v Rusku sa jeho rodina vrátila na Ukrajinu. Mykola (Mikuláš) navštevoval strednú školu a otec pracoval pre ukrajinskú vládu. Ale v rokoch 1932–1933 v Ukrajine vypukol hladomor a aby rodina nezomrela od hladu, rozhodli sa vrátiť do Československa. Po mnohých útrapách sa im to podarilo. Zastavili sa na Zakarpatskej Ukrajine, kde otec pracoval ako profesor gymnázia a Mykola pokračoval v štúdiu, ale Zakarpatskú Ukrajinu v marci 1939 obsadili maďarskí horthyovci a všetci slovanskí zmýšľajúci vlastenci museli utiecť. Aj rodina Nevrlých sa presťahovala do Českých Budějovic (1939). Mykola chcel študovať na vysokej škole, ale všetky české vysoké školy počas protektorátu boli zatvorené, tak sa rozhodol navštevovať nemeckú univerzitu a popritom aj ukrajinskú univerzitu, kde získal solidné slavistické vedomosti, lebo na oboch univerzitách prednášali vynikajúci nemeckí a ukrajinskí slavisti. Ale po roku 1945 nová československá vláda neuznala diplomy z týchto škôl a tak musel nanovo absolvovať Karlovu univerzitu. Po získaní diplomu potom na rôznych školách Prahy prednášal ruský jazyk a tlmočil sovietskym vojskám, neskôr sa presťahoval do Brna, kde u prof. S. Wolmanna napísal dizertačnú doktorskú prácu Ivan Franko ukrajinský revolucionár, ktorá neskôr po dopracovaní vyšla knižne (1952). Tak sa začala jeho vedecká činnosť.

Pravda, už počas vysokoškolských štúdií sa zoznámil s mnohými ukrajinskými básnikmi, písal o ich tvorbe. Počas vojny chcel aktívne pomôcť pri obnove ukrajinskej demokratickej Ukrajiny a preto sa spolu s mnohými ukrajinskými vlastencami vydal na Ukrajinu v rámci tzv. „poichidných hrup“. Tu opäť nadviazal spojenie s niektorými básnikmi, ale po tragických udalostiach v Babynom Jaru (1941), kde nemeckí fašisti postrieľali tisíce vlastencov – Ukrajincov, Židov a iných, dostal príkaz od vedenia OUN, aby sa vrátil domov.

V roku 1956 sa Mykola Nevrlý presťahoval do Bratislavy. Najprv pracoval vo Výskumnom pedagogickom ústave, potom v literárnych ústavoch SAV až do odchodu do dôchodku, kde sa aktívne zapojil do výskumu a propagácii ukrajinskej kultúry a literatúry. Za tých viac ako 70 rokov svojej aktívnej literárnovednej činnosti uverejnil viac ako 1200 štúdií, článkov, recenzií v slovenskej, českej, ukrajinskej, nemeckej, poľskej, anglickej, francúzskej tlači.

M. Nevrlý sa v svojej literárnovednej tvorbe zamerlal na štyri hlavné okruhy: 1. štúdium a propagácia tvorby I. Kotarevského, T. Ševčenka, I. Franka, L. Ukrajinky, P. Myrného a ostatných klasikov ukrajinskej literatúry; 2. štúdium tvorby tzv. „rozstrieľaného obrodovania“, t.j. tvorby ukrajinských spisovateľov 20-30. rokov, ktorých sovietska vláda dala postrieľať, lebo považovala ich za zradcov sovietskeho režimu; 3. štúdium tvorby zakarpatských a prešovských ukrajinských spisovateľov 19. a 20. st.; 4. štúdium tvorby básnikov tzv. pražskej básnickej školy.

V svojej literárnovednej činnosti vychádzal zo štrukturalistických pozícií, čím sa značne odlišoval od sovietskych autorov, ktorí skúmali a písali o tvorbe ukrajinských spisovateľov. On predovšetkým hľadal krásno, dobro, stylistické bohatstvo a rôznorodosť, a nie ideológiu v tvorbe jednotlivých spisovateľov. Pišuc o tvorbe ukrajinských spisovateľov, vždy sa usiloval zakomponovať ich do celoeurópskeho, resp. celosvetového literárneho kontextu. Hľadal, čo majú spoločné a odlišné jednotliví autori Ukrajiny a ostatného sveta, najčastejšie porovnával ich tvorbu s českými, resp. slovenskými autormi.

Azda najväčšou jeho literárnou láskou bola tvorba T. Ševčenka, I. Franka, L. Ukrajinky či zo „sovietskych“ autorov V. Sosiuru alebo O. Hončara, im venoval najviac štúdií a článkov. Tak, napríklad, tvorbe T. Ševčenka venoval dve monografické práce (Bezsmertnyj Ševčenko (1954) a Taras Ševčenko – revolučný básnik (1960), I. Frankovi venoval tiež dve monografické práce – Ivan Franko básnik revolucionár (1952) a Ivan Franko. Život a dielo (2014) a viac ako 80 štúdií rôzneho charakteru.

M. Nevrlý sa s mnohými spisovateľmi či už pred vojnou alebo po nej osobne poznal, dopisoval si. V období totalitného režimu či už v Ukrajine alebo na Slovensku nemohol uverejniť všetky svoje diela, lebo sa vymykali z potrebného literárneho hodnotenia. Mnohé z nich vyšli až po roku 1990. V Kyjeve vyšli po roku 1990 jeho monografické práce o sovietskej poézii 20. rokov 20. st., o tvorbe O. Olesia, o tvorbe básnikov pražskej básnickej školy a najmä výber z jeho prác Mynule i súčasne (Kyjiv 2009, 958 s.).

M. Nevrlý má veľké zásluhy, že sa český a slovenský čitateľ mal možnosť dozvedieť o tvorbe jednotlivých ukrajinských autorov už v roku 1951, keď vyšla v najnovších moderných českých prekladoch ukrajinská poézia od najstarších čias do roku 1950 vo výbere Vítězít a žit (Praha, 1951). Slovenský čitateľ aj vďaka jeho úsiliu v brožúrach Poznávame Sovietsky zväz vyšli stovky básní a ukážky z prózy ukrajinských autorov, spoznávali ich rozmanitú tvorbu. Tie potom kliesnili cestu k samostatným básnickým zbierkam takým autorom ako T. Ševčenko, I. Franko, L. Ukrajinka, P. Tyčyna, M. Ryľskij, V. Sosiura, B. I. Antonyč, neskôr D. Pavlyčko, L. Kostenko, B. Olijnyk a mnohí ďalší.

M. Nevrlý napísal desiatky článkov do rôznych knižných vydaní, encyklopédií slovenských, českých, ale aj zahraničných. Mnohé z nich vyšli v knihe Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry (Sládkovičovo, 2014, 477 s.).

Popri literatúre umeleckej a vedeckej M. Nevrlý písal a propagoval aj iné druhy ukrajinského umenia. Písal o nich nielen v slovenskej, českej, ale aj zahraničnej tlači a tak prispieval k ich šíreniu vo svete. Stal sa najaktívnejším propagátorom ukrajinskej literatúry a kultúry vo vtedajšom Československu a dnes na Slovensku.

Národná akadémia vied Ukrajiny ho prijala za svojho zahraničného člena a Vedecká spoločnosť T. H. Ševčenka ho prijala za svojho člena. Prezidenti Ukrajiny ho významovali radmi Za zásluhy II. a I. stupňa. M. Nevrlý si svojou prácou zaslúžil obdiv a uznanie aj v literárnej obci v Čechách, na Slovensku, v Ukrajine a v ostatnom slavistickom svete.

Michal Roman

Storočnica varšavskej slavistiky

Varšavská univerzita bola založená 19. novembra 1816 ako Varšavská kráľovská univerzita. Počas svojej dvestoročnej existencie niesla viacero pomenovaní a dvakrát bola z politických dôvodov zatvorená. V súčasnosti je najväčšou univerzitou v Poľsku. V rebríčku hodnotenia poľských vysokých škôl zaujíma spolu s krakovskou Jagelovskou univerzitou tradične jedno z prvých dvoch miest.

So vznikom univerzity sú úzko späté aj počiatky varšavských slavistických štúdií, keďže na jej pôde bola už v roku 1817 založená katedra slavistiky. Po potlačení novembrového povstania proti ruskej nadvláde v roku 1931 boli všetky pracoviská univerzity zrušené. Jej nástupkyňou sa stala Hlavná škola, neskôr Ruská cárska univerzita vo Varšave, kde sa na Filologicko-historickej fakulte sformovalo oddelenie slavistiky, ktoré malo panslavistický charakter a v tom čase slúžilo najmä cárskej propagande. Konali sa tu však aj slavistické prednášky sensu stricto, napríklad porovnávacia gramatika slovanských jazykov a dejiny slovanských filológií.

Na tomto základe mohol stavať otec varšavskej slavistiky ako vedeckej disciplíny profesor Stanisław Słoński, odborník na staroslovienčinu a porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov. V roku 1915 založil Slavistický seminár s vlastnou knižnicou, študovňou a posluchárňou, čím sa varšavská slavistika inštitucionalizovala a nadobudla pevné miesto v štruktúre filologických študijných odborov. Jej pracovníci sa v roku 1929 zúčastnili Medzinárodného kongresu slavistov v Prahe, nasledujúci kongres sa konal v roku 1934 práve vo Varšave. Počas druhej svetovej vojny bola univerzita zatvorená, vo svojej činnosti pokračovala až po oslobodení. V roku 1952 sa Slavistický seminár premenoval na Katedru slovenskej filológie a jej vedúcim sa stal uznávaný poľský slavista, člen Pražského lingvistického krúžku profesor Zdzisław Stieber. Špecializácia pracoviska sa rozšírila o bulharistiku, srbochorvatistiku, neskôr o všetky východoslovanské filológie. Od roku 1967 stál na čele katedry profesor

Józef Magnuszewski, literárny vedec, odborník na dejiny českej, slovenskej a lužickej literatúry. O rok neskôr sa katedra premenovala na Inštitút slovanskej filológie a oddelil sa od nej Inštitút ruskej filológie. V 70. rokoch vznikol program zameraný na južnoslovanské štúdiá, v rámci ktorého sa prednášali všetky jazyky a literatúry bývalej Juhoslávie. V roku 1992 sa srbochorvatictva atomizovala na samostatné štúdium srbčiny a chorvátčiny, o dva roky neskôr sa štúdium slavistiky rozšírilo o slovackistiku a slovenistiku. Po viacerých organizačných zmenách súčasný Inštitút západoslovanských a južnoslovanských filológií ponúka šesť špecializácií: bohemistiku, bulharistiku, chorvatictvo, srbistiku, slovackistiku, slovenistiku a lektoráty macedónskeho a lužickosrbského jazyka. Od roku 2008 je riaditeľkou Inštitútu profesorka Joanna Goszczyńska, odborníčka na dejiny slovenskej a českej literatúry a kultúry.

S výnimkou okupačných rokov počas druhej svetovej vojny tvorí slavistika integrálnu súčasť Varšavskej univerzity nepretržite od roku 1915. Pri príležitosti storočnice varšavskej slavistiky usporiadal Inštitút západoslovanských a južnoslovanských filológií dňa 15. mája 2016 slávnostné podujatie v priestoroch Paláca Tyszkiewiczovcov-Potockých, nad ktorým prevzal záštitu rektor Varšavskej univerzity profesor Marcin Pałys. Na oslavách sa zúčastnili domáci i zahraniční hostia: zástupcovia veľvyslanectiev a kultúrnych inštitútov, riaditelia poľských aj zahraničných slavistických pracovísk, bývalí i súčasní zamestnanci inštitútu, doktorandi a študenti. Všetkým hosťom odovzdali pamätné medaily a docent Patrycjusz Pająk, bohemista a literárny vedec, predniesol príspevok o dejinách slavistiky vo Varšave. Riaditeľka inštitútu prof. Joanna Goszczyńska otvorila diskusný panel pod názvom *Kondícia súčasnej slavistiky*, v rámci ktorého prítomní podrobne analyzovali súčasný stav a budúcnosť slavistického štúdia a výskumu. Z vystúpení domácich i zahraničných účastníkov diskusie vyplynulo, že dnešná perspektíva slavistických študijných odborov spočíva nielen v ich kontinuálnom kreovaní, ale závisí najmä od schopnosti flexibilne sa prispôbiť novým požiadavkám doby i potrebám študentov so zreteľom na možnosti ich uplatnenia v spoločenskej praxi.

Na druhý deň, 16. mája 2016, sa konalo stretnutie absolventov varšavskej slavistiky, z Poľska i zo zahraničia ich prišla vyše stovka. Privítala ich riaditeľka Inštitútu profesorka Goszczyńska, ako aj dekan Fakulty polonistiky Varšavskej univerzity, jazykovedec a bohemista profesor Zbigniew Greń. Absolventi si pripomenuli najvýznamnejšie udalosti a osobnosti zo storočných dejín svojej alma mater.

Osláv 100. výročia varšavskej slavistiky sa zúčastnila aj delegácia zo Slovenska: profesor Peter Kaša z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, profesor Peter Zajac z Ústavu slovenskej literatúry SAV, z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave to boli: prodekan fakulty doc. Miloslav Vojtech, vedúca Katedry slovanských filológií doc. Mária Dobríková a riaditeľka letnej školy Studia Academica Slovaca doc. Jana Pekarovičová. Doc. Dobříková a doc. Pekarovičová v diskusných príspevkoch vyzdvihli najmä dlhoročnú spoluprácu v oblasti vzdelávania poľských slovákistov a slovenských polonistov. Doc. Vojtech odovzdal prof. Goszczyńskiej

v mene dekana medailu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave nielen ako poďakovanie za doterajšiu partnerskú spoluprácu, ale aj ako ocenenie vedecko-pedagogickej práce celého kolektívu inštitútu.

Bratislavskú a varšavskú univerzitnú slavistiku, reprezentovanú Katedrou slovanských filológií Filozofickej fakulty UK v Bratislave a jubilujúcim Inštitútom západoslovanských a južnoslovanských filológií vo Varšave, spájajú dlhoročné nadštandardné vzťahy, ktoré boli vždy stelesnením blízkych osobných kontaktov, vzájomnej úcty a rešpektu. Budovali a budujú ich pedagógovia na výskumných a prednáškových pobytoch, ako aj študenti počas rôznych typov výmenných stáží. V mene bratislavskej univerzitnej polonistiky, ktorá v tomto roku oslávi 92 rokov svojej existencie, ako aj ďalších slavistických pracovísk na Slovensku, želáme varšavskej slavistike ešte mnohé úspešné roky záslužnej vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti.

Zuzana Obertová

Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Centrom spirituality Východ-Západ Michala Lacka a Teologickou fakultou Trnavskej univerzity organizovali vedeckú konferenciu *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia*, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9.-10. júna 2016 v prednáškovej miestnosti Centra spirituality Východ-Západ Michala Lacka v Košiciach. Tematika konferencie úzko súvisela s vedeckovýskumným programom projektu financovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja APVV-14-0029 s názvom *Cyrilské písmoníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*. Odborný program konferencie tvorili štyri rokovacie okruhy, v rámci ktorých účastníci predniesli referáty a živo diskutovali o jednotlivých nastolených otázkach.

V prvom bloku ako prvý predniesol svoj príspevok *Latinizácia a jej príčiny v prostredí gréckokatolíckej cirkvi Mukačevskej eparchie* Andrej Škoviera. V úvode podal stručný prehľad rozličných modelov obnovenia jednoty cirkevného spoločenstva medzi Rímskou cirkvou a východnými cirkvami a venoval sa problému definície pojmu latinizácia. Okrem iného objasnil aj základné príčiny a motívy latinizácie v Mukačevskej eparchii a jej chronologický postup. Poukázal tiež na vzťah teológie, spirituality, bohoslužobného života a kanonického práva a ich vzájomné vplyvy pri latinizácii. Juraj Gradoš referoval na tému *Užhorodská únia z roku 1646 vo svetle nedávno objaveného dokumentu*. Predstavil dokument z 24. apríla 1646 o podpísaní únie s Rímom. Dokument vyvracia domnienky odborníkov o tom, že jediný existujúci dokument pochádza z 15. januára 1652. Autor príspevku objavil dokument 4. mája 2016 v Štátnom archíve v Prešove. Problém latinizácie z teologického hľadiska vysvetlil Peter Zubko, ktorý prednášal na tému *Jágerský biskup a latinizácia v 18. storočí*. Na základe latinských prame-

ňov špecifikoval konkrétne oblasti a problémy, ktoré síce môžeme nazývať latinizáciou, ale v kontexte svojho obdobia sa vnímajú ako kultúrne, spoločenské a náboženské vyrovnávanie.

Druhý blok referátov otvoril Šimon Marinčák príspevkom *Katechizmus Jozefa De Kamelisa z roku 1698 v kontexte byzantsko-slovanskej a latinskej konfesionalnej komunikácie*. Prvý tlačený dokument v cyrilike na našom území reflektuje dobovú náboženskú situáciu, definuje základy náboženstva, morálky a disciplíny a dogmatický vývin v prostredí latinskej cirkvi. Poskytuje množstvo cenných informácií o osobitostiach miestnej cirkevno-liturgickej tradície. Peter Žeňuch v referáte *Jazykovo-kultúrny obraz medzikonfesionalných vzťahov pod Karpatmi. Neznámy rukopis kánonov cirkevného a svetského života zo začiatku 17. storočia z nárečového prostredí karpatského areálu*, a tak umožňuje tento rukopis predstaviť ako súčasť miestnej písárskej tradície. Svorad Zavarský vystúpil s príspevkom *Reflexiones super ortu, religione, et habitationis stativis gentis Ruthenae – prameň o identite cirkvi byzantsko-slovanského obradu na Slovensku v druhej polovici 18. storočia*, v ktorom analyzoval latinský anonymný spis. Odbornej verejnosti nie je rukopis neznámy, no dosiaľ sa mu nevenovala osobitná pozornosť. Dva jeho exempláre sa nachádzajú v Archíve Kongregácie pre náuku viery vo Vatikáne a jeden exemplár vo Vatikánskom tajnom archíve. Autorom správy je pravdepodobne Ján Bradáč (1732-1772). Pohľad autora spisu na cirkev byzantsko-slovanského obradu v Uhorskom kráľovstve S. Zavarský porovnal s pohľadom diel Martina Sentivániho, Andreja Bačinského a Joannikija Baziloviča.

V treťom bloku rokovani odznel príspevok Kataríny Žeňuchovej na tému *Biblická próza v cyrilských rukopisných zborníkoch a ich vzťah ku kánonickým textom (na príklade litmanovských rukopisov z 18. storočia)*. Venovala sa v ňom problematike vybraných cyrilských písomností neliturgického charakteru, ktoré prehodnocujú aj vzťah oficiálnej kánonickej línie kresťanstva a folklórnosti či folklorizácie kánonických a hagiografických paradigiem v rámci kresťanskej kultúry. Na príklade dvoch Litmanovských rukopisov autorka príspevku ilustrovala, že texty sú významné najmä pre svoju neordinarnosť a ponúkajú možnosť nahliadnuť do tzv. ľudovej Biblie. V referáte *Pověsti ze Skutků Římanů a Fysiologu v uglianském sborníku Ključ jako odraz latinizačních procesů na Podkarpatské Rusi na přelomu 17.-18. století* sa Svetlana Vašíčková venovala uglianskemu zborníku Kľuč. Napriek skutočnosti, že prostredie, z ktorého rukopis pochádza, spadalo v tej dobe pod jurisdikciu pravoslávnej cirkvi, boli do zborníka zaradené poučné príbehy zo Skutkov Rimanov. Tie sú známe tiež pod latinským názvom Gesta Romanorum a predstavujú stredoveký latinský zborník legiend zo života rímskych cisárov s mravoučnými úvahami. Autorka vyslovila predpoklad, že sa do zborníka Kľuč dostali pod vplyvom susedného latinského prostredia. Ľubomíra Wilšinská na záver tretieho

bloku predniesla príspevok *Stret východnej a západnej teológie v diele Imago Vitae Monasticae (Cassioviae, 1802) od Juraja Joannikija Baziloviča OSBM. Teologicko-jazykové príklady*. Tento vzťah vysvetlila na viacerých teologicko-jazykových príkladoch, ktoré sa prejavujú v asketickom spise J. J. Baziloviča. Poukázala na to, ako si autor spisu pri interpretácii konkrétnych príkladov a pojmov pomáhal západnou náboženskou terminológiou, paralelne však pri nej uvádza termíny východnej cirkvi. Zaujímavosťou spisu je aj fakt, že Bazilovič cituje pramene s odkazmi na latinských i gréckych cirkevných Otcov, ktorí sa vo svojich dielach zaoberali práve asketickou tematikou.

Mária Strýčková referátom *Z glosára k cirkevno-slovansko-latinskému výkladu liturgie v prostredí cirkvi byzantského obradu na Slovensku* uviedla posledný tematický blok konferencie. Venovala sa osobitnosti latinskej a cirkevno-slovanskej terminológie používanej v prostredí byzantsko-slovanskej cirkvi na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi na príklade diela *ТОЛКОВАНІЕ Священныя Літургіи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы / EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii* (1815) od J. Baziloviča. Formou komparačnej analýzy a interpretácie osvetlila osobitosti vybraných latinsko-cirkevno-slovanských paralelných terminologických korpusov, ktoré sa uplatňovali predovšetkým vo výkladoch k textom liturgie pre potreby užhorodského kňazského seminára. Mária Prokipčáková predniesla príspevok na tému *Prejavy medzikultúrnych vzťahov Východu a Západu v irmologionovej tvorbe 18. storočia v Mukačevskej eparchii*, v ktorom sa venovala irmologionovej tvorbe v 18. storočí v historickej Mukačevskej eparchii v súvislosti s tým, čo sa vníma ako výsledok vplyvu či koexistencie latinskej a byzantsko-slovanskej tradície. Tento vplyv sa prejavil predovšetkým v systéme hudobného zápisu a hudobnej teórie. Na vybraných príkladoch prezentovala znenia textových zápisov, ktoré vychádzali z miestneho, jazykovo zmiešaného prostredia. Venovala sa aj otázkam repertoáru a jeho usporiadania, ktoré v istých súvislostiach tiež môžeme vnímať ako výsledok vplyvu západnej konfesionalnej tradície. Do programu konferencie boli zaradené aj príspevky autorov Tomáša Mrňávka *Křest a přijímání dětí v byzantské tradici* a Milana Gábora *Vplyv západného umenia na ikony a ikonostasy východnej cirkvi v období 17.-19. storočia*.

Po skončení vedeckého podujatia sa uskutočnilo zasadnutie riešiteľského kolektívu projektu APVV-14-0029 *Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*, ktorého členovia zhodnotili vedeckovýskumné aktivity v prvom roku riešenia projektu. Riešitelia konzultovali časový rozvrh riešenia projektu do konca roka 2016 a prípravu aktivít v prvom polroku 2017 s dôrazom na prípravu publikácie z konferencie a jednotlivé výstupy. V piatok 10. júna bola pre účastníkov konferencie pripravená aj exkurzia do Dómu svätej Alžbety spojená s prehliadkou kultúrnych pamätihodností mesta Košíc. Odborný výklad zabezpečil riešiteľ projektu Peter Zubko.

Ľubomíra Wilšinská

Konferencia o kodifikáciách slovanských jazykov v Nitre

Dňa 22. až 24. júna sa v Nitre na pôde Univerzity Konštantína Filozofa uskutočnila medzinárodná konferencia Komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov nesúca tento rok názov *Historický a sociolingvistiký kontext kodifikácie slovanských jazykov*. Hlavným organizátorom konferencie bola Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre s vedeckým, odborným garantom Prof. PhDr. Jurajom Glovňom, CSc. Účastníci medzinárodnej konferencie reprezentovali mnohé vedecké a výskumné pracoviská zo Slovenska, Česka, Nemecka, Bulharska, Macedónska, Srbska, Bieloruska, Ukrajiny, Nemecka, Rakúska a USA. Ústrednou témou príspevkov prednesených na konferencii bola problematika kodifikácie, ktorá mala vo vývoji jednotlivých slovanských jazykov špecifický charakter a rôznym spôsobom sa odráža v súčasnej podobe každého národného jazyka i v jazykovej situácii danej krajiny.

Zo západoslovanských jazykov bola pozornosť venovaná slovenčine, češtine a hornej lužickej srbčine z historického i aktuálneho aspektu. Slavomír Ondrejovič (Slovensko) vo svojej prednáške *Štúrovská kodifikácia spisovnej slovenčiny v slovanskom kontexte* uvažoval o všestrannom a bohatom (najmä jazykovednom a kodifikačnom) odkaze Ľ. Štúra pre súčasnosť. V prednáške *Konfesionálne pozadie štúrovej kodifikácie* Juraj Glovňa (Slovensko) upozornil na to, že v slovenskej kultúre, a teda aj pri utváraní spisovného jazyka Slováci mali evanjelickú i katolícku konfesiu významné miesto. Súčasťou výkladu boli konkrétne príklady evanjelicko-katolíckej spolupráce i spolupráce Štúra s pravoslávnyimi učencami, no autor pozornosť venoval aj rozporom vo vzťahu k spisovnému jazyku medzi evanjelickými vzdelancami. Katarína Dudová (Slovensko) v príspevku *Kontinuita Bernolákovej kodifikácie s predchádzajúcim vývojom slovenčiny* vychádzala z názoru, že frazeológia zahrnutá do viacerých jazykovedných diel A. Bernoláka mala dôležité miesto pri utváraní bernolákovčiny, pretože čerpala z domáciach zdrojov kultúrnej slovenčiny, čím dodávala novovznikajúcemu spisovnému jazyku vlastnosť pružnej stability a posilňovala základné kritériá spisovnosti jazyka. Ľubomír Kralčák (Slovensko) sledoval vo svojej prednáške *Štúrova Nauka reči slovenskej ako kodifikačný text* spôsob explanácie gramatickej látky v diele Nauka reči slovenskej. Prednášajúci poukázal na to, že toto Štúrovo dielo prekračuje zameranie tradičných gramatík, a teda nemožno hovoriť o praktickej opisnej gramatike, ale o vedeckej gramatike. Hana Gladkova (Česko) v prednáške *Kodifikační teorie v bohemistické praxi: od Pravidel českého pravopisu dále* porovnala mnohé pravopisné príručky českého jazyka zo synchronného i diachrónneho hľadiska, na základe čoho poukázala na tendencie, s ktorými je možné sa stretnúť v súčasnej českej ortografii, jazykovej i vzdelávacej praxi. Príspevok Jany Šolčiny (Nemecko) *Historiske a aktualne aspekty ortografije hornjoserbskeje spisowneje řeče* sa venuje lužickosrbskému pravopisu v 17. a 18. storočí, ako aj historickým hľadiskám tvorenia jednotného spisovného jazyka a jeho ortografickej normy s katolíckym a evanjelickým variantom. Prednášajúca sa

zamerala tiež na akútálne tendencie a problémy v pravopisnej norme na základe analýzy časopisu „Wosadnika“.

Na kodifikačné otázky vo vývoji i aktuálnom stave východoslovanských jazykov upozornili príspevky štyroch prednášajúcich. Natália Korina (Slovensko) sa vo svojej prednáške *К вопросу о современном состоянии русского литературного языка и диалектах русского языка* venovala aspektom aktuálneho fungovania spisovnej ruštiny, najmä vzdáľovaniu rečovej praxe od kánonov normatívneho jazyka a problémom rečovej kultúry. Pozornosť tiež upriamila na fungovanie naciektov (regionálnych variet) ruského jazyka a s tým spojeným prekladateľským problémom. V príspevku *До побудови соціальної типології української літературної мови* upozornil Andrij Danylenko (USA) na priestorové, časové a sociálne parametre regionálnych variácií (štandardov) ukrajinského jazyka. Osobitnú pozornosť venoval diferenciacii jednotlivých dialektov a ich sociálno-historickému formovaniu. Ludmila Tkač (Ukrajina) v prednáške *Соціолінгвістичні аспекти лексикографічної кодифікації української літературної мови* predstavila konkrétne slovníky ukrajinského jazyka, ktoré vznikli v 2. polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia. Prednáška Sjarheja Zaprudského (Bielorusko) *Реформа белорусского языка 1933 г.: наука и политика* priblížila jazykové a politické aspekty uskutočnené reformou bieloruského jazyka v roku 1933 vo vyhláske „Совета народных комиссаров БССР“, ktorá predstavovala jeden z nástrojov ideologických a politických bojov svojej doby.

Formovanie južnoslovanských spisovných jazykov s akcentom na dobový i osobnostný kontext bolo v centre pozornosti šiestich konferenčných príspevkov. V prednáške *Книжовноезикованорма и книжовноезиковане риодизация (с огледна история на българския книжовен език)* Diana Ivanova (Bulharsko) uviedla niektoré kľúčové otázky dotýkajúce sa periodizácie bulharského spisovného jazyka a zároveň objasnila svoje vlastné kritériá, podľa ktorých je možné určiť časové hranice jednotlivých období vo vývoji jazyka. Nadka Nikolova (Bulharsko) sa v príspevku *Подходи при кодификацията в първата граматика на новобългарския книжовен език от отец Неофит Рилски* venovala dôležitým znakom kodifikácie novobulharského spisovného jazyka, ktoré mali vplyv na jeho ďalší vývoj i fungovanie, a osobitne sa zamerala na kodifikačný prístup N. Rilskeho, autora prvej novobulharskej gramatiky. Významné osobnosti (K. Misirkov, A. Miliari, bratia K. a D. Petkovic atď.) v procese formovania macedónskeho spisovného jazyka od 19. storočia po ukončenie kodifikácie v rokoch 1944/1945 predstavila Lidija Tarturovska (Macedónsko) v prednáške *Од преткодификацискиот период на македонскиот јазик*. Na konferencii boli zastúpené aj témy z dejín srbského jazyka. Aleksandar M. Milanović (Srbsko) priblížil vo svojej prednáške *Јован Суботић као кодификатор српског језика у 19. век* prínos kodifikátora srbského jazyka z hľadiska riešenia národne orientovaných otázok, medzi ktoré patrili napríklad zvýšenie gramotnosti i kultúrneho povedomia srbského ľudu a vymazanie rozdielov vo výslovnosti medzi nárečiami. Božo Čorić (Srbsko) v príspevku *Персонални контекст кодификације српског језика у 19. веку* poukázal na to, že historický aspekt ko-

difikácie zahŕňa osobný kontext, ktorý tvoria aj zahraniční vedci a spisovatelia v rôznej miere ovplyvňujúci kodifikáciu Vuka S. Karadžiča. Veljko Brborić (Srbsko) v konferenčnom príspevku *Биро Даничић као кодификатор српског језика* priblížil filologickú činnosť D. Daničiča po roku 1847 a jej význam v dejinách srbského jazyka.

Ďalší tematický okruh konferencie tvorili prednášky, ktoré objasňovali proces formovania a identity slovanských jazykov z komparatívneho hľadiska. Možno sem zaradiť príspevok *Čeština a slovenština v 1. polovině 19. století: porovnání jazykových situací*, v ktorom sa Ondřej Bláha (Česko) zamerlal najmä na konfesijné faktory, ale aj na vzájomné kontakty českých a slovanských vzdelancov ovplyvňujúce rozdielnu jazykovú situáciu vo dvoch susediacich krajinách. Anna Kretschmer (Rakúsko) v prednáške *Мифы и факты истории восточнославянских литературных языков* sledovala súčasnú jazykovú situáciu tých národov a etnických skupín, ktoré boli v minulosti vo východnej a juhovýchodnej časti Európy súčasťou viacjazyčných socialistických štátov.

Súčasťou trojdňovej medzinárodnej konferencie bola prezentácia vedeckej publikácie „Ludovít Štúr. Jazykovedné dielo“ (2014), ktorú zostavil kolektív pracovníkov Katedry slovenského jazyka FF UKF v Nitre pod vedením prof. PaedDr. Ľubomíra Kralčáka, PhD. Obsahové zameranie, ciele, výber vhodných metód, ako aj ďalšie kroky spojené so zostavovaním rozsiahlej knižnej publikácie sprostredkoval poslucháčom Ľ. Kralčák. Jeho informácie zahrnul do širšieho kontextu J. Glovňa, ktorý priblížil zahraničným hosťom relevantné historické fakty zo života a diela Ľ. Štúra i štúrovského hnutia.

Pre zahraničných účastníkov konferencie bola organizovaná aj lektorovaná prehliadka významných historických pamiatok Nitry, ktorou sa uzatvorilo tohtoročné úspešné vedecké podujatie Komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov.

Katarína Dudová

Medzinárodná interdisciplinárna slavistická konferencia o jazyku a kultúre v slovanskom kontexte

V dňoch 5. – 7. októbra 2016 sa v Malom kongresovom centre SAV v Bratislave uskutočnila interdisciplinárna vedecká konferencia *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach – Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru*. Konferencia bola venovaná 1100. výročiu smrti Klimenta Ochridského a predsedníctvu Slovenskej republiky v Rade Európskej únie. Organizátorom konferencie bol Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov v spolupráci s Veľvyslanectvom Bulharskej republiky na Slovensku, Ústavom bulharského jazyka prof. Ľ. Andrejčina Bulharskej akadémie vied a Cyrilo-metodským výskumným centrom Bulharskej akadémie vied.

Program bol tematicky rozdelený do dvoch okruhov. V prvom okruhu sa referenti venovali osobnosti Klimenta Ochridského, jeho významu a prínosu pre slovanskú

i európsku kultúru. Druhý tematický okruh bol venovaný jazyku a kultúre v slovanských súvislostiach, osobitne z pohľadu slovanskej etnolingvistiky.

Konferenciu otvoril riaditeľ Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV Peter Žeňuch. Ako čestných hostí konferencie privítal Dušana Čaploviča ako člena Komisie pre bulharsko-slovenské priateľstvo, mimoriadnu a splnomocnenú veľvyslankyňu Bulharskej republiky v Slovenskej republike J. E. pani Margaritu Ganevovú, mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Ruskej federácie v Slovenskej republike J. E. Alexeja Leonidoviča Fedotova, mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Gruzínskej republiky J. E. Revaza Gachechiladzeho, tajomníka Veľvyslanectva Srbskej republiky na Slovensku Miloš Šokića a tajomníčku Veľvyslanectva Chorvátskej republiky na Slovensku. V programe konferencie boli zaradené referáty slovanských, bulharských, poľských, ruských, bieloruských, ukrajinských, maďarských, litovských a nemeckých slavistov. V rámci konferencie boli vystavené aj relikvie sv. Klimenta Ochridského.

Veľvyslankyňa Bulharskej republiky Margarita Ganevová vo svojom úvodnom príhovore vyzdvihla dôležitosť vedeckových kontaktov nielen Slovenskou a Bulharskou republikou, ale poukázala aj na dôležitosť prehlbovania vzájomných vzťahov s ostatnými slovanskými i neslovanskými slavistickými centrami, ktoré sú potrebné pre systematické poznávanie vkladu slovanskej kultúry pre európsku kultúru a civilizáciu. Túto skutočnosť ocenila najmä vzhľadom na prebiehajúce predsedníctvo Slovenskej republiky v Rade Európskej únie.

Prvý pracovný blok moderoval Peter Žeňuch a odznel v ňom referát S. Nikolovovej na tému *Святой Климент Охридский в контексте письменной культуры на Балканах*. Priblížila v ňom osobnosť Klimenta Ochridského a poukázala na jeho účinkovanie pri formovaní slovanskej písomnej kultúry na Balkáne. D. Česmedžiev vo svojom vystúpení na tému *Културът към св. Климент Охридски в периода на византийското владичество в българските земи (11-12 в.)* priblížil úctu k sv. Klimentovi Ochridskému na území Bulharskej ríše v 11.-12. st. Litovský paleoslavista S. Temčinas v príspevku *О греческом происхождении одной общей службы Климента Охридского* sa venoval vzniku liturgických textov venovaných tomu slovanskému svätcovi. Prvý blok uzatvoril A. Škoviera príspevkom *Уста sv. Климента и jeho сподопникот а reflexia ich diela в prostředí byzantského обрада на Slovensku*, v ktorom charakterizoval aktuálny rozvoj kultu sv. sedmopočetníkov na Slovensku a porovnával úcty k sv. Klimentovi u západných, južných a východných Slovanov.

Druhý bol referátov otvoril príspevok poľského slavistu J. Stradonského s názvom *Об одном интересном списке сочинений Климента Охридского в рукописных фондах Польши*. Venoval sa textom sv. Klimenta, ktoré sú uložené v archívnych zbierkach na území Poľska. Historik M. Hurbanič vo svojom príspevku *„Абы ten, kto si želá zažiť roztrhnuté ešte väčšiu trhlinu nevytvoril“ Patriarcha Peter III. Z Antiochie a jeho stanovisko k takzvanej Veľkej schizme z roku 1054* upriamil pozornosť na následky a komplikovanosť udalosti späté s Veľkou schizmou z pohľadu Petra III. Rozkol medzi východom a západom

podložil stanoviskami Petra III., vzájomnou korešpondenciou s pápežom Levom IX., ako aj interpretáciou listu Petra III. Zdôraznil, že pri analýze historických udalostí treba mať na zreteli dobové realie a že zmierlivý tón nie je vždy zárukou vnútorného presvedčenia, resp. ústupku. V tomto bloku odznel aj referát E. Lukovinyho na tému *Staroslovienska eucharistická a neeucharistická bohoslužba. Paralely Commune sanctorum*. Referent sa v ňom zamerlal na starosloviensku liturgiu a priblížil Commune sanctorum, ktorú pre neeucharistické bohoslužby zostavil Kliment Ochridský. Uvedené boli aj dokumenty, ktoré Commune sanctorum obsahovali, a to napr. Sin. slav. 5/N, či Viedenské hlaholské zlomky.

Tretí blok otvoril svojim referátom V. Ježek na tému *Liturgický text ako živý organismus. Předpoklady pro překládání liturgických textů*. Zaoberal sa (ne)uskutočniteľnosťou objektívneho prekladu byzantských textov do súčasného spisovného jazyka. Zdôraznil, že dôležitým faktorom pri prekladaní takýchto textov musí byť spoločensko-historický kontext a východiskom nemá byť len grécky text, ale najmä jazykové redakcie liturgických textov, ktoré sa aktívne uplatňovali na našom území. Cyrilo-metodskej tvorbe a prínosu žiakov Konštantína a Metoda sa vo svojom príspevku venovala D. Najdenova (*Кирило-методиево дело и създаването на историческа памет в социалистическа България*). Na konci tohto bloku odznel referát P. Ivaniča a M. Hetényiho na tému *Sv. Kliment Ochridský a slovenská historiografia 20. storočia*. Poukázali na to, že existujúce prehľadové práce, ktoré sa dotýkajú cyrilo-metodských dejín na našom území sa prirodzene venujú najmä sv. Gorazdovi. Prvý deň konferencie zväčila prezentácia najnovších slavistických publikácií bulharských, ruských a slovenských vedcov. Prezentácia sa uskutočnila v priestoroch Ruského kultúrneho a vedeckého centra boli predstavené najnovšie publikácie troch vedeckých inštitúcií – Ústavu bulharského jazyka L. Andrejčina BAV, Institutu slavjanovedenia RAV a Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV.

Druhý a tretí rokovací deň bol venovaný tematickému okruhu *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach*. Úvodný referát v tomto okruhu prezentovala K. Žeňuchová na tému *Stav a perspektívy etnolingvistického výskumu na Slovensku*. Poskytla v ňom súhrnný pohľad na súčasnú situáciu v oblasti etnolingvistického výskumu a poukázala potrebu zintenzívnenia porovnávacieho výskumu slovesného folklóru. Bulharská slavistka M. Kitanovová sa venovala výkladu lexémy „dom“ v slovanskom a balkánskom kontexte (*Домът в балкански и славянски контекст*). Príspevok na tému *Niekoľko údajov o názvoch Rusín/Rusnák a Ukrajina v písomnostiach od 17. storočia na Slovensku* predniesol J. Doruľa, ktorý sa sústredil na výklad pomenovania Rusín/Rusnak/rusnak.

Príspevkom *Nové onomastické výskumy v svetle etnolingvistiky a kultúrnej antropológie* J. Krško uviedol ďalší blok referátov. M. Košková v referáte *Príbuzenská terminológia v kontexte bulharsko-slovenského diachrónneho výskumu* prezentovala odlišnosti v používaní danej terminológie v oblasti príbuzenských vzťahov na bulharsko-slovenskom materiáli. Príspevok O. Belovovej *Профессиональные и социальные институты в славянских этимологических легендах (опыт этнолингвисти-*

ческого описания) priniesol niekoľko nových poznatkov z oblasti výskumu etiológickej legendickej spisky.

Referáty *Светлата страна на тъмните сили* K. Michevovej a *«Культурная» семантика и возможности этимологизации некоторых мифологических слов* M. Valencovej predstavili ďalšiu nevyhnutnú súčasť mozaiky o kultúrnom a jazykovom obraze sveta v mytologických predstavách Slovanov. M. Golema sa v referáte *Etnolingvistické poznámky k niektorým folklórnym veľkopôstnym symbolom a postavám u západných Slovanov* zamerlal na tri špecifické realie späté s veľkonočným obdobím. Venoval sa symbolike niektorých pokrmov a postáv v slovanskej kultúre (napr. mazanec/pomazanc; pučálka a postava z detských hier Heduška/Helička/Mariška).

Príspevok *Відоображення архетипу Мудрого Старого (Старця) в українській культурній традиції: образ кобзаря* Ž. Jankovskej priblížil archetypálny obraz ukrajinskej hudobnej tradície – kobzara. Sémantiku lexému „srdce“ v poľskom a ukrajinskom jazykovom kontexte ozrejmla H. Czuba v referáte *Концептуалізація СЕРЦЯ в українській та польській мовних картинах світу*. Z pohľadu frazeológie a srdca ako metafory môžeme tento motív kategorizovať do viacerých podskupín (napr. vnímanie srdca ako objektu neživej prírody, ako samostatne mysliaceho a citiaceho objektu, srdce ako chlieb a i.). V príspevku *Метафоризация при названии растений и животных в славянских языках* ponúkla J. Kirilovová pohľad na metaforizáciu ukrytú v konkrétnych pomenovaniach rastlín a živočíchov. S. Vašíčková sa v príspevku *Кирилські рукописи кarpatské proveniencie jako zdroj etnolingvistického výskumu* predstavila rukopisný materiál karpatskej proveniencie, ktorý môže poslúžiť pri výskume rozličných etnolingvistických aspektov slovanskej kultúry medzi slovanským východom a západom. V. Lašuková vo svojom komparatívnom príspevku *Jazykový obraz a prekladový transfer ľudovej rozprávky: bieloruský text Jak ksjandyz vylečylisja vs. slovenský preklad Ako sa popi vyliečili* sa sústredila posuny, ktoré vznikajú pri prekladaní folklórnych motívov v prozaických útvaroch, ktoré sú pre súčasný etnolingvistický výskum mimoriadne cenné.

Referát *Jazykovo-kultúrnych súvislostiach vo vtípoch* predstavila A. Záborská. Ľ. Gábor v príspevku *Koreň *-jar v menách postáv (západo-) slovanského folklóru ako indikátor ich možného funkčného statusu v systéme archaickej trojfunkčnej ideológie (interpretácia vybraných textov)* sa sústredil na fenomén etymónu *-jar vo vlastných menách vyskytujúcich sa v ľudových povestiach zo slovenského, českého a lužickosrbského priestoru. Nositelia mien s týmto koreňom sa neraz charakterovo odlišovali a symbolizovali protichodné hodnoty. Referát na tému *Odras slovansko-ukrajinských kultúrnych kontaktov v toponymii východného Gemera* predniesol G. Rožai. Venoval sa najmä jazykovým špecifikám v geograficky vymedzenej oblasti Gemersko-malohontskej župy. Uviedol tri kategórie skúmaných jazykových rovin – terénne názvy s apelatívnou lexikou, antroponymá ukrajinského pôvodu/východoslovenského pôvodu a terénne názvy s formálnou štruktúrou obsahujúcou historické, fonetické a morfológické osobitosti odkazujúce na slovensko-ukrajinské jazykové kontakty.

Na záver konferencie sa účastníci konferencie zúčastnili na premiére dokumentárneho filmu z dielne Bulharskej národnej televízie *Putovanie za zázrakmi*, ktorom sa jeho tvorcovia venovali Klimentovi Ochridskému. Premietanie sa uskutočnilo v Bulharskom kultúrnom inštitúte.

Konferencia sa venovala rôznorodým témam, ktoré neraz vyvolali živú debatu a boli doplnené ďalšími podnetnými komentármi. Referenti vo svojich príspevkoch predstavili na Slovensku doposiaľ málo prebádané tematické okruhy, čím zároveň poskytli nové pohľady na smerovanie systematického interdisciplinárneho slavistického výskumu. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v koedícii s bulharskými kolegami pripraví z konferencie dva monotematické súbory štúdií.

Paulína Šmeringaiová

Сугай, Л.А.: История России в художественных образах: Учебное пособие для студентов словацких университетов. Книга I: IX-XVIII вв.
Банска Быстрица, 2015. 250 с.

БОРИСЕНКОВА, А., КОВАЧЕВА, М., ЛИЗОНЬ, М., РЕПОНЬ, А., СУГАЙ, Л.: История России в художественных образах. Книга 2: XIX-XX вв.
Банска Быстрица, 2015. 335 с.

Коллективом словацких ученых под руководством проф. Л.А. Сугай задумано и осуществлено весьма оригинальное пособие, являющееся частью учебно-методического комплекса по курсу истории и культуры России, адресованное студентам-филологам – будущим переводчикам и преподавателям русского языка, а также политологам, культурологам и историкам, в учебные планы которых входит русский язык. Издание получило финансовую поддержку Фонда «Русский Мир»: грант № 1208Гр/І-405-13.

Нетривиальная педагогическая идея предложить иностранным студентам изучать русский язык параллельно с историей России, запечатленной в произведениях искусства и литературы, заслуживает самого пристального внимания. Она опирается на давнюю традицию, заложенную выдающимся русским историком Василием Ключевским, защитившим в 1871 г. свою магистерскую диссертацию «Древнерусские жита святых как исторический источник».

Конечно, изучать национальную историю продуктивнее с помощью собственно исторической науки, основываясь на динамической последовательности событий, отраженных во всякого рода анналах, хрониках, летописях и других вроде бы объективных документах подобного рода. Беда, однако, состоит в том, что профессиональные историки в гораздо большей мере, чем, допустим, филологи или культурологи, ангажированы государством. С каждым новым поколе-

нием, со сменой очередного правителя, в интересах новой правящей партии им приходится переиначивать, переписывать историю на национальном, региональном и мировом уровне.

Разумеется, и литература освещает исторические события далеко не однозначно, да и писателей, пожалуй, гораздо больше, чем историков. Но литературная история отечества, признанная национальным самосознанием как непреложная непререкаемая истина, создается, в основном, лучшими из лучших, художниками, олицетворяющими совесть нации, озабоченными нуждами народа, а не правящей верхушки.

Как утверждал тот же В. Ключевский, истинным предметом истории является «...то в прошедшем, что не проходит, как наследство, урок, неоконченный процесс, как вечный закон». Политики приходят и уходят, обслуживающие их исторические трактовки закономерно корректируются, а историческая жизнь народа течет себе полноводной рекой по назначенному providением руслу. Литература и искусство, оценивая исторический ход событий с точки зрения преимущественно эстетических идеалов, а не политической конъюнктуры, имеют явное преимущество перед наукой в погоне за истиной.

Правда, пусть и достаточно редко, иногда научный и художественный дискурс сливаются в резонансе, усиливая друг друга. Например, «История государства российского» Н. Карамзина завоевала всеобщее признание и как произведение изящной словесности. Ее с увлечением читали даже светские дамы, а А.А. Бестужев-Марлинский с восторгом писал: «Там видим мы свежесть и силу слога, заманчивость рассказа и разнообразие в складе и звучности оборотов языка, столь послушного под рукою истинного дарования». Мощным усилием своего удивительного таланта Карамзин создал безоговорочно принятый миф о русской истории и одновременно русский литературный язык.

Другой не менее красноречивый пример – эпопея Л.Н. Толстого «Война и мир», в которой органически слились в единое гармоническое целое историко-офисские раздумья великого писателя земли русской и почти осязаемые по своей образной пластике картины и сцены сравнительно недавно отшумевших по отношению ко времени их описания событий.

Избранная авторами проекта стратегия представляется универсальной применительно к процессу изучения языков, истории и национальных культур всех народов. Но особенно она эффективна, когда речь идет о самом востребованном из славянских языков – русском – в непростую эпоху, переживаемую нами сегодня. В условиях ожесточенной информационной войны, безумного идеологического противостояния история государства Российского, представленная в художественных образах, способна преподавать благотворные уроки, сближающие, а не разъединяющие народы. То, что западная пропаганда именует Империей, на самом деле представляло и представляет до сих пор величайший опыт полиэтнического и поликонфессионального общежития, в котором титульная нация не угнетает объединившиеся с ней народы, а создает для них условия жизни не худшие, если не лучшие, чем

для себя. Этот многовековой эксперимент, в основном, выдержал испытание временем. Выдержит ли его Европейский союз? С каждым днем ответ на этот вопрос становится все сомнительней.

Как же строится рецензируемое пособие? Оно распадается на две книги: первая, единолично написанная проф. Л.А. Сугай, охватывает исторические события от эпохи языческой Руси до XVIII века включительно; вторая, написанная с ее частичным участием коллективом авторов (Аллой Борисенковой, Мартой Ковачевой, Мартином Лизонем и Антоном Репонем), посвящена России XIX-XX столетий. Каждая состоит, соответственно, из 8 и 7 глав, руководству по самостоятельной работе, хронологической таблицы, списка использованной литературы и компакт-дисков, содержащих иллюстрации в цвете и отдельные аудиозаписи.

В кратком, но чрезвычайно емком Предисловии инициатор проекта профессор Лариса Сугай, обращаясь к студентам, а через их голову, очевидно, и к коллегам, которым предстоит пользоваться пособием, излагает свои основные концептуальные установки.

Вряд ли вызовет сомнения тезис, согласно которому «знакомиться с историей России полезнее всего на языке, на котором говорит ее народ» (1,2). Язык и в самом деле можно рассматривать как главное произведение народного гения. Отсюда вытекает основной методологический принцип, которого придерживаются соавторы: «Язык через культуру, культура через язык» (1,4).

На природную связь материальной и духовной жизни русского народа указывали и некоторые словацкие ученые. В частности, Л. Сугай ссылается на высказывание А. Червеняка: «В истории русской литературы не было такого периода, чтобы пути жизни и искусства шли в разные стороны. Защита человека в обществе и от общества всегда находились на первом месте их существования» (1,5). При этом, что существеннее всего, в своей любви к родине русские писатели были взыскательнее, чем недружелюбно настроенные к ней писатели-иностранцы. Многие из них любили отчизну «странною любовью», отмеченной «печалью и гневом». Это ли не гарантия объективного освещения национальной истории!

Охватить и в деталях описать всю многовековую историю России – задача, подвластная ее великой литературе и искусству, но неподъемная для любого даже самого пространного пособия. Тем не менее, ту выборку, которую произвели исполнители проекта, можно считать репрезентативным отражением самых важных, ключевых в пределах поставленных ими задач проблем: 1) вопросы общих культурно-исторических корней братских славянских народов, 2) параллели и различия в историческом развитии двух стран, 3)-типологические и личные творческие связи деятелей русской и словацкой культур и 4) особенности рецепции событий российской истории и художественных произведений русских авторов в Словакии.

В первых трех главах увлекательно излагаются «дела давно минувших дней./ преданья старины глубокой», общие праславянские корни Киевской Руси и Словакии, принятие Русью христианства

и самоотверженная борьба с кочевниками-язычниками. Фактический материал составили: дайджесты из авторитетных пособий по медиевистике и сочинений средневековых авторов, таких как Прокопий Кесарийский и Маврикий Стратег, а также замечательного, хотя и спорного 3-томного труда А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифологическими сказаниями других родственных народов»; поэтические отражения верховного языческого божества Перуна в лирике П. Бутурлина, К. Бальмонта и С. Городецкого; фрагменты из летописных сказаний о пути «Из варяг в греки», «Откуда есть пошла Русская земля» и эпизод о смерти князя Олега в сочетании с балладой Пушкина «Песнь о вещем Олеге», легенда «О выборе веры»; фрагменты из «Слова о законе и благодати» митрополита Илариона, «Слова о полку Игореве», «Повести о разорении Рязани Батмем» и предания о подвижнических деяниях Александра Невского с целым шлейфом порожденных ими произведений в литературе и других различных видах искусства.

Столь же впечатляющий ряд замечательных текстов выстроен для освещения исторических событий, связанных с основанием и выдвинутым новым центром обновленной России – Москвы, кошмарного в своей лютости, но загадочным образом почитаемого в народе Ивана Грозного, эпохи Смуты, грандиозных Петровских преобразований, парадоксов безумного и в то же время мудрого «осмнадцатого столетия».

В семи главах второго тома обозреваются события российской истории XIX-XX вв. По мере продвижения от прошлого к настоящему, ритм шагов ее освещения естественным образом учащается, обрастает подробностями. Чтобы как-то увеличить репрезентативность событийного плана, авторы заметно активизируют свою, так сказать, прямую речь, вследствие чего в главах, посвященных событиям XIX-XX вв., наблюдается известная диспропорция между статьями, излагающими материал традиционно, как в учебнике, и художественными иллюстрациями, не в пользу последних. Упомянутые статьи по большей части носят обзорный характер, исторические реалии мелькают в них, подобно потоку машин на автострате, рассеивая внимание; в результате, обилие материала явно не способствует его усвоению. В частности, слишком обстоятельно освещается атмосфера Серебряного века, за счет излишних подробностей идеологического и политического свойства, не обогащающими, а заслоняющими главное. Без особого ущерба, думается, можно было бы опустить рассуждения о «сциентизме позитивизма» и персоналиях «легального марксизма» (2,83).

Напротив, отражение российской истории в художественных образах, исключительно репрезентативно; материалы подобраны здесь с завидной изобретательностью и, что важнее всего, их интерпретация не вызывает особых сомнений. Ввиду возможного и, в принципе, желательного переиздания пособия целесообразно указать на несколько спорных моментов, которые могут быть осмыслены авторами и при необходимости скорректированы.

Два из них касаются преувеличенного внимания, уделяемого научным гипотезам медиевиста А.А. Ужанкова. В первом случае, вряд ли стоило знакомить студентов с сомнительной переакцентуацией ударения в заглавии «Повести временных лет» вместо канонического «временных» на том основании, что де речь едет о земном, преходящем, а не о небесном, вечном времени (1,29); как будто летописец Нестор колебался, что ему написать: историческую хронику или богословский трактат. Речь, разумеется, шла о «минувших» событиях. Решать этот спорный вопрос необходимо, но не в учебном пособии для иностранцев. Второй – связан с гипотезой о членении текста «Слова о законе и благодати» на соразмерные ритмические отрезки, заданные логикой и ритмикой самого памятника (1,53). Слово как произведение эпидейктического (торжественного) красноречия, предназначенное для возглашения, членилось на риторические колоны самопроизвольно, естественным путем и заслуги Ужанкова здесь никакой нет.

Освещение Ледового побоища посредством отрывка из одноименной откровенно слабой поэмы К. Симонова (1,82-84) на фоне замечательного фильма С. Эйзенштейна не кажется эффективным. Логичнее было бы заменить его подходящим диалогом из киносценария. Серьезные сомнения вызывает и привлечение брюсовских стихов о Москве с их холодным риторическим треском и немотивированными языковыми искажениями: «Здесь Иван Васильич Третий/ *Изо рабства раздробил,*/ Здесь, за длинный ряд столетий,/ Был источник наших сил./ Здесь нашла свою препо-ну/ Поляков надменных рать;/ Здесь пришлось Наполеону/ Зыбкость счастья разгадать...» (1,96). То же самое можно сказать о маловразумительном эпизоде из романа В. Пелевина «Омон Ра», с прилепившейся к нему инсталляцией И. Кабакова «Человек улетевший в космос из своей комнаты» (2, 276-280).

Отрывок из есенинского «Пугачева» (хотя бы только монолог Хлопуши) желательно было бы проиллюстрировать и аудиоклипом в авторском исполнении, иначе словацким студентам будет сложно уловить и, тем более, воспроизвести неклассический ритм поэмы (1,207-210).

Несколько смущает неловкий оборот в авторском изложении: «Разоренная французами Москва – боль и трагедия всей России – *рождает к жизни* (?) одно из лучших стихотворений Батюшкова» (2,7), как будто что-то может родиться не для жизни.

Шутка, которую не совсем основательно приписывают Ю.М. Лотману, относительно того, что «Русский народ изгнал Наполеона, потому что француз не может быть русским царем. Русским царем может быть только немец» (2,19), представляется неуместной, так как она предназначена исключительно для внутреннего потребления. Об этом писал еще Пушкин: «Я, конечно, презираю отечество мое с головы до ног – но мне досадно, если иностранец разделяет со мной это чувство». Рискованные шутки об отечестве из той же области.

Наконец, последнее. Заключительный очерк о постмодернистских течениях в современном ис-

кусстве России, завершающий его историческую эволюцию, неоправданно преувеличивает их художественную ценность и популярность. На самом деле они всего лишь сосуществуют с другими течениями современного литературного процесса как вполне маргинальные, экспериментальные явления, эпизодически привлекающие к себе внимание разве что эпатажными выходками.

Оценивая труд Л.А. Сугай и возглавляемого ею авторского коллектива в целом, следует со всей определенностью отнести его к образцовым учебным пособиям нового поколения, позволяющим в комплексном взаимодействии комфортно изучать (и преподавать) русский язык, историю России, ее великую литературу и прославившее ее искусство. Несколько смущает объем дидактического материала, потенциально рассчитанного не менее чем на 200 учебных часов. С другой стороны, можно предположить, что авторы намеренно представили его с хорошим запасом, оставляя возможность произвести отбор в соответствии со склонностями и возможностями пользователей. Главное же достоинство пособия, повторимся, в его органической способности соединять нации и людей, помогать им гармонично внимать друг другу, как ангелам в Рублевской «Троице», всемерно сближать, а не разобщать «людского моря берега».

Олег Федотов – Антонина Шелемова

Menný register

- Афанасьев, А. Н. 194
 Афиногенов, О. Н. 86
 Аксаков, С. 50
 Анастасова, Е. 90, 91
 Andrejčin, Ľ. 98
 Antonyč, В. I. 187
 Ануфриева, Н. 118-145
 Ареопagit, Д. 34
 Ageios 105
 Аристотель 44
 Арно, А. 34, 43
 Arsenij (biskup) 11, 113, 114, 116
 Asimov, I. 47
 Atanáz Veľký 87, 105, 108
 Avanesov, R. I. 66, 67, 68, 149
 Babiak, M. 72, 94
 Bačinský, A. 14, 15, 16, 19, 20, 83, 189
 Bajza, A. 73
 Bajza, József 75
 Bajza, J. I. 71-79
 Bajza, Š. 79
 Бальмонт, К. 194
 Baláž, A. 50
 Baluďanský, M. 11
 Банах, С. 41
 Baník, A. A. 71
 Baradaios, J. 108
 Barkóci 29, 96
 Barsoum, I. E. 110, 116
 Bartek, H. 150
 Bartko, L. 133, 145
 Bartolomej, sv. 109
 Batorovič, M. 136, 145
 Bazil Veľký 87, 105
 Bazilovič, J. 97, 189
 Bednárik, R. 145
 Bednárová, M. 75
 Бектаев, К. Б. 40, 42, 43
 Бэкон, Ф. 44, 51
 Bekarian, K. 112, 116
 Белова, О. 86, 192
 Bel, M. 20, 21
 Belejkaníč, I. 106, 116
 Belič, A. 68
 Bělič, J. 67
 Bellarmin, R. 115, 116
 Benedikt XVI. 114
 Benža, M. 100
 Bernolák, A. 182, 190
 Bernštejn, S. B. 66, 67, 68
 Бестужев-Марлинский, А. А. 193
 Biryla, M. 67
 Bláha, O. 191
 Blake, W. 48, 49
 Blašková, B. 74
 Blatniak, A. 135
 Vocánová, M. 86
 Богушевич, Ф. 35
 Бор, Н. 39
 Борисенкова, А. 193, 194
 Borisovová, M. 90, 91
 Boskovič, J. 78
 Božičkovič, V. 19
 Bradáč, J. 189, 3, 18, 19, 84, 97
 Bradáč, M. 20
 Brborič, V. 191
 Brtňan, R. 26
 Brtňanová, E. 72, 74, 75
 Bugel, W. 3, 6
 Булгаков, М. 50
 Булгаков, С. Н. 34, 35, 43
 Bunganič, P. 154
 Burns, R. 49
 Буслаев, Ф. И. 129, 130
 Бутурлин, П. 194
 Buzássyová, K. 182, 184
 Cabaďaj, P. 75, 76
 Цалай-Якименко, О. 167, 169
 Cambel, S. 28, 86, 182
 Conrad, J. 49, 50
 Coranič, J. 17
 Ćorič, B. 190
 Csapák, R. 99
 Цветановски, Г. 80
 Svetkovski, G. 81
 Cyril Alexandrijský, sv. 105, 116
 Cyril Ephrem Karim 110
 Cyril sv. 90, 91, 92, 105, 108, 184, 192
 Czuba, H. 97, 98, 157, 192
 Ćaplovič, D. 191
 Ćaplovič, J. 31, 32
 Ćasar, P. 20
 Чехов, А. 47
 Ćepan, O. 21, 25
 Червенияк, А. 194
 Черных, П. Я. 46, 51
 Ćerný, J. 66
 Ćešmedžiev, D. 91, 191
 Ćorej, A. 12
 Ćurgovič, I. 12
 Даниил 119, 122, 123, 127
 Данилюк, Д. 11
 Danický, A. 20
 Daničič, D. 191
 Danylenko, A. 190
 De Kamelis, J. 189, 84
 Dejna, K. 67
 Декарт, Р. 44, 45, 51
 Дементьев, А. 48, 49
 Denzinger, H. 116
 Deško, A. 10, 11, 12, 13, 15, 17, 29, 32
 Dimitrovová, C. 91
 Dioskuros 106
 Dobrianskij, K. 20
 Dobrianskij, V. 20
 Dobrianský, A. 20
 Dobříková, M. 188
 Dobronocký, J. 98
 Dobrovský, J. 65
 Dobšinský, P. 86
 Донцова, Д. 50
 Donizetti, G. 154
 Doroszewski, W. 67, 68
 Doruľa, J. 14, 16, 18, 20, 72, 96, 192
 Dovhovič, V. 12
 Draxler, J. 95
 Dreiser, T. 50
 Dudášová-Kriššáková, J. 65-70, 100
 Dudok, D. 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 64
 Dudová, K. 190, 191
 Duchnovič, A. 16
 Dušek, D. 48
 Dvonč, L. 153
 Dvornická, Ľ. 92, 93, 94, 95
 Dzurenda, J. 184
 Eco, U. 92
 Efrém Sýrsky, sv. 108
 Efremovič, J. 167
 Ehrhard, A. 86
 Эйнштейн, А. 39
 Эйзенштейн, С. 195
 Eliáš, M. 10
 Eriksen, T. H. 132, 145
 Еровенко, В. А. 40, 41
 Esterházi, K. 3
 Eutychos 106, 115
 Farkašová, E. 47
 Farrugia E. G. 107, 116
 Фасмер, М. 46, 51
 Fazekas, I. 74
 Федотов, О. 195
 Fedotov, A. L. 191
 Ferenčíková, A. 59, 60, 64, 65, 68, 69, 70, 173

- Filip, M. 92, 94, 95
 Filipi, P. 107, 108, 116
 Filippov, V. 149, 150
 Filo, K. 153
 Filothaus, A. 104, 108, 109, 110, 117
 Флоренский, П. А. 34, 35
 Floriš, E. 74, 76
 Forróová, M. O. 69
 Franc, J. 111, 116, 117
 Francisci, J. 21
 Franko, I. 187
 Фрейд, З. 44
 Frimmová, E. 77, 78
 Фромм, Э. 45, 51
 Gábor, J. 76
 Gábor, L. 86, 192
 Gábor, M. 189
 Гадамер, Г. 34
 Gáfriková, G. 71
 Gaganec, J. 20
 Gachechiladze, R. 191
 Gajda, H. 12
 Gajdošová, K. 176
 Gálik, D. 95
 Galsworthy, J. 47
 Гамкрелидзе, Т. В. 36
 Gančev, O. 91
 Ganevová, M. 191
 Ganevová, M. 96
 Гардзаниги, М. 87
 Garaj, B. 96
 Garidis, M. 130
 Gasparri, P. 104, 114, 117
 Gašpariková, V. 26, 96
 Gavlovič, H. 48, 185
 Гейзенберг, В. 36, 43
 Герасимова, Г. П. 12
 Gergovova, L. 91
 Gil, D. 18
 Gilléron, J. 66
 Гируцкий, А. А. 33-43
 Gladkova, H. 190
 Glovňa, J. 190, 191
 Гольщенко, В. С. 120, 130
 Goldblatt, H. 88
 Golema, M. 87, 192
 Городецкий, С. 194
 Горький, М. 47
 Gorazd, sv. 103, 105, 117, 192
 Goszczyńska, J. 188
 Gradoš, J. 4, 188
 Gregor XV. (pápež) 83
 Gregor Naziánsky, sv. 105
 Gregor Osvietiteľ, sv. 109
 Gregor z Nyssy, sv. 105
 Gregorik, P. 151, 153
 Greñ, Z. 188
 Grigorjanová, T. 44-51, 84-85
 Grigorov, G. 91, 92
 Грозний, И. 194
 Grominová, A. 84-85
 Гуссерль, Э. 34
 Habovštiak, A. 49, 50
 Habovštiaková, K. 153
 Hadžega, V. 12, 22, 23
 Hájková, A. 79
 Гаков, В. 48
 Halaga, O. R. 6
 Haľatovský, J. 159
 Haľko, J. 76, 78
 Hamlík, K. 153
 Haraj, I. 103-117
 Haraksim, L. 14, 16, 19
 Hattala, M. 182
 Hattala, M. 60
 Havránek, B. 182, 185
 Havránek, B. 67, 68
 Гегеля, Г. 34
 Гейзенберг, В. 39
 Helena 156
 Hetényi, M. 192
 Hollý, J. 185
 Hološová, A. 75
 Holovacký, J. 11, 24, 31
 Homišinová, M. 132, 133, 145
 Homza, M. 100
 Hončar, O. 187
 Horák, E. 80-82
 Horecký, J. 153
 Hribová, M. 97
 Hubinská, N. 98
 Гумбольдт, В. 34
 Hünemann, P. 116
 Hurban Vajanský, S. 94
 Hurban Vladimírov, V. 92, 93, 95
 Hurban, J. M. 21, 92, 185
 Hurban, V. K. 92
 Hurbanič, M. 191
 Hurbanová, L. 94
 Hvišč, J. 67
 Hykisch, A. 50
 Хайдеггер, М. 34, 43
 Хармс, Д. 50
 Chochol, M. 65, 68, 69, 177
 Chovan, J. 185
 Иоанн Богослов 119
 Ильин, Е. П. 45, 51
 Inocent XI. (pápež) 98
 Иоанн Богослов 124
 Ипполит 119, 124, 120
 Ипполит Римский
 Ириней Лионский 119
 Isačenko, A. V. 183
 Иустин Философ 119
 Иванов, Вяч. Вс. 36
 Ivanč, A. (András) 155, 159
 Ivanič, P. 192
 Ivanova, D. 190
 Ivič, P. 67
 Якобсон, Р. О. 36, 37, 38, 43
 Jakovová, I. 92
 Jakubec, J. 71
 Jakušič, J. 4
 Ján Damascenský, sv. 87, 166
 Ján X. 108
 Янковська, Ж. О. 86
 Jančovič, P. 20
 Jankovska, Ž. 192
 Jaroš, P. 50
 Ясиновский, Ю. 165, 166, 167, 168, 169
 Ясперс, К. 34
 Javorskij, J. 156, 157, 159, 160, 165, 169
 Jedin, H. 105, 106, 117
 Ельмслев, Л. 34, 43
 Jenč, H. 65, 68, 69
 Еремишин, О. 44, 51
 Еровенко, В. А. 43
 Евтушенко, Е. 48
 Ježek, V. 192
 Jonáš, J. 145
 Jordanovová, V. 91
 Juhasevič, J. 165, 166, 167, 168, 169
 Юнгер, П. А. 130
 Jurkovičová, A. 92
 Кабаков, И. 195
 Kačala, J. 181-184
 Kačic, L. 97
 Kadavý, J. 26
 Kaloustian, S. D. V. 111
 Камлевич, Г. А. 34, 43
 Карамзин, Н. 193
 Karadžič, V. S. 93, 191
 Карпов, А. Ю. 120, 130
 Karvaš, P. 50
 Кассирер, Э. 34
 Kasarjian, B. 111, 112, 117
 Kasovič, G. 6
 Káša, P. 188
 Kerridge, R. 49
 Кесарийский, П. 194
 Kirčfaluši, J. 16

- Kirilovova, J. 98, 99, 192
 Kišdy, B. 3, 6
 Kitanovová, M. 98, 99, 192
 Klátik, Z. 21
 Klement Alexandrijský 108
 Kliment XIV 19
 Kliment Ochridský, sv. 191, 192, 193
 Ключевский, В. 193
 Klokoč, O. 183
 Kmeť, J. 94
 Княжнин, Я. 50
 Kocak, A. 15
 Kocán, R. 73
 Kocój, E. 86, 130
 Kohúth - Kyrrill, J. 79
 Kolarska, I. 90, 91
 Kollár, A. 20
 Kollár, A. F. 3
 Kollár, J. 21
 Kolonič (kardinál) 84
 Komora, V. 184-185
 Komorný, Š. 76, 78
 Константинова, Д. 90
 Konštantín Hurban, V. 94
 Konštantín Veľký 109, 156
 Koppel, J. 95
 Koreska, J. 76, 77, 97
 Koriatovič, T. 97
 Korina, N. 190
 Kofínek, J. M. 181
 Косовский, Б. И. 33, 43
 Koschmieder, E. 167, 169
 Kostenko, L. 187
 Košková, M. 192
 Kotarevský, I. 187
 Kotvan, I. 71, 72, 76, 77, 78, 79
 Ковачева, М. 193, 194
 Kováč, Š. 77, 78
 Kowalsky, N. 83, 84
 Kraft, H. 117
 Krajčovič, R. 62, 64
 Kralčák, Ľ. 153, 190, 191
 Král, T. F. 87
 Králik, Ľ. 65, 68, 69
 Kráľ, Á. 151, 152, 153
 Krasnovský, B. 75
 Krauss, M. E. 142
 Kretschmer, A. 191
 Krško, J. 100, 184-186, 192
 Kryštof 108, 109, 111, 116, 117
 Kučerová, K. 135, 136, 137, 145
 Kučerová, M. 134
 Kuchar, R. 51
 Kulczyńska, M. 18
 Кушнер, А. 48
 Куттер, П. 45, 51
 Кутузов 35
 Kvasnovski, J. 135, 145
 Kyrrill V. 109
 Labanc, A. 20
 Lacko, M. 3, 4, 6, 97
 Ladomerský, V. 20
 Лансло, К. 34, 43
 Лауэр, Ж. Ф. 42, 43
 Lazar, E. 21, 25
 Legurská, P. 98
 Lekoski, S. 81
 Lenčo, J. 47, 48, 49
 Lenovský, L. 133
 Леонтьев, А. А. 34, 43
 Лермонтов, М. 47, 49
 Leščák, M. 73
 Letz, R. 100
 Lev IX. 192
 Lev Veľký, sv. 106, 107, 116
 Levyckij, H. 166
 Lichačov, D. 88
 Lichner, M. 17, 106, 117
 Lintner (kňaz) 27
 Lipaj, J. 3
 Лизонь, М. 193, 194
 Локк, Д. 44
 Lopatková, Z. 77
 Лосев, А. Ф. 34, 35, 43
 Лотман, Ю. М. 195
 Лозанова, Г. 90
 Lozanovová, G. 91, 92
 Luby, Š. 96
 Lučkaj, M. 4, 15, 22, 31
 Lukoviny, Ľ. 192
 Lúčan, M. 183
 Ľašuková, V. 35, 43, 192
 Maevová, M. 91
 Magej, Š. 155, 159
 Magnuszewski, J. 188
 Majková, E. 95
 Maksimovič, M. 11
 Malachowski, J. 83
 Małeckí, M. 66
 Mandeville, B. 47
 Marada, R. 132, 145
 Marcelli, M. 47
 Marcián 106, 109
 Marek, sv. 107, 111
 Marevová, T. 91, 92
 Mária Terézia 3, 18, 19
 Maria, E. 75
 Maričová, A. 52-64, 92, 93
 Marínčák, Š. 17, 87, 96, 165, 169, 189
 Marušiak, J. 95
 Marvan, J. 185-86
 Маслоу, А. 45, 47, 51
 Mateevová, V. 91
 Matúš, J. 84
 Matytcina, M. S. 44-51
 Medveďová, Z. 95
 Meillet, A. 66
 Melville, H. 50
 Metod sv. 90, 91, 92, 184, 192
 Metzler, J. 83, 84
 Mičevova-Pejčevová, K. 98, 192
 Michajlovová, K. 91
 Mikuš, T. 84
 Милованов, М. 49
 Milanović, A. M. 190
 Miľčev, V. 91
 Miliari, A. 190
 Minárik, J. 73
 Misirkov, K. 190
 Митревски, Љ. 80
 Mitana, D. 50
 Mitchell, M. 49
 Mitrevski, Ľ. 81
 Molda, R. 21
 Mor Ignatius Ephrem Barsoum 110
 Mor Ignatius Ephrem II. 108
 Моспан, Т. 49
 Mráz, F. 60
 Mrňávek, T. 87, 189
 Muller, G. L. 106, 117
 Murdoch, I. 47, 48
 Múcsková, G. 181, 184
 Мужавцовá, М. 94
 Myrný, P. 187
 Nagy, J. 78
 Najdenova, D. 192
 Najtman, D. K. 20
 Наполеон 35, 195
 Naumow, A. 88
 Nejkovová, R. 92
 Некрасов, Н. 48
 Némethy, L. 76, 77
 Невоструев, К. И. 130
 Нерсесян, Л. В. 130
 Несветайлова, И. В. 51
 Нестор 195
 Nestorios 105, 106
 Nestorius 109
 Невоструев, К. И. 119, 120
 Невский, А. 194
 Nevrlý, M. 186-187
 Ницше, Ф. 44
 Nikolova, N. 190
 Nikolovová, S. 191

- Nikon (patriarcha) 87, 118
 Nitsch, K. 66, 67
 Nižnánsky, J. 49
 Nosák-Nezabudov, B. 10, 11, 12, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32
 Nosál, I. 145
 Novacká, M. 74, 79
 Novák, Ľ. 151
 Nováková, J. A. 87, 130
 Nováková, K. 84, 96
 Obertová, Z. 187-188
 Офросимова, Л. И. 50
 Olíjnyk, B. 187
 Олпорт, Г. 45, 51
 Olšavský, M. M. 3, 83, 20
 Ondrejovič, S. 190
 Ondrus, P. 62, 64
 Origenes 108
 Orľaj, I. 12
 Pacálová, J. 85
 Падыяк, В. 29
 Paják, P. 188
 Palkovič, K. 61, 64
 Paľys, M. 188
 Панченко, Ф. В. 120, 130
 Paňkevyč, I. 165, 169
 Папп, С. 19
 Parenička, P. 184
 Partenovič, P. 6
 Parthenius, P. 83
 Pašteka, J. 3
 Paulini-Tóth, V. 21
 Pauliny, E. 59, 64, 67, 182, 184
 Pavlík, M. 103
 Pavlyčko, D. 187
 Pavol III. (pápež) 83
 Pazuchanič, J. V. 167
 Peciar, Š. 181
 Pecuchová, B. 97
 Pečarovičová, J. 188
 Пелевин, В. 195
 Penčev, V. 90, 91, 92, 99
 Peréni, I. 76, 78, 79
 Pešek, T. 87
 Петр Первый 35
 Peter, sv. 107
 Peter III. 191, 192
 Petkovic, D. 190
 Petkovic, K. 190
 Petrašovič, P. 20
 Petrov, A. 165
 Picchio, R. 88
 Пигин, А. В. 120, 130
 Пиотровская, А. А. 40, 42, 43
 Пиотровский, Р. Г. 40, 42, 43
 Pius V. 114
 Pius X. 114, 115, 117
 Пивоварова, Н. В. 123, 124
 Платон 44
 Платонов, К. К. 44, 51
 Podolák, J. 100
 Pogodin, M. 12
 Polívka, J. 86
 Popović, I. 84
 Popović, V. 13, 23
 Pospíšil, J. 75, 76
 Považaj, M. 60
 Prebudit, M. 92
 Pridavok, A. 184
 Prigarín, A. 91
 Пропп, В. Я. 86
 Prokipčáková, M. 97, 98, 165-170, 189
 Псевдо-Ипполит 120, 126, 129
 Пушкин, А. 194, 195
 Ruškáš, J. 49
 Rabbula 108
 Rábek, F. 96
 Radlinský, A. 21
 Rahner, K. 117
 Rákoci, A. 29
 Рапп, М. 36
 Ратнер, В. А. 36
 Rehuš, S. 69
 Репонь, А. 193, 194
 Rešetka, M. 76
 Reuss, S. 86
 Ribai, J. 21
 Riegele, A. 76
 Ригер, Я. 67
 Rilský, N. 190
 Ripka, I. 148, 153
 Robertson, R. G. 107, 117
 Roman, M. 186-187
 Rothe, H. 96
 Розвадовский, Я. М. 33, 43
 Rozman, M. 155, 159
 Rožai, G. 192
 Рублев, А. 195
 Rubij, A. 20
 Rummelová, H. 100
 Rusinko, I. 4
 Rusnák, P. 96
 Ruttkay, A. 96
 Ružička, J. 181, 182, 183, 184
 Rydzaj, M. 166
 Ryľskyj, M. 187
 Řoutil, M. 87, 130
 Сабовь, К. А. 23
 Sabov, C. 23
 Сагарда, Н. И. 119, 120, 122, 130
 Saják, D. 138
 Saryčevová, E. F. 149
 Sasínek, F. V. 21
 Sedlák, I. 10, 184-185
 Selepečení, J. 83
 Sentiváni, M. 98, 189
 Serafimovová, M. 91, 92
 Serday, O. 27
 Северянин, И. 50
 Shakespeare, W. 50, 154
 Schatz, K. 105, 117
 Siak, A. 135
 Siatkowski, J. 65, 68, 69
 Siľvaj, I. 12
 Симонов, К. 195
 Šimenovová, G. 90, 91
 Sirácky, J. 52, 64
 Skalička, V. 185
 Skeat, W. W. 46, 51
 Skladaná, J. 71, 147-154
 Slavkovová, M. 91
 Sloňski, S. 187
 Sokolová, M. 182, 184
 Sosiura, V. 187
 Спиноза, Б. 44
 Срезневский, И. И. 26, 119, 120, 130
 Станоев, Ст. 90
 Stanislav, J. 59, 60, 64, 147-154
 Stanislavskij, K. S. 149
 Stanoev, S. 91, 92
 Stašková, M. 131-146
 Стефанский, Е. Е. 46, 51
 Stieber, Z. 67, 68, 70, 187
 Stojkov, S. 67, 68
 Стратер, М. 194
 Stradomský, J. 191
 Strýčková, M. 85-87, 189
 Сурай, Л. А. 193, 194, 195
 Sugar, E. 110
 Suša, J. 84
 Svoboda, L. 183
 Szaló, Cs. 145
 Šabić, M. 98
 Šafárik, P. J. 21, 184, 185
 Šajgalík, P. 95
 Шанский, Н. М. 46, 51
 Šapir, A. B. 149
 Šatava, L. 133, 142, 145
 Ščavnický, V. 6
 Щедровицкий, Д. В. 122, 124, 130
 Шекспир, В. 45
 Шелемова, А. 195

- Шеллинг, Ф. 34
 Šelepec, J. 28
 Šenoa, M. 136
 Ševčenko, T. 187
 Šima, P. 85
 Šimko, D. 50
 Šimončič, J. 75
 Широков, О. 48
 Шишков, А. 48
 Škoviera, A. 97, 188, 191
 Škultéty, A. H. 21
 Шлейхер, А. 36
 Šokić, M. 191
 Šolcína, J. 190
 Šoltés, P. 14
 Šoltys, J. 20
 Шопенгауэр, А. 44, 51
 Špácaí, A. 29, 98
 Шредингер, Э. 37, 43
 Štefanovičová, T. 100
 Štolc, J. 52, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 67
 Štúr, J. 92
 Štúr, L. 21, 25, 26, 92, 94, 150, 151, 152, 171, 182, 183, 184, 185, 190, 191
 Štúrová, A. 92
 Šujanský, F. 86
 Šuljak, A. 138
 Šutaj, Š. 133, 145
 Tadeáš, sv. 109
 Tajfel, H. 132
 Tajovský, J. G. 185
 Taneski, Z. 80, 81
 Tanner, N. P. 104, 117
 Tarasovič, B. 83
 Tarasovyč, L. 166
 Tarasovyč, O. 166
 Tarnacki, J. 66
 Tarturovska, L. 190
 Tawadros II. 108
 Tekeliová, D. 86, 97
 Temčinas, S. 191
 Ternovsky, M. 166
 Tesnière, L. 66
 Theodoros II. 108
 Theodosios II. 106
 Theodosius Mladší 109
 Theodosius Veľký 109
 Tibenský, J. 77
 Tichý, F. 21
 Timon, S. 20
 Tiridatos III. 109
 Ткаченко, А. А. 119, 120, 130
 Tkač, L. 190
 Tkáčik, O. 27
 Tóvik, Š. 154
 Толстой, А. К. 35
 Толстой, Л. 47
 Толстой, Л. Н. 35, 193
 Толстой, Н. И. 88
 Толстая, С. М. 89
 Tomáš, sv. 156
 Tončevová, S. 91, 92
 Tóth, J. 28, 30
 Trávníček, F. 67
 Trnka, B. 185, 186
 Turner, J. C. 132
 Туроčeková, M. 182, 184
 Творогов, О. В. 120, 130
 Twain, M. 50
 Тучина, Р. 187
 Тър, М. 59, 60, 61, 64, 94
 Ťažký, L. 50
 Удвари, И. 17
 Udvari, I. 29
 Уитни, В. 36
 Ukrajinka, L. 187
 Ulrichová, B. 75
 Urbancová, V. 31
 Urbańczyk, S. 67
 Ušák, V. 134, 136
 Ужанков, А. А. 195
 Václavíková, A. 74
 Vachek, J. 65
 Vajanský, S. H. 92
 Valencova, M. 86, 88, 89, 96, 192,
 Van Dyke, H. 48
 Varbot, Ž. Ž. 65, 68, 69
 Vasiľ, C. 3, 18, 23
 Vašica, J. 159
 Vašíčková, S. 86, 87, 88-90, 96, 97, 155-164, 189, 192
 Vážný, V. 66
 Velinská, E. 66
 Venelin-Huca, J. 12
 Vereš, A. 136, 138
 Verešová, K. 94
 Vernardakis, D. N. 113, 117
 Viktorin, J. K. 60
 Vinokur, A. G. 149, 150
 Visianik, M. 20
 Višňovský, E. 95
 Витгенштейн, Л. 34
 Vojtaško, P. 166
 Vojtech, M. 188
 Volešinovský, J. 83
 Vrábľová, J. 181, 184
 Výrost, J. 145
 Ware, T. 104, 105, 106, 117
 Washington, I. 104
 Weber, M. 132
 Weingart, M. 86, 153
 Wenker, G. 66
 Wilšinská, L. 98, 188-189
 Winkler, T. 184
 Wolmann, S. 186
 Záborská, A. 192
 Záborský, J. 21, 27, 185
 Задорожний, И. 19
 Zajas, P. 188
 Замятин, Е. 47
 Zaprudský, S. 190
 Zavarský, S. 83-84, 95, 97, 98, 189
 Zibrt, Č. 73
 Zubko, P. 3-9, 18, 27, 86, 96, 97, 98, 188, 189
 Zubrycký, N. 166
 Жакоб, Ф. 36
 Жаков, К. 50
 Žáková, A. 176
 Železný, I. 145
 Žeňuch, P. 6, 10-32, 90, 91, 92, 95-100, 153, 189, 191
 Žeňuchová, K. 28, 71-79, 90, 95, 96, 97, 98, 130, 189, 192
 Žigo, P. 65, 67, 68, 176
 Žylko, F. 67

CONTENTS

STUDIES

I. HARAJ: Christology in the light of selected Eastern and Western short catechisms	103
H. АНУФРИЕВА: Theme of the Last Judgement in an Illustrated Manuscript Version of Pseudo- Hippolytus' Sermon	118
M. STAŠKOVÁ: Current State of Language and Confession of Slovaks in Croatia and Impact on Possibilities of Revitalization	131

REVIEW ARTICLES

J. SKLADANÁ: Ján Stanislav and Language Culture	147
S. VAŠÍČKOVÁ: Two manuscripts from 18 th century from Máramoros County	155
M. PROKIPČÁKOVÁ: Irmologion of Ján Juhasevič Skliarskij (Remarks on the Manuscript from the Years 1784-1785).....	165
A. RAMŠÁKOVÁ: Working methods used in a project Slavic Linguistic Atlas.....	171

REPORTS and REVIEWS

J. KAČALA: Professor Jozef Ružička in Slovak Linguistics.....	181
V. KOMORA: Professor Imrich Sedlák passed away	184
J. KRŠKO: Professor Jiří Marvan passed away.....	184
M. ROMAN: Academic Mikuláš Nevrlý celebrated his 100th Birthday.....	186
Z. OBERTOVÁ: The Centenary of Slavistics in Warsaw	187
E. WILŠINSKÁ: Cross-Cultural Interactions between the Churches of Eastern and Latin Rites in the Kingdom of Hungary until the end of the 18th Century.....	188
K. DUDOVÁ: Conference on Codifications of Slavic Languages in Nitra	190
P. ŠMERINGAIOVÁ: International Interdisciplinary Slavistic Conference on Language and Culture in the Slavic Context	191
О. ФЕДОТОВ - А. ШЕЛЕМОВА: Сутай, Л.А.: История России в художественных образах; БОРИСЕНКОВА, А., КОВАЧЕВА, М., ЛИЗОНЬ, М., РЕПОНЬ, А., СУТАЙ, Л.: История России в художественных образах.....	193

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA

SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV

SLAVICA SLOVACA, ročník 51 (2016), č. 2.

Vychádza: 1. číslo v júni, 2. číslo a 3. číslo a 4. (supplementum) v decembri

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.

Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.

Vychádza s finančnou podporou z verejných zdrojov z Fondu na podporu umenia.

Distribúcia / Distributed by:

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787

u. fond
na podporu
umenia